This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

3 3433 08155014 1

[illegible]
[illegible]
[illegible]

C. JULII CAESARIS

ET

A. HIRTII

DE

REBUS A CAESARE GESTIS COMMENTARII.

CUM FRAGMENTIS.

EX RECENSIONE SAMUELIS CLARKE FIDELITER EXPRESSI.

VOL. II.

ASTOR LIBR
NEW-Y

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
MDCCL.

A. HIRTII
PANSAE

DE BELLO ALEXANDRINO,

DE BELLO AFRICANO,

ET DE BELLO HISPANIENSI,

COMMENTARIORUM

ARGUMENTA.

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

ARGUMENTA.

1. *CAESARIS ad bellum apparatus;* 2. *item Alexandrinorum.* 3. *Arſinoë, Ptolemaei filia, regnum ſola occupat.* 4. *Alexandrini Caeſareanos aquâ intercludere conantur.* 5. *Caeſaris oratio ad ſuos conſolandos: illi, puteis foſſis, aquam inveniunt.* 6. *Caeſar, navibus ſuis onerariis ad ſe Alexandriam delatis, in proeliis aliquot navalibus rem bene gerit;* 13. *deinde caſtella quaedam ad portum conſtructa occupat;* 14. *alia autem aggreſſus, repellitur; et natatu ipſe periculum evadit:* 15. *quo detrimento milites ad pugnandum magis incenduntur.* 16. *petentibus Alexandrinis, Caeſar regem illis remittit Ptolemaeum; qui illico Caeſari fit hoſtis.* 17. *Caeſaris claſſis proelium minus ſecundum committit.* 18. *Mithrídates, Caeſaris amicus, expugnato Peluſio, ad Caeſarem magnis cum copiis contendit.* 19. *regis copiae, eum intercipere conatae, repelluntur.* 20. *ad Mithridatem ſublevandum Caeſar, ad ſuas copias augendas rex eodem tempore profectus, conjunctis uterque copiis omnibus conſligunt; et regis exercitus penitus profligatur.* 22. *Cae-*

ſar caſtra regis expugnat; rexque ipſe fugiens, navigio demerſo, perit. 23. *Caeſar, Alexandrinis in deditionem receptis, Aegypto potitur.* 24. *regeſque ibi conſtituit.* 25. *interea Domitius Calvinus, Caeſareanus, bellum cum Pharnace in Armenia minore gerit infeliciter.* 32. *eodem tempore in Illyrico, quod a Q. Cornificio optime fuerat defenſum, ſub Gabinio magnum incommodum eſt acceptum.* 34. *quod tamen poſtea, virtute Vatinii, reſarcitur; Illyricumque Caeſari reſtituitur.* 38. *iiſdem temporibus, turbae in Hiſpania, propter rapinas Caſſii Longini, exoriuntur.* 42. *Caſſius a compluribus conſpiratoribus vulneratur;* 43. *deinde etiam magis tyrannice ſe gerit.* 44. *unde plures turbae oriuntur;* 50. *quae tandem, Lepidi adventu, et morte Caſſii, ſedantur.* 52. *Caeſar res in Syria conſtituit;* 53. *item in Cilicia et Cappadociâ;* 54. *et in Gallograeciâ;* 55. *deinde in Ponto cum Pharnace de pace agit.* 56. *quem promiſſis non ſtantem Caeſar bello aggredi conſtituit;* 59. *et temere proelio decertantem penitus fundit;* 62. *Pontoque celerrime recepto, et provinciis pacatis, in Italiam revertitur.*

COMMENTARIORUM

DE

BELLO AFRICANO

ARGUMENTA.

1. *Caeſar in Africam proficiſcitur.* 3. *exercitumque exponit ad Adrumetum.* 4. *cum Conſidio, de tradendo Adrumeto, fruſtra agit.* 5. *inde caſtra movet ad Ruſpinam.* 6. *indeque ad Leptin; quam ſtatim occupat.* 7. *eoque auxilia convocat.* 8. *deinde Ruſpinam redit, ad frumentandum.* 9. *ubi, cum claſſe navibus ſuis onerariis jamjam ſubſidio iturus, eas nec opinans repperit.* 11. *conflictationes Caeſaris cum Labieno, prope Ruſpinam.* 17. *Petreius et Piſo, ſubſidio occurrunt Labieno: qui tamen omnes tandem repelluntur.* 18. *Labieni copiarum numerus, ejuſque confidentia.* 19. *Scipio ſe conjungit Labieno. Caeſar caſtra ſua munit.* 21. *Pompeius filius, Catonis hortatu, bellum parat; ſed infeliciter.* 22. *Caeſar frumenti inopia laborat.* 23. *rex Juba, Scipioni auxilio profectus, ad regnum ſuum contra Bogudem tuendum revocatur.* 24. *Caeſar, cum hoſtibus decernere inſtituens, auxilia undique convocat.* 25. *Scipionis, elephantos condocefaciendi ratio.* 26. *una ex Caeſaris navibus ab hoſte capitur.* 27. *Labienus Leptim oppugnat, fruſtra.* 28.

Scipio copias ſuas educit; Caeſar ſuos in caſtris tenet. 29. *Numidae Getulique complures ad Caeſarem tranſeunt.* 30. *Acilla oppidum, a Caeſare praeſidium petit; ſtatimque ab hoſte obſidetur.* 31. *Caeſar navibus auxilia frumentumque accipit.* 32. *Getuli complures a Scipione ad ſpeculandum miſſi, tranſeunt ad Caeſarem.* 33. *Cato auxilia mittit Scipioni; Tiſdra oppidum a Caeſare praeſidium petit.* 34. *Caeſar ſubito caſtra ſua movet, et communit; hoſteſque, ad opera ſua impedienda egreſſos, magnâ cum clade repellit.* 38. *quo facto, Caeſar copias ſuas educit; hoſtes ſe in caſtris tenent.* 40. *Acilla obſidione liberatur.* 41. *Centurionis Caeſareani, a Scipione capti, mira fortitudo; et Scipionis crudelitas.* 42. *magnum incommodum ex ſubito nimbo acceptum.* 43. *rex Juba, magnis cum copiis, Scipioni auxilio venit.* 44. *Caeſar, dejecto Labieni praeſidio, collem occupat.* 45. *Caeſaris opera, ad caſtra ſua munienda.* 46. *Juba et Labienus, Caeſareanos ab opere revertentes aggreſſi, magnâ cum clade repelluntur.* 47. *duae legiones Caeſari auxilio adveniunt.* 48. *Caeſar exemplum edit militaris diſciplinae.* 49. *Getuli a Jubâ deſciſcentes, ejus copias diſtinent.* 50. *Caeſar Uzitam oppugnare ſimulat; unde multi ad eum viri illuſtriores perfugiunt.* 51. *Jubae regis ſuperbia.* 52. *exercitus utrinque in aciem educuntur.* 53. *quo modo uterque fuerit in aciem inſtructus.*

54. *uterque, poſt parva proelia equeſtria, in caſtra reducitur.* 55. *Caeſaris naves aliquot ab hoſte incenduntur, aliaeque capiuntur.* 56. *Caeſar ipſe ſubito navigium ingreſſus, hoſtes perſequitur fugatque; et in caſtra redit.* 57. *Caeſaris, frumentandi ratio.* 58. *Caeſar, frumenti inopiâ, caſtra movet; Scipione inſequente.* 59. *oppido Zetâ, ultra hoſtium caſtra collocato, potitur.* 60. *redeuntem cum praeda hoſtes ex inſidiis adorti, repelluntur.* 61. *difficultas cum Numidis pugnandi; Caeſariſque ſuper eâ re conſilium.* 62. *Vacca oppidum a Caeſare praeſidium petit; et a Juba rege diripitur.* 63. *hoſtibus pugnam detrectantibus, Caeſar caſtra movet; hoſteſque eum in itinere carpentes, repellit.* 64. *Sarſuram oppidum oppugnare non audens, in antiqua caſtra revertitur.* 65. *Thabenenſes praeſidium a Caeſare petunt.* 66. *Caeſari auxilia advehuntur.* 67. *proelium equeſtre, in quo Caeſar ſuperior.* 68. *hoſtibus proelium adhuc detrectantibus, Caeſar Thapſum oppugnat.* 69. *Scipio Thapſitanis auxilium ferre conatur.* 70. *Caeſar, ſuos ad pugnam hortatus, ſummâ militum alacritate hoſtes aggreditur.* 72. *mira militis cujuſdam fortitudo.* 73. *Scipionis copiae profligantur, ad internecionem uſque.* 74. *Caeſar, relicto Thapſo, Uticam contendit.* 75. *equites Scipionis, oppido Paradae exciſo, Uticam fugiunt.* 76. *M. Cato ſe interficit; Uti-*

ca Caeſari deditur. 77. *Caeſar, in itinere ad Uticam, Uſceta et Adrumeto potitur.* 78. *Uticenſibus vitam concedit.* 79. *rex Juba, Zamam fugiens, oppido prohibetur.* 80. *Zamenſes, multique duces regii, Caeſari ſe dedunt.* 81. *Conſidius Tiſdram, Vergilius Thapſum Caeſari dedit.* 82. *Jubae et Petreii mors.* 83. *item Fauſti et Afranii.* 84. *et Scipionis.* 85. *Caeſar Jubae regnum provinciam facit,* 86. *Romamque revertitur.*

COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIENSI

ARGUMENTA.

1. *Belli Hiſpanici initia.* 2. *Caeſar ad Cordubam oppugnandam contendit;* 3. *interim Uliae a Pompeio obſeſſae auxilia immittit;* 4. *Cordubam oppugnando, Pompeium Uliae obſidionem dimittere cogit.* 5. *Pompeio Cordubam ſuppetias eunte, Caeſar Ateguam oppugnat, ſequiturque eum Pompeius.* 7. *ſua uterque caſtra munit, in locis montuoſis et ad oppugnandum difficillimis.* 9. *Pompeius, caſtellum quoddam Caeſaris adortus, repellitur.* 10. *Caeſar Ateguam oppugnare pergit.* 11. *Oppidani erumpentes, repelluntur.* 13. *conſlictationes exercituum Caeſaris et Pompeii.* 14. *proelii equeſtris ratio.* 15. *Oppidanorum crudelitas.* 16. *Oppidani iterum erumpentes, repelluntur.* 17. *Tib. Tullius cum Caeſare de deditione agit.* 18. *Oppidi oppugnatio continuata.* 19. *Oppidum Caeſari deditur.* 20. *Pompeius ad Ucubim verſus, caſtra movet.* 22. *Burſavolenſium geſta.* 23. *Caeſaris et Pompeii caſtra caſtris conferuntur prope Ucubim; et parva aliqua ibi ſiunt proelia.* 25. *Turpionis et Nigri μονομαχία.* 26. *multi ab hoſtibus ad Caeſarem tranſ-*

eunt. Pompeii litterae interceptae. 27. *caſtra utrinque in campo Mundenſi conſtituuntur;* 28. *proelium ibi maximum committitur.* 31. *in quo, Pompeii copiae ingenti cum clade penitus ſunt fuſae.* 32. *Caeſar fugatos in oppido Mundâ obſidet;* 33. *Cordubamque oppugnat et occupat;* 35. *item Hiſpali potitur, expelliturque, eamque denuo occupat. Mundenſes, deditione fictâ, caedem parantes, conciduntur.* 37. *Carteia Caeſari deditur: Pompeius inde profugit.* 39. *Pompeius interficitur.* 40. *Caeſaris naves incenduntur.* 41. *Caeſareani Mundam occupant: Urſaonem oppugnant.* 42. *Caeſaris concio habita Hiſpali.*

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

BELLO Alexandrino conflato, Caeſar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem claſſem accerſit; ex Creta, ſagittarios; equites, ab rege Nabataeorum Malcho evocat: tormenta undique conquiri, et frumentum mitti, auxiliaque adduci jubet. interim munitiones quotidie operibus augentur; atque omnes oppidi partes, quae minus firmae eſſe viderentur, teſtudinibus atque muſculis aptantur. ex aedificiis autem per foramina in proxima aedificia arietes immittuntur. quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci; in tantum munitiones proferuntur. nam in-

cendio fere tuta eſt Alexandria; quòd ſine contignatione ac materia ſunt aedificia, et ſtructuris atque fornicibus continentur, tectaque ſunt rudere aut pavimentis. Caeſar ſtudebat maxime, ut, quam anguſtiſſimam partem oppidi palus a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineiſque agendis a reliqua parte urbis excluderet: illud ſpectans; primum, ut, quum eſſet in duas partes urbs diviſa, acies uno conſilio atque imperio adminiſtraretur; deinde, ut laborantibus ſuccurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri poſſet; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large praebere poterat.
2 Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Aegyptii regnumque pertinet, legatos conquiſitoreſque, delectus habendi cauſſa, miſerant; magnumque numerum in oppidum, telorum atque tormentorum convexerant; et innumerabilem multitudinem adduxerant. nec minus in

urbe maximae armorum erant inſtitutae officinae. ſervos praeterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores victumquotidianum ſtipendiumque praebebant. hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur: veteranas cohortes, vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunae eſſent. omnibus viis atque angiportis, triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato exſtructus ſaxo, nec minus XL pedes altitudinis habebat. quaeque partes urbis inferiores erant, has altiſſimis turribus denorum tabulatorum munierant. praeterea alias ambulatorias, totidem tabulatorum confixerant; ſubjectiſque eas rotis, funibus jumentiſque objectis, directis plateis in quamcunque erat viſum partem movebant. urbs fertiliſſima et copioſiſſima, omnium rerum apparatus ſuggerebat. ipſi homines ingenioſiſſimi atque acutiſſimi, quae a nobis fieri viderant, ea ſollertia efficiebant, ut noſtri illorum opera imitati viderentur: et ſua ſponte multa reperie-

bant: unoque tempore et noſtras munitiones infeſtabant, et ſuas defendebant. atque haec principes in conſiliis concionibuſque agitabant; ‘ populum ‘ Romanum paullatim in conſuetudi‘ nem ejus regni venire occupandi: ‘ paucis annis antea Gabinium cum ex‘ ercitu fuiſſe in Aegypto: Pompeium ‘ ſe ex fuga eodem recepiſſe: ac Caeſa‘ rem veniſſe cum copiis: neque mor‘ te Pompeii quidquam profectum, quo ‘ minus Caeſar apud ſe commoraretur: ‘ quem ſi non expuliſſent, futuram ex ‘ regno provinciam: idque agendum ‘ mature: namque eum, interclusum ‘ tempeſtatibus propter anni tempus, re‘ cipere tranſmarina auxilia non poſſe.’ Interim, diſſenſione orta inter Achillan, qui veterano exercitui praeerat; et Arſinoën regis Ptolemaei minorem filiam, ut ſupra demonſtratum eſt: quum uterque utrique inſidiaretur, et ſummam imperii ipſe obtinere vellet; praeoccupat Arſinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium ſuum; atque Achillan interficit. hoc occiſo, ipſa ſine ullo ſocio et cuſtode omne imperium obtinebat; ex-

ercitus Ganymedi tranſditur. is, ſuſcepto officio, largitionem in milites auget; reliqua pari diligentia adminiſtrat. Alexandria eſt fere tota ſuffoſſa; ſpecuſque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quae paullatim ſpatio temporis liqueſcit ac ſubſidit. hac uti domini aedificiorum atque eorum familia conſueverunt: nam quae flumine Nilo fertur, adeo eſt limoſa atque turbida, ut multos varioſque morbos efficiat: ſed ea plebes ac multitudo contenta eſt neceſſario, quod fons urbe tota nullus eſt. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quae ab Alexandrinis tenebatur. quo facto eſt admonitus Ganymedes, poſſe noſtros aquâ intercludi; qui diſtributi munitionem tuendarum cauſſa, vicatim ex privatis aedificiis, ſpecubus et puteis extracta aqua utebantur. hoc probato conſilio, magnum ac difficile opus aggreditur. interſeptis enim ſpecubus; atque omnibus urbis partibus excluſis, quae ab ipſo tenebantur; aquae magnam vim ex mari, rotis ac machinationibus exprimere contendit: hanc locis ſuperioribus fun-

dere in partem Caeſaris non intermittebat: quamobrem ſalſior paullo praeter conſuetudinem aqua trahebatur ex proximis aedificiis, magnamque hominibus admirationem praebebat, quam ob cauſſam id accidiſſet. nec ſatis ſibi ipſi credebant; quum ſe inferiores ejuſdem generis ac ſaporis aquâ dicerent uti, atque ante conſueſſent. vulgoque inter ſe conferebant; et deguſtando, quantum inter ſe differrent aquae, cognoſcebant. parvo vero temporis ſpatio, haec propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior jam, ſalſiorque reperiebatur. quo facto dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, ut ad extremum caſum omnes deducti viderentur: atque alii morari Caeſarem dicerent, quin naves conſcendere juberet: alii multo graviorem extimeſcerent caſum; quòd neque celari Alexandrinos poſſent in apparanda fuga, quum hi tam parvo ſpatio diſtarent ab ipſis; neque, illis imminentibus atque inſequentibus, ullus in naves receptus daretur. erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Caeſaris, quam domiciliis ipſorum non

moverat; quòd ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, et deſciviſſe a ſuis videbatur. ut, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, quòd neque fallaces eſſent, neque temerarii; multa oratio fruſtra abſumeretur. quum vero uno tempore et natio eorum et natura cognoſcatur; aptiſſimum eſſe hoc genus ad proditionem, nemo dubitare poteſt. Caeſar ſuorum timorem conſolatione et ratione minuebat. nam ‘puteis foſſis aquam dulcem poſſe reperiri’ affirmabat: ‘omnia enim littora, naturaliter ‘aquae dulcis venas habere: quod ſi alia eſſet littoris Aegyptii natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hoſtes claſſem haberent, prohiberi ſeſe non poſſe, quo minus quotidie aquam navibus peterent, vel a ſiniſtra parte a Paraetonio, vel a dextra ab inſula; quae diverſae navigationes, nunquam uno tempore adverſis ventis praecluderentur: fugae vero nullum eſſe conſilium, non ſolum iis, qui primam dignitatem haberent, ſed ne iis quidem qui nihil praeterquam de vita cogita-

‘ rent; magno negotio impetus hoſtium ‘ adverſos, ex munitionibus ſuſtineri; ‘ quibus relictis, nec loco nec numero ‘ pares eſſe poſſe: magnam autem mo‘ ram et difficultatem adſcenſum in na‘ ves habere, praeſertim ex ſcaphis: ‘ ſummam eſſe contra in Alexandrinis ‘ velocitatem, locorumque et aedificio‘ rum notitiam: hos, praecipue in vic‘ toria inſolentes, praecurſuros et loca ‘ excelſiora atque aedificia occupaturos; ‘ ita fuga navibuſque noſtros prohibi‘ turos: proinde ejus conſilii oblivíſ‘ cerentur, atque omni ratione eſſe vin‘ cendum cogitarent.’ hac oratione apud ſuos habita, atque omnium mentibus excitatis; dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermiſſis, ad fodiendos puteos animum conferant; neve quam partem nocturni temporis intermittant. quo ſuſcepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis; magna una nocte vis aquae dulcis inventa eſt. ita operoſis Alexandrinorum machinationibus, maximiſque conatibus, non longi temporis labore occurſum eſt. Eo biduo, legio XXXVII ex

dedititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, impoſita in naves a Domitio Calvino, ad littora Africae paullo ſupra Alexandriam delata eſt. hae naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur; ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, quum diu retinerentur, atque aquae inopia premerentur; navigio actuario Caeſarem faciunt certiorem. Caeſar, ut per ſe conſilium caperet quid faciendum videretur, navim conſcendit, atque omnem claſſem ſequi juſſit; nullis noſtris militibus impoſitis; quòd, quum longius paullo diſcederet, munitiones nudari nolebat. quumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appellatur Cherroneſus; aquandique cauſſa, remiges in terram expoſuiſſet; nonnulli ex eo numero, quum longius a navibus praedatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti: ex iis cognoverunt, Caeſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec ullos milites in navibus habere. qua re comperta, magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendae rei credide-

runt. Itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Caeſarique redeunti cum claſſe occurrerunt. qui duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat; quod et nullos milites in navibus habebat, et poſt horam X diei res agebatur. nox autem allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum; quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio, qua neque virtutem poſſet notare, neque inertiam. quibus de cauſſis naves, quas potuit, Caeſar ad terram detrahit; quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat. Erat una na- 7
vis Rhodia, in dextro Caeſaris cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conſpicati hoſtes, non tenuerunt ſeſe; magnoque impetu IV ad eam conſtratae naves, et complures apertae, contenderunt. cui coactus eſt Caeſar ferre ſubſidium, ne turpiter in conſpectu contumeliam acciperet; quanquam, ſi quid gravius illi accidiſſet, merito caſurum judicabat. proelium commiſſum eſt, magna contentione Rhodiorum: qui, quum in om-

nibus dimicationibus et ſcientia et virtute praeſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant, ne quod ſuorum culpâ detrimentum acceptum videretur. ita proelium ſecundiſſimum eſt factum. capta eſt una hoſtium quadriremis: depreſſa eſt altera; alteraque perforata; deinde omnes epibatis nudatae: magna praeterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum eſt interfecta. quod niſi nox proelium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Caeſar potitus eſſet. hac calamitate perterritis hoſtibus; adverſo vento leniter flante, naves onerarias Caeſar remigio victricibus ſuis Alexandriam deducit.

8 Eo detrimento adeo ſunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, ſed ſcientia claſſiariorum ſe victos viderent; ut ***. quibus et ſuperioribus locis ſublevabantur, ut ex aedificiis defendi poſſent: et materiam cunctam objicerent, quòd noſtrae claſſis oppugnationem etiam ad terram verebantur. iidem, poſtea quam Ganymedes in concilio confirmavit, ‘ ſeſe et eas, quae ‘ eſſent amiſſae, reſtituturum; et nume-

'rum adauctorum;' magna ſpe et fiducia veteres reficere naves, accuratiuſque huic rei ſtudere atque inſervire inſtituerunt. ac, tametſi amplius cx navibus longis in portu navalibuſque amiſerant, non tamen reparandae claſſis cogitationem depoſuerunt. videbant enim non auxilia Caeſari, non commeatus ſupportari poſſe; ſi claſſe ipſi valerent. praeterea nautici homines, et urbis et regionis maritimae, quotidianoque uſu a pueris exercitati; ad naturale ac domeſticum bonum refugere cupiebant; et, quantum parvulis navigiis profeciſſent, ſentiebant. itaque omni ſtudio ad parandam claſſem incubuerunt. Erant 9
omnibus oſtiis Nili cuſtodiae, exigendi portorii cauſſa, diſpoſitae. naves veteres erant in occultis regiae navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant uſi. has reficiebant: illas Alexandriam revocabant. deerant remi: porticus, gymnaſia, aedificia publica detegebant; aſſeres, remorum uſum obtinebant: aliud naturalis ſollertia, aliud urbis copia ſubminiſtrabat. poſtremo, non longam navigationem parabant; ſed

præſentis temporis neceſſitati ſervie-
bant: et in ipſo portu confligendum vi-
debant. itaque paucis diebus, contra
omnium opinionem, quadriremes XXII,
quinqueremes V, confecerunt: ad has,
minores apertaſque complures adjece-
runt: et, in portu periclitati remigio
quid quaeque earum efficere poſſet, ido-
neos milites impoſuerunt; ſeque ad con-
fligendum omnibus rebus paraverunt.
Caeſar Rhodias naves IX habebat,(nam,
X miſſis, una in curſu littore Aegyptio
defecerat;) Ponticas VIII, Lycias V,
ex Aſia XII. ex his quinqueremes V
erant, et quadriremes X: reliquae infra
hanc magnitudinem, et pleraeque aper-
tae. tamen virtute militum confiſus,
cognitis hoſtium copiis, ſe ad dimican-
10 dum parabat. Poſtquam eò ventum
eſt, ut ſibi uterque eorum confideret;
Caeſar Pharon claſſe circumvehitur, ad-
verſaſque naves hoſtibus conſtituit: in
dextro cornu Rhodias collocat, in ſiniſ-
tro Ponticas. inter has, ſpatium CD
paſſuum relinquit; quod ſatis eſſe ad ex-
plicandas naves videbatur. poſt hunc
ordinem reliquas naves ſubſidio diſtri-

buit: quae quamque earum ſequatur, et cui ſubveniat, conſtituit atque imperat. non dubitanter Alexandrini claſſem producunt, atque inſtruunt: in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt: magnum praeterea numerum minorum navigiorum et ſcapharum producunt, cum malleolis ignibuſque; ſiquid ipſa multitudo, et clamor, et flamma, noſtris terroris afferre poſſent. erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quae pertinent ad regionem Africae: (ſic enim praedicant; partem eſſe Alexandriae dimidiam, Africae.) ſatiſque diu inter ipſos eſt exſpectatum, ab utris tranſeundi fieret initium: propterea quòd, eò qui intraſſent; et ad explicandam claſſem et ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videbantur. Rhodiis 11
navibus praeerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum noſtris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. hic ob notiſſimam ſcientiam atque animi magnitudinem delectus eſt ab Rhodiis, qui imperium claſſis obtineret. qui, ubi Caeſaris animum

advertit, 'videris mihi,' inquit, 'Caeſar, vereri, ſi haec vada primus navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam claſſem poſſis explicare: nobis rem committe; nos proelium ſuſtinebimus, (neque tuum judicium fallemus,) dum reliqui ſubſequantur: hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis et dedecori et dolori eſt.' Caeſar illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus, dat ſignum pugnae. progreſſas ultra vadum IV Rhodias naves circumſiſtunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. ſuſtinent illi, atque arte ſollertiaque ſe explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in diſpari numero nulla tranſverſa hoſti objiceretur, nullius remi detergerentur; ſed ſemper venientibus adverſae occurrerent. interim ſunt reliquae ſubſecutae. tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt, propter anguſtias loci; atque omne certamen in virtute conſtitit. neque vero Alexandriae fuit quiſquam aut noſtrorum aut oppidanorum, qui aut in opere aut in oppugnatione occupatum animum haberet,

quin altiſſima tecta peteret, atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet. precibuſque et votis victoriam ſuis, ab Diis immortalibus expoſceret. Mi- 12
nime autem erat par proelii certamen. noſtris enim prorſus neque terra neque mari effugium dabatur victis; omniaque victoribus erant futura in incerto: illi, ſi ſuperaſſent navibus, omnia tenerent; ſi inferiores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. ſimul illud grave ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma rerum ac de ſalute omnium decertare; quorum ſi quis aut animo aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet cavendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. haec ſuperioribus diebus ſaepenumero Caeſar ſuis expoſuerat; ut hoc majori animo contenderent, quòd omnium ſalutem ſibi commendatam viderent. eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum, notum, proſequens erat obteſtatus; ne ſuam atque omnium falleret opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficiſceretur. itaque hoc animo eſt decertatum, ut neque maritimis nauticiſque

ſollertia atque ars praeſidium ferret;
neque numero navium praeſtantibus,
multitudo prodeſſet; neque electi ad
virtutem ex tanta multitudine hoſtium
viri, virtuti noſtrorum poſſent adaequa-
ri. capitur hoc proelio quinqueremis
una, et biremis cum defenſoribus remi-
gibuſque; et deprimuntur tres; noſtris
incolumibus omnibus. reliquae propin-
quam fugam ad oppidum capiunt; quas
protexerunt ex molibus atque aedificiis
imminentibus, et noſtros adire propius
13 prohibuerunt. Hoc ne ſibi ſaepius acci-
dere poſſet; omni ratione Caeſar con-
tendendum exiſtimavit, ut inſulam, mo-
lemque ad inſulam pertinentem, in ſu-
am redigeret poteſtatem: perfectis enim
magna ex parte munitionibus in oppi-
do, et illam et urbem uno tempore ten-
tari poſſe confidebat. quo capto conſi-
lio; cohortes x, et levis armaturae e-
lectos, quos idoneos ex equitibus Gal-
lis arbitrabatur, in navigia minora ſca-
phaſque imponit: alteram inſulae par-
tem, diſtinendae manus cauſſa, cum con-
ſtratis navibus aggreditur; praemiis
magnis propoſitis, qui primus inſulam

cepiſſet. ac primò, impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt: uno enim tempore et ex tectis aedificiorum propugnabant, et littora armati defendebant; quò, propter aſperitatem loci, non facilis noſtris aditus dabatur: et ſcaphis navibuſque longis v, mobiliter et ſcienter anguſtias loci tuebantur. ſed ubi, locis primum cognitis vadiſque pertentatis, pauci noſtri in littore conſtiterunt; atque hos ſunt alii ſubſecuti; conſtanterque in eos, qui in littore aequo inſtiterant, impetum fecerunt: omnes Pharitae terga verterunt. his pulſis; cuſtodia portûs relicta, ad littora et vicum applicaverunt; ſeque ex navibus ad tuenda aedificia ejecerunt. neque vero diutius ipſi ea munitione ſe continere potuerunt; etſi erat non diſſimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum; (ut minora majoribus conferantur;) turreſque editae et conjunctae, muri locum obtinebant; neque noſtri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum. ſed terror hominibus mentem conſiliumque eripit, et membra debilitat: ut tunc acci-

dit. qui ſe in aequo loco ac plano pares eſſe confidebant, iidem, perterriti fugâ ſuorum et caede paucorum, XXX pedum altitudine in aedificiis conſiſtere auſi non ſunt; ſeque per molem in mare praecipitaverunt, et DCCC paſſuum intervallo ad oppidum enataverunt. multi tamen ex iis capti interfectique ſunt: ſed numerus captivorum omnino fuit
14 DC. Caeſar, praeda militibus conceſſa, aedificia diripi juſſit; caſtellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit; atque ibi praeſidium poſuit. hunc fugâ Pharitae reliquerant: fortiorem illum, propioremque oppido, Alexandrini tuebantur: ſed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur; quòd, his obtentis duobus, omnem navigiorum excurſum et repentina latrocinia ſublatum iri videbatur. jamque eos, qui praeſidio eum locum tenebant, tormentis e navibus ſagittiſque depulerat, atque in oppidum redegerat; et cohortium III inſtar in terram expoſuerat, (non enim plures conſiſtere anguſtiae loci patiebantur;) reliquae copiae in navibus ſtationem obtinebant. quo facto, imperat

pontem adverſus hoſtem praevallari; et, quà exitus navibus erat, fornice exſtructo, quo pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri atque obſtrüi. quorum altero opere effecto, nulla omnino ſcapha egredi poſſet: altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido ſe ejecere, et contra munitiones pontis latiore loco conſtiterunt; eodemque tempore, quae conſueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem conſtituerunt. pugnabatur a noſtris, ex ponte, ex mole; ab illis, ex area quae erat adverſus pontem, et ex navibus contra molem. in his rebus occupato Caeſare, militeſque hortante; remigum magnus numerus, et claſſiariorum, ex longis navibus noſtris in molem ſe ejecit. pars eorum, ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam, cupiditate pugnandi. hi primum navigia hoſtium lapidibus ac fundis a mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, auſi ſunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut ſine ſignis certiſque ordinibus, ſine

rationie prodierant, ſic temere in naves refugere coeperunt. quorum fuga incitati Alexandrini, ex navibus egrediebantur, noſtroſque acrius perturbatos inſequebantur. ſimul qui in navibus longis remanſerant, ſcalas rapere, naveſque a terra repellere, properabant; ne hoſtes navibus potirentur. quibus omnibus rebus perturbati milites noſtri cohortium trium, quae in ponte ac prima mole conſtiterant; quum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum adverſi ſuſtinerent; veriti ne ab tergo circumvenirentur, et diſceſſu navium omnino reditu intercluderentur; munitionem in pontem inſtitutam reliquerunt, et magno curſu incitati ad naves contenderunt. quorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depreſſa eſt; pars reſiſtens, et dubitans quid eſſet capiendum conſilii, ab Alexandrinis interfecta eſt. nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves conſecuti, incolumes diſceſſerunt: pauci, allevati ſcutis, et animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

Caeſar, quoad potuit, cohortando ſuos ad pontem et munitiones contendere, eodem in periculo verſatus eſt: poſtquam univerſos cedere animadvertit, in ſuum navigium ſe recepit. quò multitudo hominum inſecuta quum irrumperet, neque adminiſtrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, ſuſpicatus, ſeſe ex navigio ejecit; atque ad eas, quae longius conſtiterant, naves adnatavit: hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſcaphas mittens, nonnullos conſervavit. navigium quidem ejus, multitudine depreſſum militum, unà cum hominibus interiit. hoc proelio deſiderati ſunt ex numero legionariorum militum circiter CD, et paullo ultra eum numerum claſſiarii et remiges. Alexandrini eo loco caſtellum magnis munitionibus multiſque tormentis confirmaverunt; atque, egeſtis ex mari lapidibus, libere ſunt uſi poſtea ad mittenda navigia. Hoc detrimento milites noſtri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incenſi potius atque incitati magnas acceſſiones fecerint in operibus hoſtium expugnandis; in proeliiſque

quotidianis, quandocumque ſors obtulerat, procurrentibus et erumpentibus Alexandrinis ** : ** manum comprehendi multum operibus, et ardentibus ſtudiis militum; nec divulgata Caeſaris cohortatio, ſubſequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi et continendi a periculoſiſſimis eſſent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.
6 Alexandrini, quum Romanos et ſecundis rebus confirmari, et adverſis incitari viderent; neque ullum belli tertium caſum noſſent, quò poſſent eſſe firmiores; (ut conjecturâ conſequi poſſumus,) aut admoniti a Regis amicis, qui in Caeſaris erant praeſidiis; aut ſuo priore conſilio, per occultos nuncios Regi probato: legatos ad Caeſarem miſerunt, ut 'dimitteret 'Regem, tranſireque ad ſuos pateretur. 'paratam enim omnem multitudinem 'eſſe, confectam taedio puellae, fiduciario regno, dominatione crudeliſſima 'Ganymedis; facere id, quod Rex imperaſſet. quo ſi auctore in Caeſaris fidem 'amicitiamque venturi eſſent; nullius 'periculi timorem multitudini fore im-

'pedimento, quo minus ſe dederent.' Caeſar, etſi fallacem gentem, ſemperque alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam utile eſſe ſtatuit: quòd, ſi quo pacto ſentirent ea, quae poſtularent; manſurum in fide dimiſſum Regem credebat: ſin, id quod magis illorum naturae conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent; ſplendidius atque honeſtius ſeſe contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum eſſe geſturum. itaque Regem cohortatus, ut 'conſuleret regno paterno; parceret praeclariſſimae patriae, quae turpiſſimis incendiis et ruinis eſſet deformata; cives ſuos primum ad ſanitatem revocaret, deinde conſervaret; fidem populo Romano ſibique praeſtaret, quum ipſe tantum ei crederet, ut ad hoſtes armatos eum mitteret;' dexterâ dexteram tenens, dimittere coepit adulta jam aetate puerum. at Regis animus diſciplinis fallaciſſimis eruditus, ne a gentis ſuae moribus degeneraret, flens orare contra Caeſarem coepit, 'ne ſe dimitteret;

‘ non enim regnum ipſum ſibi conſpec- ‘ tu Caeſaris eſſe jucundius.’ compreſſis pueri lacrimis, Caeſar ipſe commotus; ‘ celeriter, ſi illa ſentiret, fore eum ‘ ſecum’ affirmans; ad ſuos dimiſit. ille, ut ex carceribus in liberum curſum emiſſus, adeo contra Caeſarem acriter bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudiſſe. accidiſſe hoc complures Caeſaris legati, amici, centuriones, militeſque laetabantur; quòd nimia bonitas ejus, fallaciis pueri eluſa eſſet. quaſi vero id Caeſar, bonitate tantum adductus, ac non prudentiſſimo conſilio
17 feciſſet. Quum, duce aſſumpto, Alexandrini nihilo ſe firmiores factos, aut languidiores Romanos, animadverterent; eludentibuſque militibus Regis aetatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque ſe quidquam proficere viderent: rumoreſque exſiſterent, magna Caeſari praeſidia, terreſtri itinere, Syria Ciliciaque adduci; quod nondum Caeſari auditum erat: interea commeatum, qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerant. itaque ex-

peditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in ſtatione diſpoſitis navibus, inſidiabantur noſtris commeatibus. quod ubi Caeſari nunciatum eſt, claſſem jubet expediri atque inſtrui. praeficit huic Tib. Neronem. proficiſcuntur in ea claſſe Rhodiae naves; atque in his Euphranor, ſine quo nulla unquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. at fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem caſum reſervat; ſuperiorum temporum diſſimilis Euphranorem proſequebatur. nam, quum ad Canopum ventum eſſet, inſtructaque utrimque claſſis conflixiſſet, et ſua conſuetudine Euphranor primus proelium commiſiſſet, et illic triremem hoſtium perforaſſet ac demerſiſſet; proximam longius inſecutus, parum celeriter inſequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis eſt: cui ſubſidium nemo tulit; ſive quòd in ipſo ſatis praeſidii, pro virtute ac felicitate ejus, putarent eſſe; ſive quòd ipſi ſibi timebant. itaque unus ex omnibus eo proelio bene rem geſſit, ſolus cum ſua quadriremi victrice peri-

18 it. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnae nobilitatis domi, ſcientiaeque in bello et virtutis, fidei dignitatiſque in amicitia Caeſaris; miſſus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini, ad auxilia accerſenda; magnas copias, quas celeriter et propenſiſſima civitatum voluntate et ſua diligentia confecerat, itinere pedeſtri, quo conjungitur Aegyptus Syriae, Peluſium adduxit: idque oppidum, firmo praeſidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo acceſſu Pharo, pedeſtri Peluſio, velut clauſtris, munita exiſtimatur;) repente magnis circumdatum copiis, multiplici praeſidio pertinaciter propugnantibus; et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defeſſiſque ſubjiciebat; et perſeverantia, conſtantiaque oppugnandi; quo die eſt aggreſſus, in ſuam redegit poteſtatem: praeſidiumque ibi ſuum collocavit. inde, re bene geſta, Alexandriam ad Caeſarem contendit; omneſque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quae plerumque adeſt victori, pacarat, atque in amicitiam

Caeſaris redegerat. Locus eſt fere regionum illarum nobiliſſimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta; quod nomen a ſimilitudine litterae cepit. nam pars quaedam fluminis Nili, mire derivata inter ſe duobus itineribus paullatim, medium inter ſe ſpatium relinquens, diverſiſſimo ad littus intervallo mari conjungitur. cui loco quum appropinquare Mithridaten Rex cognoviſſet, et tranſeundum ei flumen ſciret; magnas adverſus eum copias miſit, quibus vel ſuperari delerique Mithridaten, vel ſine dubio retineri poſſe, credebat. quemadmodum autem optabat eum vinci; ſic ſatis habebat interclusum a Caeſare a ſe retineri. quae primae copiae flumen a Delta tranſire, et Mithridati occurrere potuerunt, proelium commiſerunt, feſtinantes praeripere ſubſequentibus victoriae ſocietatem: quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, conſuetudine noſtra caſtris vallatis, ſuſtinuit. quum vero incaute atque inſolenter ſuccedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum inter-

fecit. quod niſi locorum notitiâ reliqui
ſe texiſſent; partimque in naves, qui-
bus flumen tranſierant, recepiſſent; fun-
ditus deleti eſſent. qui ut paullulum ab
illo timore ſe recrearunt, adjunctis iis
qui ſubſequebantur, rurſus Mithridaten
20 oppugnare coeperunt. Mittitur a Mi-
thridate nuncius Caeſari, qui rem geſ-
tam perferret. cognoſcit ex ſuis eadem
haec accidiſſe Rex. ita penè ſub idem
tempus, et Rex ad opprimendum Mi-
thridaten proficiſcitur, et Caeſar ad re-
cipiendum. celeriore fluminis Nili na-
vigatione Rex eſt uſus; in quo magnam
et paratam claſſem habebat. Caeſar eo-
dem itinere uti noluit, ne navibus in flu-
mine dimicaret: ſed, circumvectus eo
mari, quod Africae partis eſſe dicitur,
ſicuti ſupra demonſtravimus; prius ta-
men Regis copiis occurrit, quam is Mi-
thridaten aggredi poſſet: eumque ad ſe
21 victorem incolumi exercitu recepit. Con-
ſederat cum copiis Rex, loco naturâ mu-
nito; quòd erat ipſe excelſior, planitie
ex omnibus partibus ſubjecta. tribus
autem ex lateribus, variis genere muni-
tionibus tegebatur: unum latus erat ad-

jectum flumini Nilo; alterum editiſſimo loco ductum, ut partem caſtrorum obtineret; tertium, palude cingebatur. inter caſtra Regis et Caeſaris iter, flumen intercedebat anguſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab Regis caſtris, millia paſſuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Caeſarem comperiſſet, equitatum omnem expeditoſque delectos pedites ad id flumen miſit, qui tranſitu Caeſarem prohiberent, et eminus ex ripis proelium impar inirent; nullum enim proceſſum virtus habebat, aut periculum ignavia ſubibat. quae res incendit dolore milites equiteſque noſtros, quòd tam diu pari proelio cum Alexandrinis certaretur. itaque eodem tempore equites Germani diſperſi vada fluminis quaerentes, partim demiſſioribus ripis flumen tranſnarunt; et legionarii, magnis arboribus excisis, quae longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen tranſierunt. quorum impetum adeo pertimuerunt hoſtes, ut in fuga ſpem ſalutis collocarent. ſed id fruſtra: namque ex ea fuga pauci ad

Regem refugerunt, penè omni reliqua
22. multitudine interfecta. Caeſar, re præclariſſime geſta, quum ſubitum adventum ſuum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad Regis caſtra pertendit. haec quum et opere magno vallata et loci natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret; laſſos itinere ac proeliando milites ad oppugnanda caſtra ſuccedere noluit: itaque, non magno intervallo relicto ab hoſte, caſtra poſuit. poſtero die caſtellum, quod Rex in proximo vico non longe a ſuis caſtris muniverat, brachiiſque cum opere caſtrorum conjunxerat, vici obtinendi cauſſa; Caeſar aggreſſus omnibus copiis, expugnat. non quòd id minori numero militum conſequi, difficile factu putaret; ſed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus caſtra Regis oppugnaret. itaque eo curſu, quo refugientes Alexandrinos ex caſtello in caſtra ſunt milites inſecuti, munitionibus ſucceſſerunt; acerrimeque eminus proeliari coeperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis neſ-

tris dabatur: unâ, quam liberum acceſſum habere demonſtravi; altera, quae mediocre intervallum inter caſtra et flumen Nilum habebat. maxima et electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quae facillimum aditum habebat: plurimum autem proficiebant hoſtes in repellendis vulnerandiſque noſtris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diverſis enim telis noſtri figebantur; adverſi, ex vallo caſtrorum; averſi, ex flumine; in quo multae naves, inſtructae funditoribus et ſagittariis, noſtros impugnabant. Caeſar, quum videret milites acrius proeliari non poſſe, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem: quumque animum adverteret, excelſiſſimum locum caſtrorum relictum eſſe ab Alexandrinis; quod et per ſe munitus eſſet; et ſtudio partim pugnandi, partim ſpectandi, decucurriſſent in eum locum in quo pugnabatur: cohortes illò circuire caſtra, et ſummum locum aggredi, juſſit; hiſque Carſulenum praefecit, et animi magnitudine, et rei militaris ſcientiâ, virum praeſtantem. quò ut ven-

tum eſt; paucis defendentibus munitionem, noſtris contrà militibus acerrime pugnantibus; diverſo clamore et proelio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes caſtrorum diſcurrere coeperunt. quorum perturbatione, noſtrorum animi adeò ſunt incitati, ut penè eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editiſſimum locum caſtrorum caperent; ex quo decurrentes, magnam multitudinem hoſtium in caſtris interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim ſe de vallo praecipitaverunt in eam partem, quae flumini erat adjuncta. horum primis in ipſa foſſa munitionis magna ruina oppreſſis, caeteri faciliorem fugam habuerunt. conſtat fugiſſe ex caſtris Regem ipſum; receptumque in navem; et, multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, de-
23 merſo navigio, periſſe. Re feliciſſime celerrimeque geſta; Caeſar, magnae victoriae fiduciâ, proximo terreſtri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quae praeſidio hoſtium tenebatur. ne-

que eum conſilium ſuum fefellit, quin hoſtes, eo proelio audito, nihil jam de bello eſſent cogitaturi. dignum adveniens fructum virtutis et animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibuſque ſuis relictis; veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueverunt; ſacriſque omnibus prolatis, quorum religione precari offenſos iratoſque animos regum erant ſoliti; advenienti Caeſari occurrerunt, ſeque ei dediderunt. Caeſar in fidem receptos conſolatus, per hoſtium munitiones in ſuam partem oppidi magna gratulatione venit ſuorum; qui non tantùm bellum ipſum ac dimicationem, ſed etiam talem adventum ejus felicem fuiſſe laetabantur. Caeſar, Aegypto atque Alexandria potitus, reges conſtituit, quos Ptolemaeus teſtamento ſcripſerat, atque obteſtatus erat populum Romanum ne mutarentur. nam, majore ex duobus pueris rege amiſſo, minori tranſdidit regnum; majorique ex duabus filiis Cleopatrae, quae manſerat in fide praeſidiiſque ejus. minorem Arſinoën, cujùs nomine diu regnaſſe impotenter Ganymedem docuimus,

25

deducere ex regno ſtatuit; ne qua rurſus nova diſſenſio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. legione veterana VI ſecum deducta, caeteras ibi reliquit; quo firmius eſſet eorum regum imperium: qui neque amorem ſuorum habere poterant, quòd fideliter permanſerant in Caesaris amicitia; neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtituti. ſimul ad imperii noſtri dignitatem utilitatemque publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide reges, praeſidiis eos noſtris eſſe tutos; et hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem praeſidiis coërceri. ſic rebus omnibus confectis et collocatis, ipſe itinere terreſtri profectus eſt in Syriam.

15 Dum haec in Aegypto geruntur; rex Deiotarus ad Domitium Calvinum, cui Caeſar Aſiam finitimaſque provincias adminiſtrandas tranſdiderat, venit; oratum, ‘ ne Armeniam minorem, regnum ſuum; neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, poſſideri vaſtarique pateretur a Pharnace. quo malo niſi liberarentur; imperata ſibi facere, pecuniamque promiſſam Caeſa-

'ri non poſſe ſe perſolvere.' Domitius, non tantum ad explicandos ſumptus rei militaris quum pecuniam neceſſariam eſſe judicaret; ſed etiam turpe populo Romano, et Caeſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, regna ſociorum atque amicorum ab externo rege occupari; nuncios confeſtim ad Pharnacem miſit, 'Armenia Cappadociaque 'decederet; neve occupatione belli civi'lis, populi Romani jus majeſtatemque 'tentaret.' hanc denunciationem quum majorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas regiones cum exercitu acceſſiſſet; ad legiones profectus, unam ex tribus, triceſimam ſextam, ſecum ducit; II in Aegyptum ad Caeſarem mittit, litteris ejus evocatas; quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quòd itinere terreſtri per Syriam erat miſſa. adjungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas a Deiotaro, quas ille diſciplina atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat; equiteſque centum: totidemque ab Ariobarzane ſumit. mittit P. Sextium ad C. Plaetorium quaeſtorem, ut legionem ad-

duceret, quae ex tumultuariis militibus
in Ponto confecta erat; Quinctumque
Patiſium in Ciliciam, ad auxilia accer-
ſenda. quae copiae celeriter omnes, juſ-
26 ſu Domitii, Comana convenerunt. In-
terim legati a Pharnace reſponſa refe-
runt; ‘ Cappadociâ ſe deceſſiſſe; Arme-
‘ niam minorem recepiſſe, quam paterno
‘ nomine jure obtinere deberet: deni-
‘ que ejus regni cauſſa integra Caeſari
‘ ſervaretur; paratum enim ſe facere,
‘ quod is ſtatuiſſet.’ Cn. Domitius,
quum animadverteret eum Cappadociâ
deceſſiſſe, non voluntate adductum, ſed
neceſſitate; quòd facilius Armeniam
defendere poſſet ſubjectam ſuo regno,
quàm Cappadociam longius remotam;
quódque omnes III legiones adductu-
rum Domitium putaſſet, ex quibus cum
II ad Caeſarem miſſas audiſſet, audaci-
us in Armenia ſubſtitiſſet: perſeverare
coepit, ut ‘ eo quoque regno decede-
‘ ret; neque enim aliud jus eſſe Cappa-
‘ dociae atque Armeniae; nec juſte eum
‘ poſtulare, ut in Caeſaris adventum res
‘ integra differretur; id enim eſſe inte-
‘ grum, quod ita eſſet, ut fuiſſet.’ his

reſponſis datis; cum iis copiis, quas
ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeni-
am; lociſque ſuperioribus iter facere in-
ſtituit. nam ex Ponto a Comanis ju-
gum editum ſilveſtre eſt, pertinens in
Armeniam minorem; quo Cappado-
cia finitur ab Armenia. cujus itineris
has eſſe certas opportunitates; quòd, in
locis ſuperioribus, nullus impetus re-
pentinus accidere hoſtium poterat; et
quòd Cappadocia his jugis ſubjecta,
magnam commeatus copiam erat ſub-
miniſtratura. Complures interim le- 27
gationes Pharnaces ad Domitium mit-
tit; quae de pace agerent, regiaque mu-
nera Domitio ferrent. ea conſtanter om-
nia aſpernabatur; ‘ nec ſibi quidquam
‘ fore antiquius, quam dignitatem po-
‘ puli Romani et regna ſociorum recu-
‘ perare,’ legatis reſpondebat. magnis
et continuis itineribus confectis, quum
adventaret ad Nicopolim; quod oppi-
dum in Armenia minore poſitum eſt;
plano ipſum loco, montibus tamen altis
ab duobus lateribus objectis, ſatis mag-
no intervallo ab oppido remotis; caſtra
poſuit, longe a Nicopoli circiter millia

paſſuum VII. quibus ex caſtris quum
locus anguſtus atque impeditus eſſet
tranſeundus, Pharnaces in inſidiis de-
lectos pedites omneſque penè diſpoſuit
equites: magnam autem multitudinem
pecoris intra eas fauces diſſipari juſſit,
paganoſque et oppidanos in iis locis ob-
verſari: ut ſi amicus Domitius eas an-
guſtias tranſiret, nihil de inſidiis ſuſpi-
caretur, quum in agris et pecora et ho-
mines animadverteret verſari, tanquam
amicorum adventu: ſin verò, ut in hoſ-
tium fines, veniret; praeda diripienda
milites diſſiparentur, diſperſique caede-
28 rentur. Haec quum adminiſtraret, nun-
quam tamen intermittebat legatos de
pace atque amicitia mittere ad Domiti-
um; quum hôc ipſo crederet eum facili-
us decipi poſſe. at contra ſpes pacis,
Domitio in iiſdem caſtris morandi attu-
lit cauſſam. ita Pharnaces, amiſſa pro-
ximi temporis occaſione, veritus ne cog-
noſcerentur inſidiae, ſuos in caſtra re-
vocavit. Domitius poſtero die propius
Nicopolim acceſſit, caſtraque oppido
contulit: quae dum muniunt noſtri,
Pharnaces aciem inſtruxit ſuo more at-

que inſtituto; in fronte enim, ſimplici directa acie, cornua trinis firmabantur ſubſidiis; eadem ratione haec media collocabantur acie, duobus dextra ſiniſtraque intervallis, ſimplicibus ordinibus inſtructis. perfecit inceptum caſtrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo inſtructa. Proxima nocte 29
Pharnaces; interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant; cognoſcit Caeſarem magno in periculo verſari, flagitareque a Domitio, ut quamprimum ſibi ſubſidia mitteret, propiusque ipſe Alexandriam per Syriam accederet. qua cognita re, Pharnaces victoriae loco ducebat, ſi trahere tempus poſſet; quum diſcedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab oppido, quà facillimum acceſſum et aequiſſimum ad dimicandum noſtris videbat, foſſas II directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV pedum altitudinis, in eum locum deduxit, quo longius conſtituerat ſuam non producere aciem. inter has foſſas aciem ſemper inſtruebat; equitatum autem ab lateribus omnem, extra foſſam, collocabat; qui

neque aliter utilis eſſe poterat, et multum numero anteibat noſtrum equitatum. Domitius autem; quum Caeſaris magis periculo, quam ſuo, commoveretur; neque ſe tuto diſceſſurum arbitraretur, ſi conditiones, quas rejecerat, rurſus appeteret, aut ſine cauſſa diſcederet; ex propinquis caſtris in aciem exercitum eduxit. XXXVI legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in ſiniſtro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen anguſtiſſimum frontis reliquit intervallum; reliquis cohortibus in ſubſidiis collocatis. ſic utrimque acie inſtructa, proceſſum eſt ad dimicandum. ſigno ſub idem tempus ab utroque dato, concurritur: acriter varieque pugnatur: nam XXXVI legio, quum extra foſſam in equitatum Regis impetum feciſſet, adeo ſecundum proelium fecit, ut moenibus oppidi ſuccederet, foſſamque tranſiret, averſoſque hoſtes aggrederetur. at Pontica ex altera parte legio, quum paullulum averſa hoſtibus ceſſiſſet; foſſam autem circuire acies ſecundò conata eſſet, ut aperto latere aggrederetur hoſtem;

in ipſo tranſitu foſſae, confixa et oppreſſa eſt. Deiotari vero legiones vix impetum ſuſtinuerunt. ita victrices Regis copiae, cornu ſuo dextero, mediaque acie, converterunt ſe ad XXXVI legionem. quae tamen fortiter vincentium impetum ſuſtinuit, magnis copiis hoſtium circumdata; praeſentiſſimoque animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices montium; quò Pharnaces inſequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica legione penè tota amiſſa; magna parte Deiotari militum interfecta; XXXVI legio in loca ſe ſuperiora contulit, non amplius CCL deſideratis. ceciderunt eo proelio ſplendidi ac illuſtres viri nonnulli, equites Romani. quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitûs diſſipati collegit; itineribuſque tutis, per Cappadociam ſe in Aſiam recepit. Pharnaces, 31
rebus ſecundis elatus; quum de Caeſare ea, quae optabat, ſperaret; Pontum omnibus copiis occupavit. ibique et victor, et rex crudeliſſimus, quum ſibi fortunam paternam feliciore eventu deſtinaret, multa oppida expugnavit; bo-

na civium Romanorum, Ponticorum-
que diripuit; ſupplicia conſtituit in eos,
qui aliquam formae atque aetatis com-
mendationem habebant, ea quae morte
eſſent miſeriora: Pontumque, nullo de-
fendente, paternum regnum ſe recepiſ-
32 ſe glorians, obtinebat. Sub idem tem-
pus, in Illyrico eſt incommodum ac-
ceptum. quae provincia ſuperioribus
menſibus retenta, non tantum ſine ig-
nominia, ſed etiam cum laude, erat.
namque eò miſſus aeſtate cum II legio-
nibus Q. Cornificius, Caeſaris quaeſtor
pro praetore; quanquam erat provin-
cia minime copioſa ad exercitus alen-
dos, et finitimo bello ac diſſenſionibus
vaſtata et confecta; tamen prudentiâ
ac diligentiâ ſuâ, quòd magnam curam
ſuſcipiebat ne quò temere progredere-
tur, et recepit et defendit. namque et
caſtella complura locis editis poſita,
quorum opportunitas caſtellanos impel-
lebat ad decurſiones faciendas et bellum
inferendum, expugnavit; eâque praedâ
milites donavit: quae etſi erat tenuis,
tamen in tanta provinciae deſperatione
erat grata, praeſertim virtute parta. et

quum Octavius ex fuga Pharſalici proelii, magna claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet; paucis navibus Iadertinorum, quorum ſemper in Rempublicam ſingulare conſtiterat officium, diſperſis Octavianis navibus erat potitus; ut vel claſſe dimicare poſſet, adjunctis captivis navibus ſociorum. et quum diverſiſſima parte orbis terrarum, Cn. Pompeium victor Caeſar ſequeretur; compluresque adverſarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, ſe, reliquiis ex fuga collectis, contuliſſe audiret; litteras ad Gabinium mittit, uti 'cum 'legionibus tironum, quae nuper erant 'conſcriptae, proficiſceretur in Illyri- 'cum; conjunctiſque copiis cum Q. 'Cornificio, ſi quod periculum provin- 'ciae inferretur, depelleret; ſin ea non 'magnis copiis tuta eſſe poſſet, in Ma- 'cedoniam legiones adduceret; omnem 'enim illam partem regionemque, vivo 'Cn. Pompeio, bellum inſtauraturam 'eſſe' credebat. Gabinius, ut in Illyri- 33
cum venit, hiberno tempore anni ac difficili: ſive copioſiorem provinciam exiſtimans; ſive multum fortunae vic-

toris Caeſaris tribuens; ſive virtute et ſcientia ſua confiſus, qua ſaepe in bellis periclitatus magnas res et ſecundas ductu auſuque ſuo geſſerat: neque provinciae facultatibus ſublevabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis; neque navibus, intercluſo mari tempeſtatibus, commeatus ſupportari poterat; magniſque difficultatibus coactus, non ut volebat, ſed ut neceſſe erat, bellum gerebat. ita, quum duriſſimis tempeſtatibus, propter inopiam, caſtella aut oppida expugnare cogeretur; crebra incommoda accipiebat: adeoque eſt a barbaris contemptus, ut, Salonam ſe recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortiſſimi fideliſſimique incolebant, in agmine dimicare ſit coactus. quo proelio duobus millibus militum amplius amiſſis, centurionibus XXXVIII, tribunis IV; cum reliquis copiis Salonam ſe recepit: ſummaque ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis menſibus morbo periit. cujus et infelicitas vivi, et ſubita mors, in magnam ſpem Octavium adduxit provinciae potiundae: quem tamen diutius in rebus ſe-

cundis, et fortuna, quae plurimum in
bellis poteſt, diligentiaque Cornificii, et
virtus Vatinii verſari paſſa non eſt. Va- 34
tinius, Brundiſii quum eſſet; cognitis
rebus, quae geſtae erant in Illyrico;
quum crebris litteris Cornificii, ad au-
xilium provinciae ferendum evocare-
tur; et M. Octavium audiret cum bar-
baris foedera percuſſiſſe, compluribuſ-
que locis noſtrorum militum oppugna-
re praeſidia, partim claſſe per ſe, partim
pedeſtribus copiis per barbaros: etſi
gravi valetudine affectus, vix corporis
viribus animum ſequebatur; tamen vir-
tute vicit incommodum naturae, diffi-
cultateſque hiemis et ſubitae praepara-
tionis. nam, quum ipſe paucas in portu
naves longas haberet; litteras in Acha-
iam ad Q. Kalenum miſit, utì ſibi claſ-
ſem mitteret. quod quum tardius fie-
ret, quam periculum noſtrorum flagita-
bat, qui ſuſtinere impetum Octavii non
poterant; navibus actuariis, quarum
numerus erat ſatis magnus, magnitudi-
ne quanquam non ſatis juſta ad proe-
liandum, roſtra impoſuit. his adjunctis
navibus longis, et numero claſſis aucto;

militibus veteranis impoſitis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero aegrorum relicti erant Brundiſii, quum exercitus in Graeciam tranſportaretur; profectus eſt in Illyricum. maritimaſque nonnullas civitates, quae defecerant Octavioque ſe transſdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in ſuo conſilio praetervehebatur: nec ſibi ullius rei moram neceſſitatemque injungebat, quin, quam celerrime poſſet, ipſum Octavium perſequeretur. hunc, oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi noſtrum erat praeſidium; adventu ſuo diſcedere ab oppugnatione coëgit, praeſidiumque noſtrum recepit.

15 Octavius, quum Vatinium claſſem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognoviſſet; confiſus ſua claſſe, ſubſtitit ad inſulam Tauridem. qua regione Vatinius inſequens navigabat; non quòd Octavium ibi reſtitiſſe ſciret, ſed quòd eum longius progreſſum inſequi decreverat. quum propius Tauridem acceſſiſſet; diſtenſis ſuis navibus, quòd et tempeſtas erat turbulenta, et nulla ſuſpicio hoſtis;

repente adverſam ad ſe venientem navem, antennis ad medium malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animadvertit. quod ubi conſpexit, celeriter vela ſubduci, demittique antennas jubet, et milites armari: et, vexillo ſublato, quo pugnandi dabat ſignum; quae primae naves ſubſequebantur, idem ut facerent, ſignificabat. parabant ſe Vatiniani, repente oppreſſi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. inſtruitur utrimque acies: ordine diſpoſita magis, Octaviana: paratior militum animis, Vatiniana. Vatinius, 36
quum animadverteret neque navium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futurae dimicationi; fortunae rem committere maluit. itaque primus ſua quinqueremi in quadriremem ipſius Octavii impetum fecit. celerrime fortiſſimeque contrà illo remigante, naves adverſae roſtris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, roſtro diſcuſſo, ligno contineretur. committitur acriter reliquis locis proelium, concurriturque ad duces maxime: nam quum ſuo quiſque auxilium ferret, magnum cominus in

anguſto mari proelium factum eſt: quantoque conjunctis magis navibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex ſuis navibus in hoſtium naves tranſilire non dubitabant; et, dimicatione aequata, longe ſuperiores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipſius Octavii quadriremis: multae praeterea capiuntur, aut roſtris perforatae merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare praecipitantur. ipſe Octavius ſe in ſcapham confert; in quam plures quum confugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus, tamen adnatat ad ſuum myoparonem: eo receptus, quum proelium nox dirimeret, tempeſtate magna velis profugit. ſequuntur hunc ſuae naves nonnullae, quas caſus ab illo periculo
37 vindicarat. At Vatinius, re bene geſta, receptui cecinit; ſuiſque omnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octaviana ad dimicandum proceſſerat. capit ex eo proelio penterem I, triremes II, dicrotas VIII, compluresque remiges Octa-

vianos: poſteroque ibi die fuit, dum
ſuas captivaſque naves reficeret. poſt
diem III, contendit in inſulam Iſſam;
quòd eo ſe recepiſſe ex fuga credebat
Octavium. erat in ea regione nobiliſſi-
mum oppidum, conjunctiſſimumque Oc-
tavio: quo ut pervenit, oppidani ſuppli-
ces ſe Vatinio dediderunt: comperit-
que ipſum Octavium, paucis parviſque
navigiis, vento ſecundo, regionem Grae-
ciae petiſſe; inde ut Siciliam, deinde A-
fricam, caperet. ita brevi ſpatio re prae-
clariſſime geſtâ, provinciâ receptâ et
Cornificio redditâ, claſſe adverſariorum
ex illo toto ſinu expulſa; victor ſe Brun-
diſium, incolumi exercitu et claſſe, rece-
pit. Iis autem temporibus, quibus Cae- 38
ſar ad Dyrrhachium Pompeium obſide-
bat, et Palaepharſali rem feliciter gere-
bat, Alexandriaeque cum periculo mag-
no, tum etiam majore periculi fama di-
micabat; Caſſius Longinus, in Hiſpania
propraetor provinciae ulterioris obti-
nendae cauſſa relictus; ſive conſuetu-
dine naturae ſuae; ſive odio, quod in
illam provinciam ſuſceperat quaeſtor,
ex inſidiis ibi vulneratus; magnas odii

ſui fecerat acceſſiones. quod vel ex conſcientia ſua, quum de ſe mutuo ſentire provinciam crederet; vel multis ſignis et teſtimoniis eorum, qui difficulter odia diſſimulabant, animadvertere poterat: et compenſare offenſionem provinciae, exercitûs amore cupiebat. itaque quum primùm in unum locum exercitum conduxit, H-S centenos militibus eſt pollicitus. nec multo poſt; quum in Luſitania Medobregam oppidum, montemque Herminium expugnaſſet, quo Medobregenſes confugerant; ibique Imperator eſſet appellatus; iterum H-S centenis milites donavit. multa praeterea et magna praemia ſingulis concedebat; quae ſpecioſum reddebant praeſentem exercitûs amorem; paullatim tamen et occulte militarem diſciplinam
39 ſeveritatemque minuebant. Caſſius, legionibus in hiberna diſpoſitis, ad jus dicendum Cordubam ſe recepit; contractumque in eâ aes alienum, graviſſimis oneribus provinciae conſtituit exſolvere. et, (ut largitionis poſtulat conſuetudo,) per cauſſam liberalitatis ſpecioſam, plura largitori quaerebantur.

pecuniae locupletibus imperabantur; quas Longinus ſibi expenſas ferri non tantum patiebatur, ſed etiam cogebat. in gregem locupletium, ſimultatum cauſſae tenues conjiciebantur. neque ullum genus quaeſtus, aut magni et evidentis, aut minimi et ſordidi, praetermittebatur; quo domus et tribunal imperatoris vacaret. nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut inter reos referretur. ita etiam magna ſollicitudo periculorum, ad jacturas et detrimenta rei familiaris adjungebatur.
Quibus de cauſ- 49
ſis accidit, ut, quum Longinus imperator eadem faceret, quae fecerat quaeſtor; ſimilia rurſus de morte ejus provinciales conſilia inirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus; qui, quum in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilominus tamen oderant eum cujus nomine peccabant: ſibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Caſſio aſſignabant. v legionem novam conſcribit; augetur odium et ex ipſo delectu, et ſumptu additae legionis.

complentur equitum III millia; maximiſque ornantur impenſis: nec provin-
51 ciae datur ulla requies. Interim litteras accepit a Caeſare, ut in Africam exercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiae perveniret; quod magna Cn. Pompeio Juba rex miſerat auxilia, majoraque miſſurus exiſtimabatur. quibus litteris acceptis, inſolenti voluptate efferebatur; quod ſibi novarum provinciarum, et fertiliſſimi regni tanta oblata eſſet facultas. itaque ipſe in Luſitaniam proficiſcitur, ad legiones accerſendas, auxiliaque adducenda: certis hominibus dat negotium, ut frumentum naveſque C praepararentur, pecuniaeque deſcriberentur atque imperarentur; ne qua res, quum rediſſet, moraretur. reditus ejus fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia, cupienti praeſertim aliquid, Caſſio de-
52 erat. Exercitu coacto in unum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit, quas res Caeſaris juſſu gerere deberet: polliceturque iis, quum in Mauritaniam transjeciſſet, H-S centenos ſe daturum; v fore in Hiſ-

gionem. ex concione ſe Cordu-
cepit. eoque ipſo die, meridia-
, quum in Baſilicam iret; qui-
inutius Silo, cliens L. Racilii, li-
,quaſi aliquid ab eo poſtularet, ut
ei tranſdit: deinde poſt Racilium,
s latus Caſſii tegebat,) quaſi re-
m ab eo peteret, celeriter dato lo-
am ſe inſinuaſſet; ſiniſtra corripit
dextraque bis ferit pugione. cla-
ſublato, fit a conjuratis impetus
rſis. Munatius Plancus proximum
o transjicit lictorem. hoc inter-
, Q. Caſſium legatum vulnerat. ibi
Vaſius et L. Mergilio, ſimili confi-
ia Plancum municipem ſuum adju-
: erant enim omnes Italicenſes. ad
n Longinum L. Licinius Squillus in-
t, jacentemque levibus fauciat pla-
concurritur ad Caſſium defenden-
: ſemper enim berones compluresſ-
evocatos cum telis ſecum habere
ſueverat; a quibus caeteri interclu-
tur, qui ad caedem faciendam ſubſe-
bantur: quo in numero fuit Calpur-
s Salvianus, et Manilius Tuſculus.
inutius inter ſaxa, quae jaciebant in

itinere, fugiens opprimitur; et, relato domum Caſſio, ad eum deducitur. Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum cognoſceret confectuſne Caſſius eſſet. L. Laterenſis, quum id non dubitaret, accurrit laetus in caſtra; militibus vernaculis, et ſecundae legionis, quibus odio ſciebat praecipue Caſſium eſſe, gratulatur: tollitur a multitudine in tribunal: praetor appellatur. nemo enim aut in provincia natus, aut vernaculae legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, (quo in numero erat II legio,) non cum omni provincia conſenſerat in odio Caſſii: (nam legiones XXX et XXI, paucis menſibus in Italia ſcriptas, Caeſar attribuerat Longino: V legio ibi nuper erat confecta.) interim nunciatur Laterenſi, vivere Caſſium. quo nuncio, dolore magis permotus quam animo perturbatus, reficit celeriter ſe, et ad Caſſium viſendum proficiſcitur. re cognita, XXX legio ſigna Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori ſuo: facit hoc idem XXI: ſubſequitur has, V. quum II legiones reliquae eſſent in caſtris;

Secundani, veriti ne ſoli relinquerentur; atque ex eo, quid ſenſiſſent, indicaretur; ſecuti ſunt factum ſuperiorum. permanſit in ſententia legio vernacula, nec ullo timore de gradu dejecta eſt. Caſſius eos, qui nominati erant conſcii caedis, jubet comprehendi: legionem v in caſtra remittit, cohortibus xxx retentis. indicio Minutii cognoſcit, L. Racilium et L. Laterenſem, et Annium Scapulam, maximae dignitatis et gratiae provincialem hominem, ſibique tam familiarem quam Laterenſem et Racilium, in eadem fuiſſe conjuratione: nec diu moratur dolorem ſuum, quin eos interfici jubeat. Minutium libertis tranſdit excruciandum: item Calpurnium Salvianum: qui profitetur indicium, conjuratorumque numerum auget; verè, ut quidam exiſtimant; ut nonnulli queruntur, coactus. iiſdem cruciatibus affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Caſſius interfici jubet; exceptis iis, qui ſe pecuniâ redemerunt. nam palam H-S x, cum Calpurnio paciſcitur; et cum Q. Sextio, L. qui ſi maxime nocentes ſunt multati; tamen periculum vitae dolor-

que vulnerum pecunia remiſſus, crudelitatem cum avaritia certaſſe ſignificabat.
43 *A*liquot poſt diebus, litteras a Caeſare miſſas accipit; quibus cognoſcit Pompeium in acie victum, amiſſis copiis fugiſſe. qua re cognita, miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriae nuncius, laetitiam exprimebat: confectum bellum, licentiam temporum intercludebat. ſic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. ſanatis vulneribus, accerſit omnes qui ſibi pecunias expenſas tulerant, acceptaſque eas jubet referri. quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam imperat. quem autem Romanorum delectum inſtituit; quoſque ex omnibus conventibus coloniiſque conſcriptos habebat; tranſmarina militia perterritos, ad ſacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vectigal; majus tamen creabat odium. his rebus confectis, totum exercitum luſtrat: legiones, quas in Africam ducturus erat, et auxilia, mittit ad Trajectum: ipſe, claſſem quam parabat ut inſpiceret, Hiſpalim accedit: ibique moratur;

propterea quod edictum tota provincia
propoſuerat, ut, quibus pecunias impe-
raſſet, neque contuliſſent, ſe adirent;
quae evocatio, vehementer omnes per-
turbavit. Interim L. Titius, qui eo 44
tempore tribunus militum legionis ver-
naculae fuerat, nunciat famâ legionem
XXX, quam Q. Caſſius legatus ſimul du-
cebat; quum Ilurgim ad oppidum caſtra
haberet, ſeditione facta, centurionibus
aliquot occiſis qui ſigna tolli non patie-
bantur, diſceſſiſſe; et ad II legionem
contendiſſe, quae ad fretum alio itinere
ducebatur. cognita re, noctu cum V co-
hortibus undeviceſimanorum egreditur:
mane pervenit. ibi eum diem, ut quid
ageretur perſpiceret, moratus; Carmo-
nam contendit. hic, quum legio XXX et
XXI, et cohortes IV ex V legione, totuſ-
que conveniſſet equitatus; audit IV co-
hortes a vernaculis oppreſſas ad Obu-
culam, cum his ad ſecundam perveniſſe
legionem, omneſque ibi ſe conjunxiſſe;
et T. Thorium Italicenſem, ducem de-
legiſſe. celeriter habito concilio, Mar-
cellum Cordubam, ut eam in poteſtate
retineret; Q. Caſſium legatum, Hiſpa-

lim mittit. paucis ei diebus affertur, conventum Cordubenſem ab eo defeciſſe; Marcellumque, aut voluntate aut neceſſitate adductum, (namque id varie nunciabatur,) conſentire cum Cordubenſibus: II cohortes legionis v, quae fuerant Cordubae in praeſidio, idem facere. Caſſius, his rebus incenſus, movet caſtra; et poſtero die Segoviam ad flumen Silicenſe venit. ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit non ſuâ, ſed Caeſaris abſentis cauſsâ, ſibi fidiſſimos eſſe; nullumque periculum deprecaturos, dum per eos
45. Caeſari provincia reſtitueretur. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit. ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum ſuaque videretur natura; ſimul, ut contra Q. Caſſium, qui Caeſaris nomine majoribus viribus uti videbatur, aeque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio ſe provinciam recuperare velle, palam dictitabat. et forſitan etiam hoc fecerit odio Caeſaris, et amore Pompeii; cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: ſed id

qua mente commotus ſecerit, conjec-
turâ ſciri non poteſt. certe hoc prae ſe
Thorius ferebat. milites adeo fateban-
tur, ut Cn. Pompeii nomen in ſcutis in-
ſcriptum haberent. frequens legionibus
conventus obviam prodit; neque tan-
tum virorum, ſed etiam matrum famili-
as ac praetextatorum. deprecaturque,
'ne hoſtili adventu Cordubam diripi-
'rent: nam ſe contra Caſſium ſentire
'cum omnibus; contra Caeſarem ne
'facere cogerentur, orare.' Tantae 46
multitudinis precibus et lacrimis, exer-
citus commotus; quum videret ad Caſ-
ſium perſequendum nihil opus eſſe Cn.
Pompeii nomine et memoria; tamque
omnibus Caeſareanis, quam Pompeianis,
Longinum eſſe in odio; neque ſe con-
ventum, neque M. Marcellum, contra
Caeſaris cauſſam poſſe perducere: no-
men Pompeii ex ſcutis detraxerunt;
Marcellum, qui ſe Caeſaris cauſſam de-
fenſurum profitebatur, ducem adſcive-
runt, praetoremque appellarunt; et ſibi
conventum adjunxerunt; caſtraque ad
Cordubam poſuerunt. Caſſius eo biduo
circiter IV millia paſſuum a Corduba,

citrà flumen Baetim, in oppidi conſpectu, loco excelſo facit caſtra; litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, et ad M. Lepidum proconſulem in Hiſpaniam citeriorem mittit, ‘ ſubſidio ſibi pro‘ vinciaeque, Caeſaris cauſſa, quampri‘ mum veniret.’ ipſe hoſtili modo Cordubenſium agros vaſtat, aedificia incen-
47 dit. Cujus rei deformitate atque indignitate, legiones, quae Marcellum ſibi ducem ceperant, ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur, orant; priuſque confligendi ſibi poteſtas fieret, quam cum tanta contumelia nobiliſſimae cariſſimaeque poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo rapinis, ferro, flammaque conſumerentur. Marcellus, quum confligere miſerrimum putaret; quod et victoris et victi detrimentum ad eundem Caeſarem eſſet redundaturum; neque ſuae poteſtatis eſſe; legiones Baetim tranſducit,atque aciem inſtruit. quum Caſſium contrà pro caſtris ſuis aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret; cauſſa interpoſita, quòd is in aequum non deſcenderet, Marcellus militibus perſuadet, ut ſe in caſtra recipiant. itaque co-

pias reducere coepit. Caſſius; quo bene valebat, Marcellumque infirmum eſſe ſciebat; aggreſſus equitatu legionarios ſe recipientes, complures noviſſimos in fluminis ripis interficit. quum hoc detrimento, quid tranſitus fluminis vitii difficultatiſque haberet, cognitum eſſet; Marcellus caſtra Baetim transfert. creboque uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propter
locorum difficultates. Erat copiis pe- 48
deſtribus multo firmior Marcellus; habebat enim veteranas legiones, multiſque proeliis expertas. Caſſius fidei magis, quam virtuti, legionum confidebat. itaque quum caſtra caſtris collata eſſent; et Marcellus locum idoneum caſtello cepiſſet, quo prohibere aquâ Caſſianos poſſèt; Longinus, veritus ne genere quodam obſidionis clauderetur in regionibus alienis ſibique infeſtis, noctu ſilentio ex caſtris proficiſcitur; celerique itinere Uliam contendit, quod ſibi fidele eſſe oppidum credebat. ibi adeo conjuncta ponit moenibus caſtra, ut et loci natura, (namque Ulia in edito loco poſita eſt,) et ipſa munitione urbis, undique ab

oppugnatione tutus eſſet. hunc Marcellus inſequitur, et quam proxime poteſt Uliam caſtra caſtris confert. locorumque cognita natura; quo maxime rem deducere volebat, neceſſitate eſt adductus; ut neque confligeret, (cujus ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis militibus non poterat;) neque vagari Caſſium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur quae paſſi erant Cordubenſes. caſtellis idoneis locis collocatis, operibuſque in circuitu oppidi continuatis, Uliam Caſſiumque munitionibus clauſit. quae priuſquam perficerentur, Longinus omnem ſuum equitatum emiſit: quem magno ſibi uſui fore credebat, ſi pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione et inutilis neceſſarium conſumeret frumentum.
49 Paucis diebus, litteris Caſſii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem quam ſecum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hiſpanorum. namque ut in civilibus diſſenſionibus accidere conſuevit, ita temporibus illis in Hiſpania nonnullae civitates rebus

Caſſii ſtudebant, plures Marcello favebant. accedit cum copiis Bogud, ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur utrimque acriter, crebroque; ut accidit, fortuna ſaepe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore provincia, 50
cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum et reliquorum auxiliorum, venit ea mente Uliam, ut, ſine ullo ſtudio, contentiones Caſſii Marcellique componeret. huic venienti, ſine dubitatione ſe credit atque offert Marcellus: Caſſius contra ſuis ſe tenet praeſidiis; ſive eo quod plus ſibi juris deberi, quam Marcello exiſtimabat; ſive eo quod, ne praeoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio adverſarii, verebatur. ponit ad Uliam caſtra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diviſi. ne pugnetur, interdicit: ad exeundum, Caſſium invitat; fidemque ſuam in re omni interponit. quum diu dubitaſſet Caſſius, quid ſibi faciendum, quidve Lepido eſſet credendum; neque ullum exitum conſilii ſui reperiret, ſi perma-

neret in ſententia; poſtulat, uti munitiones disjicerentur, ſibique liber exitus daretur. non tantum induciis factis, ſed prope jam conſtituta opera quum complanarent, cuſtodiaeque munitionum eſſent deductae; auxilia Regis in id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regiis caſtris, neque opinantibus omnibus, (ſi tamen in omnibus fuit Caſſius, nam de hujus conſcientia dubitabatur,) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppreſſerunt. quod niſi celeriter, indignatione et auxilio Lepidi, proelium eſſet diremptum; major calamitas eſſet accepta.

51 Quum iter Caſſio patefactum eſſet; caſtra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur; Caſſius Carmonam. ſub idem tempus, Trebonius proconſol ad provinciam obtinendam venit. de cujus adventu ut cognovit Caſſius; legiones, quas ſecum habuerat, equitatumque in hiberna diſtribuit; ipſe, omnibus ſuis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique, adverſo tempore navigandi, naves conſcendit: ut ipſe prae

dicabat; ne ſe Trebonio et Lepido et Marcello committeret: ut amici ejus dictitabant; ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut caeteri exiſtimabant; ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta, in poteſtatem cujuſquam veniret. progreſſus ſecunda, ut hiberna, tempeſtate: quum in Iberum flumen, noctis, vitandae cauſſa, ſe contuliſſet; inde, paullo vehementiore tempeſtate, nihilo periculoſius ſe navigaturum credens, profectus; adverſis fluctibus occurrentibus oſtio fluminis; in ipſis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere poſſet, demerſa navi periit. Quum in Syriam 52
Caeſar ex Aegypto veniſſet; atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognoſceret, litteriſque urbanis animadverteret, multa Romae male et inutiliter adminiſtrari, neque ullam partem Reipublicae ſatis commode geri; quod et, contentionibus tribunitiis, pernicioſae ſeditiones orirentur; et, ambitione atque indiligentia tribunorum militum et qui

legionibus praeerant, multa contra morem conſuetudinemque militarem fierent, quae diſſolvendae diſciplinae ſeveritatiſque eſſent; eaque omnia flagitare adventum ſuum videret: tamen praeferendum exiſtimavit, quas in provincias regioneſque veniſſet, eas ita relinquere conſtitutas, ut domeſticis diſſenſionibus liberarentur, jura legeſque acciperent, et externorum hoſtium metum deponerent. haec in Syria, Cilicia, Aſia, celeriter ſe confecturum ſperabat; quod hae provinciae nullo bello premebantur. in Bithynia ac Ponto, plus oneris videbat impendere ſibi: non enim exceſſiſſe Ponto Pharnacem audierat, neque exceſſurum putabat; quum ſecundo proelio eſſet vehementer inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. commoratus ferè in omnibus civitatibus quae majore ſunt dignitate, praemia benemeritis et viritim et publice tribuit: de controverſiis veteribus cognoſcit ac ſtatuit: reges, tyrannos, dynaſtas provinciae, finitimoſque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis pro-

vinciae tuendae ac defendendae, dimittit et ſibi et populo Romano amiciſſimos. Paucis diebus in ea provincia 53
conſumptis; Sex. Caeſarem, amicum et neceſſarium ſuum, legionibus Syriaeque praeficit; ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in Ciliciam. cujus provinciae civitates omnes evocat Tarſum; quod oppidum fere totius Ciliciae nobiliſſimum fortiſſimumque eſt. ibi, rebus omnibus provinciae et finitimarum civitatum conſtitutis; cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum, non diutius moratur. magniſque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacae commoratus, venit Comana, vetuſtiſſimum et ſanctiſſimum in Cappadocia Bellonae templum; quod tanta religione colitur, ut ſacerdos ejus deae, majeſtate, imperio, et potentia, ſecundus a rege conſenſu gentis illius habeatur. id homini nobiliſſimo Lycomedi Bithyno adjudicavit; qui, regio Cappadocum genere ortus, propter adverſam fortunam majorum ſuorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repe-

tebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaraten, quum bene meritus uterque eorum de Republica eſſet; ne aut regni hereditas Ariaraten ſollicitaret, aut heres regni terreret; Ariobarzani attribuit, qui ſub ejus imperio ac ditione eſſet. ipſe, iter coeptum ſimili velocitate
54 conficere coepit. Quum propius Pontum fineſque Gallograeciae acceſſiſſet; Deiotarus, tetrarches Gallograeciae tunc quidem penè totius, (quod ei neque legibus neque moribus conceſſum eſſe, caeteri tetrarchae contendebant,) ſine dubio autem rex Armeniae minoris ab Senatu appellatus; depoſitis regiis inſignibus; neque tantum privato veſtitu, ſed etiam reorum habitu, ſupplex ad Caeſarem venit; oratum, 'ut ſibi ignoſceret, quòd in ea parte poſitus terrarum, quae nulla praeſidia Caeſaris habuiſſet, exercitibus imperiiſque in Cn. Pompeii caſtris fuiſſet: neque enim ſe judicem debuiſſe eſſe controverſiarum populi Romani, ſed parere praeſentibus imperiis.' contra quem Caeſar, quum 'plurima ſua' commemoraſſet 'officia, quae conſul ei decre-

‘ tis publicis tribuiſſet; quumque de-
‘ fectionem ejus, nullam poſſe excuſa-
‘ tionem imprudentiae recipere’ coar-
guiſſet; ‘ quòd homo tantae pruden-
‘ tiae ac diligentiae ſcire potuiſſet, quis
‘ Urbem Italiamque teneret; ubi Sena-
‘ tus populuſque Romanus, ubi Reſpub-
‘ lica eſſet; quis deinde poſt L. Lentu-
‘ lum, C. Marcellum, conſul eſſet: ta-
‘ men ſe concedere id factum ſuperiori-
‘ bus ſuis beneficiis, veteri hoſpitio at-
‘ que amicitiae, dignitati aetatique ho-
‘ minis, precibus eorum qui frequentes
‘ concucurriſſent hoſpites atque amici
‘ Deiotari ad deprecandum; de contro-
‘ verſiis tetrarcharum poſtea ſe cogniturum
‘ rum eſſe,’ dixit: regium veſtitum ei re-
ſtituit. legionem autem, quam, ex genere
civium ſuorum, Deiotarus armatura diſ-
ciplinaque noſtra conſtitutam habebat,
equitatumque omnem, ad bellum geren-
dum adducere juſſit. Quum in Pon- 55
tum veniſſet, copiaſque omnes in unum
locum coëgiſſet; quae numero, atque
exercitatione bellorum mediocres erant:
(excepta enim legione VI, quam ſecum
adduxerat Alexandriâ veteranam, reli-

iis laboribus periculiſque functam, multiſque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo diminutam, ut minus mille hominum in ea eſſet; reliquae erant III legiones; una, Deiotari; duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium feciſſe cum Pharnace ſcripſimus, fuerant:) legati a Pharnace miſſi, Caeſarem adeunt; atque in primis deprecantur, 'ne ejus adventus hoſtilis eſſet; facturum enim omnia Pharnacen, quae imperata eſſent.' maximeque commemorabant, 'nulla Pharnacen auxilia contra Caeſarem Pompeio dare voluiſſe; quum Deiotarus, qui dediſſet, tamen ei ſatisfeciſſet.' Caeſar reſpondit, 'ſe fore aequiſſimum Pharnaci, ſi, quae polliceretur, repraeſentaturus eſſet.' monuit autem, ut ſolebat, mitibus verbis legatos; 'ne aut Deiotarum ſibi objicerent; aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non miſiſſent. nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſceres neque provinciarum publicas injurias condonare iis poſſe, qui fuiſſent in ſe

‘ officioſi. id ipſum, quod commemo-
‘ raſſent, officium utilius Pharnaci fu-
‘ iſſe, qui providiſſet ne vinceretur;
‘ quam ſibi, cui Dii immortales victo-
‘ riam tribuiſſent. itaque ſe magnas et
‘ graves injurias civium Romanorum,
‘ qui in Ponto negotiati eſſent, quoni-
‘ am in integrum reſtituere non poſſet,
‘ concedere Pharnaci: nam neque in-
‘ terfectis amiſſam vitam, neque exſec-
‘ tis virilitatem reſtituere poſſe; quod
‘ quidem ſupplicium gravius morte ci-
‘ ves Romani ſubiſſent. Ponto verò de-
‘ cederet confeſtim; familiaſque publi-
‘ canorum remitteret; caeteraque reſti-
‘ tueret ſociis civibuſque Romanis, quae
‘ penes eum eſſent. ſi feciſſet; jam tunc
‘ ſibi mitteret munera ac dona, quae be-
‘ ne rebus geſtis imperatores ab amicis
‘ accipere conſueſſent:’ miſerat enim
Pharnaces coronam auream. his reſponſis datis, legatos remiſit.
At Pharna- 56
ces, omnia liberaliter pollicitus; quum feſtinantem ac properantem Caeſarem ſperaret libentius etiam crediturum ſuis promiſſis quam res pateretur, quo celerius honeſtiuſque ad res magis neceſſa-

rias proficiſceretur; (nemini enim era
ignotum, plurimis de cauſſis ad urbe
Caeſarem revocari:) lentius agere, de
cedendi diem poſtulare longiorem, pac
tiones interponere, in ſumma fruſtrar
coepit. Caeſar, cognita calliditate homi
nis; quod aliis temporibus naturâ fa
cere conſueverat, tunc neceſſitate fecit
adductus, ut celerius omnium opinione
17 manum conſereret. Ziela eſt oppidum
in Ponto, poſitu ipſo, ut in plano loco,
ſatis munitum: tumulus enim natura-
lis, velut manu factus, excelſiore undi-
que faſtigio ſuſtinet murum. circumpo-
ſiti ſunt huic oppido magni multique in-
terciſi vallibus colles: quorum editiſſi-
mus unus; qui propter victoriam Mi-
thridatis, et infelicitatem Triarii, detri-
mentumque exercitûs noſtri, ſuperiori-
bus locis atque itineribus penè conjunc-
tus oppido, magnam in illis partibus
habet nobilitatem; nec multo longius
millibus paſſuum III abeſt ab Ziela:
hunc locum Pharnaces, veteribus pater-
norum felicium caſtrorum refectis ope-
ribus, copiis ſuis omnibus occupavit.
Caeſar, quum ab hoſte millia paſſuum V

caſtra poſuiſſet; videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem intervallo ſua caſtra munituras, ſi modò ea loca hoſtes priores non cepiſſent, quae multo erant propiora Regis caſtris; aggerem comportari jubet intra munitiones. quo celeriter collato; proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentiſque in caſtris relictis, prima luce, neque opinantibus hoſtibus, eum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum proelium adverſus Triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem e caſtris, ſervitiaque quae agerent juſſit; ne quis ab opere miles diſcederet, quum ſpatio non amplius mille paſſuum intercisa vallis caſtra hoſtium divideret ab opere incepto Caeſaris caſtrorum. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertiſſet; copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit. quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis pervulgata militari, credebat inſtrui Caeſar; vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur; vel ad oſtentationem regiae fiduciae, ne munitione 59

magis quam manu defendere locum Pharnaces videretur. itaque deterritus non eſt, quo minus, prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitûs opus faceret. at Pharnaces, impulſus ſive loci felicitate: ſive auſpiciis et religionibus inductus, quibus obtemperaſſe eum poſtea audiebamus: ſive paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta; quum, more operis quotidiani, magnam illam ſervorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum eſſe credidiſſet: ſive etiam veterani fiducia exercitûs ſui, quem [cum legione] XXII in acie conflixiſſe et viciſſe legati ejus gloriabantur: ſimul contemptu exercitûs noſtri, quem pulſum a ſe, Domitio duce, ſciebat: inito conſilio dimicandi, deſcendere praerupta valle coepit. cujus aliquandiu Caeſar irridebat inanem oſtentationem, et eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet; quum interim Pharnaces eodem gradu, quo praeruptam deſcenderat in vallem, adſcendere adverſus arduum collem inſtructis copiis coepit. Caeſar, incredibili ejus vel

temeritate vel fiducia motus; neque opinans, imparatuſque oppreſſus; eodem tempore, milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciem inſtruit. cujus rei ſubita trepidatio, magnum terrorem attulit noſtris. nondum ordinibus inſtructis, falcatae regiae quadrigae permiſtos milites perturbant; quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. inſequitur has, acies hoſtium; et, clamore ſublato, confligitur; multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate; qui, quum omnibus caſibus belli interſunt, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari.
61 Magno atque acri cominus proelio facto; a dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriae natum eſt. ab ea parte quum in proclive detruderentur hoſtes; multo tardius, ſed tamen iiſdem Diis adjuvantibus, ſiniſtro cornu, mediaque acie, totae profligantur copiae Regis: quae quam facile ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſae premebantur loci iniquitate. itaque multis militibus partim in-

terfectis, partim ſuorum ruina oppreſ-
ſis; qui velocitate effugere poterant,
armis tamen projectis, vallem tranſgreſ-
ſi, nihil ex loco ſuperiore inermes pro-
ficere poterant. at noſtri victoria elati,
ſubire iniquum locum, munitioneſque
aggredî non dubitarunt. defendentibus
autem iis cohortibus caſtra, quas Phar-
naces praeſidio reliquerat; celeriter caſ-
tris hoſtium ſunt potiti. interfecta mul-
titudine aut capta ſuorum, Pharnaces
cum paucis equitibus profugit: cui niſi
caſtrorum oppugnatio facultatem attu-
liſſet liberius profugiendi, vivus in Cae-
62 ſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali
victoria, toties victor Caeſar incredibili
eſt laetitia affectus; quòd maximum
bellum tanta celeritate confecerat. erat-
que ſubiti periculi recordatione laetior,
quòd victoria facilis ex difficillimis re-
bus acciderat. Ponto recepto, praeda
omni regia militibus condonata, poſte-
ro die cum expeditis equitibus ipſe pro-
ficiſcitur: legionem VI decedere ad prae-
mia atque honores accipiendos in Itali-
am jubet: auxilia Deiotari, domum re-
mittit: II legiones cum Caelio Vincia-

no in Ponto relinquit. Ita per Gallo- 63
graeciam Bithyniamque in Aſiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controverſiis cognoſcit et ſtatuit: jura in tetrarchas, reges, civitates diſtribuit. Mithridaten Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque geſtam in Aegypto ſupra ſcripſimus, regio genere ortum, diſciplinis etiam regiis educatum, (nam eum Mithridates rex Aſiae totius, propter nobilitatem Pergamo parvulum ſecum aſportaverat in caſtra, multoſque tenuerat annos,) regem Boſphori conſtituit, quod ſub imperio Pharnacis fuerat; provinciaſque populi Romani a barbaris atque inimicis regibus, interpoſito amiciſſimo rege, munivit. eidem tetrarchiam [legibus] Gallograecorum, jure gentis et cognationis, adjudicavit; occupatam et poſſeſſam paucis ante annis a Deiotaro. neque tamen uſquam diutius moratus eſt, quam neceſſitas urbanarum ſeditionum pati videbatur. rebus feliciſſime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO AFRICANO

LIBER UNUS.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM
DE
BELLO AFRICANO
LIBER UNUS.

CAESAR, itineribus juſtis confectis, nullo die intermiſſo, ad XIV Kal. Jan. in Lilybaeum pervenit: ſtatimque oſtendit, ſeſe naves velle conſcendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equiteſque vix DC. tabernaculum ſecundùm littus ipſum conſtituit, ut prope fluctus verberaret. hoc eo conſilio fecit, ne quid ſibi morae quiſquam fore ſperaret, et ut omnes in dies horaſque parati eſſent. incidit per id tempus, ut tempeſtates ad navigandum idoneas nôn haberet: nihilo tamen minus in navibus remiges militeſque continere, et nullam praetermittere occaſio-

nem profectionis; quum praeſertim ab
incolis ejus provinciae nunciarentur ad-
verſariorum copiae, equitatus infiniti,
legiones regiae IV, levis armaturae mag-
na vis, Scipionis legiones X, elephanti
CXX, claſſeſque eſſe complures; tamen
non deterrebatur, animoque et ſpe con-
fidebat. interim in dies, et naves lon-
gae adaugeri, et onerariae complures eo-
dem concurrere, et legiones tironum
convenire; in his veterana legio V, e-
quitum ad II millia. Legionibus col- 2
lectis VI, et equitum II millibus; ut
quaeque prima legio venerat, in naves
longas imponebatur; equites autem in
onerarias. ita majorem partem navium
antecedere juſſit, et inſulam petere Apo-
nianam, quae non longe abeſt a Lily-
baeo. ipſe, parum commoratus, bona
paucorum vendit publice: deinde Allie-
no praetori, qui Siciliam obtinebat, de
omnibus rebus praecipit: et, de reliquo
exercitu celeriter imponendo datis man-
datis, ipſe navem conſcendit a. d. VI
Kal. Jan. et reliquas naves ſtatim eſt
conſecutus. ita vento certo, celerique
navigio vectus, poſt diem quartam cum

longis paucis navibus in conſpectum A-
fricae venit: namque onerariae reliquae,
praeter paucas, vento diſperſae atque er-
rabundae, diverſa loca petierunt. Clupe-
am claſſe praetervehitur; inde Neapo-
lim. complura praeterea caſtella et op-
3 pida non longe a mari relinquit. Poſt-
quam Adrumetum acceſſit, ubi praeſidi-
um erat adverſariorum, cui praeerat C.
Conſidius; et a Clupea ſecundùm oram
maritimam, cùm equitatu Adrumeti, Cn.
Piſo cum Maurorum circiter III milli-
bus apparuit; ibi paulliſper Caeſar ante
portum commoratus, dum reliquae na-
ves convenirent, exponit exercitum;
cujus numerus in praeſentia fuit pedi-
tum III millia, equitum CL: caſtriſque
ante oppidum poſitis, ſine injuria cujuſ-
quam conſedit; cohibetque omnes a
praeda. oppidani interim muros arma-
tis complent; ante portam frequentes
conſidunt, ad ſe defendendum: quorum
numerus II legionum intus erat. Cae-
ſar circum oppidum vectus, natura loci
perſpecta, redit in caſtra. non nemo
culpae ejus imprudentiaeque aſſignabat,
quod neque certum locum gubernatori-

bus praefectiſque, quem peterent, prae-
ceperat; neque, ut mos ipſius conſue-
tudoque ſuperioribus temporibus fuerat,
tabellas ſignatas dederat, ut, in tempore
iis perlectis, locum certum peterent uni-
verſi. quod minime Caeſarem fefellerat:
namque nullum portum terrae Africae,
quo claſſes decurrerent, pro certo tu-
tum ab hoſtium praeſidio fore ſuſpicaba-
tur; ſed fortuitu oblatam occaſionem
egreſſus aucupabatur. L. Plancus in- 4
terim legatus petit a Caeſare, ut ſibi da-
ret facultatem cum Conſidio agendi, ſi
poſſet aliqua ratione perduci ad ſanita-
tem. itaque data facultate litteras con-
ſcribit, et eas captivo dat perferendas in
oppidum ad Conſidium. quo ſimul at-
que captivus perveniſſet; litteraſque,
ut erat mandatum, Conſidio porrigere
coepiſſet; prius quam acciperet ille,
'unde,' inquit, 'iſtas?' tum captivus,
'Imperatore a Caeſare.' tunc Conſidi-
us, 'unus eſt,' inquit, 'Scipio Impe-
'rator, hoc tempore, populi Romani:'
deinde in conſpectu ſuo captivum ſtatim
interfici jubet: litteraſque nondum per-
lectas, ſicut erant ſignatae, dat homini

5 certo ad Scipionem perferendas. Poſtquam, una nocte et die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum ullum a Conſidio dabatur; neque ei reliquae copiae ſuccurrebant; neque equitatu abundabat; et ad oppidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, et eas tironum; neque primo adventu convulnerari exercitum volebat; et oppidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus; et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire: non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Caeſar eſſet occupatus, circumventus à tergo ab equitatu hoſtium laboraret. itaque caſtra quum movere vellet, ſubito ex oppido erupit multitudo; atque equitatus ſubſidio uno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Juba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, unde Caeſar egreſſus iter facere coeperat, occupant: et ejus agmen extremum inſequi coeperunt. quae res quum animadverſa eſſet, ſubito legionarii conſiſtunt; et equites, quanquàm erant pauci, tamen contra tantam multitudinem auda-

ciſſime concurrunt. accidit res incredi-
bilis, ut equites minus xxx Galli, Mau-
rorum equitum II millia loco pellerent,
urgerentque in oppidum. poſtquam re-
pulſi et conjecti erant intra munitiones,
Caeſar iter conſtitutum ire contendit.
quod quum ſaepius facerent; et modò
inſequerentur, modò rurſus ab equiti-
bus in oppidum repellerentur: cohor-
tibus paucis ex veteranis, quas ſecum
habebat, in extremo agmine collocatis,
et parte equitatus; iter leniter cum re-
liquis facere coepit. ita, quanto longi-
us ab oppido diſcedebatur, tanto tardio-
res ad inſequendum erant Numidae. in-
terim in itinere ex oppidis et caſtellis
legationes venire; polliceri frumentum;
paratoſque eſſe, quae imperaſſet, face-
re. itaque eo die caſtra poſuit ad oppi-
dum Ruſpinam, kalendis Januar. In- 6
de movit, et pervenit ad oppidum Lep-
tin, liberam civitatem et immunem. le-
gati ex oppido veniunt obviam; 'liben-
ter ſe omnia facturos, quae vellet,'
pollicentur. itaque centurionibus ad
portas oppidi et cuſtodiis impoſitis, ne
quis miles in oppidum introiret, aut in-

juriam faceret cuipiam incolae; non longe ab oppido ſecundùm littus facit caſtra. eodem naves onerariae, et longae nonnullae, caſu advenerunt; reliquae, ut eſt ei nunciatum, incertae locorum, Uticam verſus petere viſae ſunt. interim Caeſar a mari non digredi, neque mediterranea petere, propter navium errorem; equitatumque in navibus omnem contineri, (ut arbitror, ne agri vaſtarentur:) aquamque in naves jubet comportari. remiges interim, qui aquatum e navibus exierant, ſubito equites Mauri, neque opinantibus Caeſarianis, adorti, multos jaculis convulneraverunt; nonnullos interfecerunt. latent enim in inſidiis cum equis inter convalles, et ſubito exiliunt; non ut in campo
7 cominus depugnent. Caeſar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, et in reliquas provincias finitimas dimiſit; ut ſibi auxilia, commeatus, frumentum, ſimul atque litteras legiſſent, mittenda curarent: exoneratiſque partim navibus longis, Rabirium Poſtumum in Siciliam ad ſecundum commeatum acceſſendum mittit. interim cum x navibus

longis, ad reliquas naves onerarias con-
quirendas quae deeraſſent, et ſimul mare
tuendum ab hoſtibus, jubet proficiſci.
item C. Salluſtium Criſpum praetorem
ad Cercinam inſulam verſus, quam ad-
verſarii tenebant, cum parte navium ire
jubet; quòd ibi magnum numerum fru-
menti eſſe audiebat. haec ita imperabat,
itaque unicuique praecipiebat, ut, ſi fie-
ri poſſet, ne locum ullum excuſatio ha-
beret, nec moram tergiverſatio. ipſe in-
terea ex perfugis et incolis cognitis con-
ditionibus Scipionis, et qui cum eo con-
tra ſe bellum gerebant; miſerari, (regi-
um enim equitatum in provinciâ Africâ
Scipio alebat,) tanta homines eſſe de-
mentia, ut mallent regis eſſe vectigales,
quam cum civibus in patria in ſuis for-
tunis eſſe incolumes. Caeſar ad III 8
Non. Jan. caſtra movet; Leptique VI
cohortium praeſidio cum Saſerna relicto,
ipſe rurſus, unde pridie venerat, Ruſpi-
nam cum reliquis copiis convertit. ibi-
que ſarcinis exercitûs relictis, ipſe cum
expedita manu proficiſcitur circum vil-
las frumentatum; oppidaniſque impe-
rat, ut plauſtra jumentaque omnia ſe-

quantur: itaque magno frumenti invento numero, Ruſpinam redit. hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe, ne maritima oppida poſt ſe vacua relinqueret; praeſidioque firmata, ad claſſem receptacula
9 muniret. Itaque, ibi relicto P. Saſerna, fratre ejus quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione; jubet comportari ligna in oppidum quamplurima. ipſe, cum cohortibus VII, quae ex veteranis legionibus in claſſe cum Sulpicio et Vatinio rem geſſerant, ex oppido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad portum, qui abeſt ab oppido millia paſſuum II; ibique claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit, omnibus in exercitu inſciis et requirentibus Imperatoris conſilium. qui magno metu ac triſtitia ſollicitabantur: parva enim cum copia, et eâ tironum, neque omni expoſita, in Africa contra magnas copias, et inſidioſae nationis, equitatumque innumerabilem, ſe expoſitos videbant: neque quidquam ſolatii in praeſentia, neque auxilium in ſuorum conſilio animadvertebant; niſi in ipſius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: animum

enim altum et erectum prae ſe gerebat. hunc acquieſcebant homines, et in ejus ſcientia et conſilio omnia ſibi proclivia omnes fore ſperabant. Caeſar, in navibus una nocte conſumpta, jam coelo albente quum proficiſci conaretur, ſubito navium pars, de qua timebat, ex errore, eòdem conferebatur. hac re cognita, Caeſar celeriter de navibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos advenientes milites exſpectare. itaque ſine mora navibus eis in portum receptis, et advectis militum equitumque copiis, rurſus ad oppidum Ruſpinam redit; atque ibi caſtris conſtitutis, ipſe cum cohortibus expeditis xxx frumentatum eſt profectus. ex eo eſt cognitum Caeſaris conſilium: illum cum claſſe navibus onerariis, quae deerraſſent, ſubſidio ire, clam hoſtibus, voluiſſe; ne caſu imprudentes ſuae naves in claſſem adverſariorum inciderent: neque eam rem eos voluiſſe ſcire, qui in praeſidiis relicti ſui milites fuiſſent; ne illi, propter ſuorum paucitatem, et hoſtium multitudinem, metu deficerent. Interim, quum jam Caeſar progreſſus

eſſet a caſtris circiter millia paſſuum III; per ſpeculatores et anteceſſores equites nunciatur ei, copias hoſtium haud longe a ſe viſas. et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conſpici coeptus eſt. hac re cognita, Caeſar celeriter jubet equitatum univerſum, cujus copiam habuit in praeſentia non magnam; et ſagittarios, quorum parvus e caſtris exierat numerus, accerſi; atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. jamque, quum procul hoſtis conſpici poſſet, milites in campo jubet galeari et ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit XXX cohortium, cum equitibus CD, et ſagittariis
12 ***. Hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, et duo Pacidii; aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, ſed equitum confertam: et inter eos, levis armaturae Numidas, et ſagittarios pedites, interpoſuerant: et ita condenſaverant, ut procul Caeſariani pedeſtres copias arbitrarentur: et dextrum ac ſiniſtrum cornu, magnis equitum copiis firmaverant. interim Caeſar aciem dirigit ſimplicem, ut poterat, propter paucitatem.

ſagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro ſiniſtroque cornu opponit: et ita praecipit, ut providerent ne multitudine equitatus hoſtium circumvenirentur: exiſtimabat enim ſecum pedeſtribus copiis, acie inſtructa, dimicaturum. Quum utrimque exſpectatio fieret; neque Caeſar ſe moveret; et cum 13
ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus, decernendum videret: ſubito adverſariorum equitatus ſeſe extendere, et in latitudinem promovere, colleſque complecti, et Caeſaris equitatum extenuare, ſimulque ad circumeundum comparare ſe, coeperunt. Caeſariani equites, eorum multitudinem aegre ſuſtinebant. acies interim mediae quum concurrere conarentur, ſubito ex condenſis turmis pedites Numidae levis armaturae cum equitibus procurrunt, et inter legionarios milites jacula conjiciunt. hic quum Caeſariani in eos impetum feciſſent, illorum equites refugiebant; pedites interim reſiſtebant, dum equites rurſus curſu renovato peditibus ſuis ſuccurrerent. Caeſar, novo genere pugnae ob- 14

lato, quum animadverteret ordines ſuorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a ſignis perſequuntur, latere nudato, a proximis Numidis jaculis vulnerabantur; equites autem hoſtium, pilum militis curſu facile vitabant;) edicit per ordines, ne quis miles a ſignis IV pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, ſuorum multitudine confiſus, Caeſaris paucitatem circumire conatur. equites Juliani pauci, multitudine hoſtium defeſſi, equis convulneratis, paullatim cedere: hoſtes magis magiſque inſtare. ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hoſtium equitatu circumventis, Caeſariſque copiis in orbem compulſis, intra cancellos omnes conjecti pugnare cogebantur.

15 Labienus in equo, capite nudo, verſari in prima acie; ſimul ſuos cohortari: nonnunquam legionarios Caeſaris ita appellare; 'quid tu,' inquit, 'miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iſte verbis infatuavit? in magnum mehercule vos periculum impulit: miſereor veſtri.' tum miles; 'non ſum,' inquit, 'tiro, Labiene; ſed de legione X vete-

'ranus.' tum Labienus; 'non agnoſco,'
inquit, 'ſigna Decumanorum.' tum mi-
les, 'jam me, quis ſim, intelliges.' ſimul
caſſidem de capite dejecit, ut cognoſci
ab eo poſſet; atque ita pilum viribus
contortum dum in Labienum mittere
contendit, equi graviter adverſo pectori
affixit; et ait; 'Labiene, Decumanum
'militem, qui te petit, ſcito eſſe.' omni-
um tamen animi in terrorem conjecti,
et maxime tironum. circumſpicere enim
Caeſarem; neque amplius facere, niſi
hoſtium jacula vitare. Caeſar interim, 16
conſilio hoſtium cognito, jubet aciem
in longitudinem quam maximam porri-
gi; alternis converſis cohortibus, ut una
poſt alteram ante ſigna tenderet. ita co-
ronam hoſtium dextro ſiniſtroque cor-
nu mediam dividit; et unam partem ab
altera excluſam, equitibus intrinſecus
adortus cum peditatu, telis conjectis in
fugam vertit: neque longius progreſſus,
veritus inſidias, ſe ad ſuos recipit. idem
altera pars equitum peditumque Caeſa-
ris facit. his rebus geſtis, et procul hoſ-
tibus repulſis convulneratiſque; ad ſua
praeſidia ſeſe, ſic, ut erat inſtructus, re-

17 cipere coepit. Interim M. Petreius et Cn. Piſo, cum equitibus Numidis MC electis, peditatuque ejuſdem generis ſatis grandi, ex itinere rectà ſubſidio ſuis occurrunt. at hoſtes, ſuis ex terrore firmatis, rurſuſque renovatis animis; legionarios, converſis equitibus, ſe recipientes, noviſſimos adoriri; et impedire coeperunt, quo minus ſe in caſtra reciperent. hac re animadverſa, Caeſar jubet ſigna converti, et medio campo redintegrari proelium. quum ab hoſtibus eodem modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur; Caeſariſque equites jumenta ex nauſea recenti, ſiti, languore, paucitate, vulneribus defatigata, ad inſequendum hoſtem perſeverandumque curſum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua eſſet: cohortibus equitibuſque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hoſtes repuliſſent, atque eorum eſſent potiti. itaque ſigno dato, quum jam hoſtes languide negligenterque tela mitterent, ſubito immittit cohortes turmaſque ſuorum; atque puncto temporis, hoſtibus

nullo negotio campo pulſis poſt collem-
que dejectis, nacti locum, atque ibi paul-
liſper commorati, ita, ut erant inſtructi,
leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones:
itemque adverſarii malè accepti, tum de-
mum ſe ad ſua praeſidia contulerunt.
Interim ea re geſta, et proelio dirempto; 18
ex adverſariis perſugae plures ex omni
hominum genere, et praeterea intercep-
ti hoſtium complures equites pediteſ-
que. ex quibus cognitum eſt hoſtium
conſilium; eos hac mente et conatu ve-
niſſe, ut, novo atque inuſitato genere
proelii, tirones legionariique pauci per-
turbati, Curionis exemplo, ab equitatu
circumventi opprimerentur: et ita La-
bienum dixiſſe pro concione; ‘ tantam
‘ ſeſe multitudinem auxiliorum adverſa-
‘ riis ſubminiſtraturum, ut etiam cae-
‘ dendo in ipſa victoria fatigati vince-
‘ rentur, atque a ſuis ſuperarentur.’
quippe qui in illorum ſibi confideret mul-
titudine: primum, quòd audierat Romae
legiones veteranas diſſentire, neque in
Africam velle tranſire; deinde, quòd
triennio in Africa ſuos milites conſue-
tudine retentos, fideles jam ſibi effeciſ-

ſet; maxima autem auxilia haberet Nu-
midarum equitum, leviſque armaturae.
praeterea ex fuga proelioque Pompeia-
no, quos ſecum a Brundiſio tranſporta-
verat, equites Germanos Galloſque, ibi-
que poſtea ex hibridis libertinis ſerviſ-
que conſcripſerat; armaverat, equoque
fraenato uti condocuerat. praeterea re-
gia auxilia, elephanti CXX, equitatuſ-
que innumerabilis: deinde legiones, con-
ſcriptae ex cujuſquemodi generis ampli-
us XII millibus. hâc ſpe atque eâ auda-
ciâ inflammatus Labienus; cum equiti-
bus Gallis Germaniſque MDC, Numida-
rum ſine fraenis VIII millibus, prae-
terea Petreiano auxilio adhibito equiti-
bus MC, peditum ac levis armaturae qua-
ter tanto, ſagittariis ac funditoribus hip-
potoxotiſque compluribus: his copiis,
pridie Non. Jan. poſt diem III, quam A-
fricam attigit, in campis planiſſimis pu-
riſſimiſque, ab horâ diei quintâ uſque ad
ſolis occaſum eſt decertatum. in eo proe-
lio Petreius graviter ictus ex acie receſ-
19 ſit. Caeſar interim caſtra munire di-
ligentiùs, praeſidia firmare majoribus
copiis, vallumque ab oppido Ruſpinâ uſ-

que ad mare deducere, et a caſtris alterum eodem; quò totius ultro citroque commeare, auxiliaque ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent: tela tormentaque ex navibus in caſtra comportare; remigum partem ex claſſe, Gallorum Rhodiorumque, epibatarumque, armare et in caſtra evocare; utì, ſi poſſet, eadem ratione, quâ adverſarii, levis armatura interjecta inter equites ſuos interponeretur. ſagittariiſque ex omnibus navibus, Ituraeis, Syriis, et cujuſque generis ductis in caſtra compluribus, frequentabat ſuas copias: (audiebat enim Scipionem poſt diem tertium ejus diei, quo proelium factum erat, appropinquare; copias ſuas cum Labieno et Petreio conjungere; cujus copiae, legionum VIII et equitum IV millium, eſſe nunciabantur.) officinas ferrarias inſtruere, ſagittaſque, et tela utì fierent complura, curare; glandes fundere; ſudes comparare; litteras in Siciliam nunciosque mittere, ut ſibi crates materiemque congererent ad arietes, cujus inopia in Africa eſſet; praeterea ferrum plumbumque mitteretur. et animum etiam advertebat, frumento ſe in Africa niſi

importatitio uti non poſſe: priore enim anno, propter adverſariorum delectus, quòd ſtipendiarii aratores milites eſſent facti, meſſem non eſſe factam: praeterea ex omni Africâ frumentum adverſarios in pauca oppida et bene munita comportâſſe; omnemque regionem Africae exinanîſſe frumento: oppida praeter pauca quae ipſi ſuis praeſidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri; et eorum incolas intra ſua praeſidia coëgiſſe commigrare: agros deſertos ac vaſtatos eſſe. Hac neceſſitate Caeſar coactus, privatos ambiendo et blandè appellando, aliquantulum frumenti numerum in ſua praeſidia congeſſerat; et eo parce utebatur. opera interim ipſe quotidie circumire, et alternas cohortes in ſtatione habere, propter hoſtium multitudinem. Labienus ſaucios ſuos, quorum numerus maximus fuit, jubet in plauſtris deligatos Adrumetum deportari. naves interim Caeſaris onerariae errabundae malè vagabantur, incertae locorum atque caſtrorum ſuorum; quas ſingulas ſcaphae adverſariorum complures adortae, incenderant atque expugnave-

rant. hac re nunciatâ Caeſari, claſſes circum inſulas portuſque diſpoſuit; quo tutius commeatus ſupportari poſſet. M. 21
Cato interim, qui Uticae praeerat, Cn. Pompeium filium multis verbis aſſidueque objurgare non deſiſtebat. 'tuus,' inquit, ' pater, iſtuc aetatis quum eſſet, et ' animadvertiſſet Remp. ab audacibus ' ſceleratiſque civibus oppreſſam, bo- ' noſque aut interfectos aut exilio mul- ' tatos patriâ civitateque carere; gloriâ ' et animi magnitudine elatus, privatus ' atque adoleſcentulus, paterni exerci- ' tûs reliquiis collectis, penè oppreſſam ' funditus et deletam Italiam, urbemque ' Romanam, in libertatem vindicavit: ' idemque Siciliam, Africam, Numidi- ' am, Mauritaniam, mirabili celeritate ' armis recepit. quibus ex rebus ſibi eam ' dignitatem, quae eſt per gentes clariſ- ' ſima notiſſimaque, conciliavit; adoleſ- ' centuluſque atque eques Romanus tri- ' umphavit. atque ille, non ita amplis ' rebus patris geſtis, neque tam excel- ' lenti majorum dignitate partâ, neque ' tantis clientelis nominiſque claritate ' praeditus, in Remp. eſt ingreſſus. tu

‘ contra, et patris nobilitate et dignita-
‘ te, et per te ipſe ſatis animi magnitudi-
‘ ne diligentiâque praeditus; nonne eni-
‘ teris et proficiſceris ad paternas clien-
‘ telas, auxilium tibi Reique publicae at-
‘ que optimo cuique efflagitatum?’ his verbis hominis graviſſimi incitatus adoleſcentulus, cum naviculis cujuſquemodi generis xxx, inibi paucis roſtratis, profectus ab Uticâ eſt in Mauritaniam; regnumque Bogudis eſt ingreſſus. expeditoque exercitu; numero ſervorum, liberorum, II millium; cujus partem inermem, partem armatam habuerat; ad oppidum Aſcurum accedere coepit: in quo oppido praeſidium fuit regium. Pompeio adveniente; oppidani, uſque eò paſſi propiùs eum accedere, donec ad ipſas portas ac murum appropinquaret; ſubito eruptione facta, proſtratos perterritoſque Pompeianos in mare paſſim naveſque compulerunt. ita re malè geſtâ, Cn. Pompeius filius naves inde avertit; neque poſtea littus attigit; claſſemque ad
22 inſulas Baleares verſus convertit. Scipio interim cum iis copiis, quas paullò antè demonſtravimus, Uticae grandi

praeſidio relicto, profectus, primùm Adrumeti caſtra ponit: deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii et Labieni copiis ſe conjungit; atque unis caſtris factis, III millia paſſuum longe conſidunt. equitatus interim eorum, circum Caeſaris munitiones vagari; atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratiâ extra vallum progreſſi eſſent, excipere: ita omnes adverſarios intra munitiones continere. quare Caeſariani gravi annona ſunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus ſupportatus erat; neque per anni tempus in mari claſſes ſine periculo vagari poterant; neque amplius millia paſſuum VI terrae Africae quoquoverſus tenebant; pabulique inopia premebantur. qua neceſſitate coacti, veterani milites equiteſque, qui multa terrâ marique bella confeciſſent, et periculis inopiaque tali ſaepe eſſent conflictati; alga a littore collecta, et aqua dulci eluta, et ita jumentis eſurientibus data, vitam eorum producebant. Dum haec ita fierent; rex 23
Juba, cognitis Caeſaris difficultatibus

copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium convaleſcendi, augendarumque ejus opum. itaque comparatis equitum magnis peditumque copiis, ſubſidio ſuis, egreſſus e regno, ire contendit. P. Sitius interim et rex Bogud, conjunctis ſuis copiis, cognito regis Jubae egreſſu, propius ejus regnum copias ſuas admovere: Cirtamque oppidum ejus regni opulentiſſimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt; et praeterea duo oppida Getulorum. quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque ſibi vacuum tranſderent; conditionemque repudiaſſent; poſtea ab eis capti interfectique ſunt omnes. inde progreſſi, agros oppidaque vexare non deſiſtunt. quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longe ab Scipione atque ejus ducibus abeſſet, capit conſilium; 'ſatius eſſe ſibi ſuoque regno ſubſidio 'ire, quam, dum alios adjuturus profi'ciſceretur, ipſe ſuo regno expulſus, 'forſitan utraque re expelleretur.' itaque rurſus ſe recepit, atque auxilia ab Scipione etiam abduxit, ſibi ſuiſque rebus timens; elephantiſque xxx relictis,

ſuis finibus oppidiſque ſuppetias pro-
fectus eſt. Caeſar, quum de ſuo inte- 24
rim adventu dubitatio in provincia eſ-
ſet; neque quiſquam crederet ipſum,
ſed aliquem legatum cum copiis in Afri-
cam veniſſe; conſcriptis litteris circum
provinciam, omnes civitates facit de
ſuo adventu certiores. interim nobiles
homines ex ſuis oppidis profugere, et
in caſtra Caeſaris devenire, et de adver-
ſariorum ejus acerbitate crudelitateque
commemorare coeperunt. quorum la-
crimis quereliſque Caeſar commotus;
quum antea conſtitiſſet in ſtativis caſ-
tris; aeſtáte inita, cunctis copiis auxi-
liiſque accitis, bellum cum adverſariis
gerere inſtituit; litteris celeriter in Sici-
liam ad Allienum et Rabirium Poſtu-
mum conſcriptis, et per cataſcopum
miſſis, ut ‘ ſine mora aut ulla excuſati-
‘ one hiemis ventorumque, exercitus ſi-
‘ bi quam celerrime tranſportaretur. A-
‘ fricam provinciam perire, funditusque
‘ everti a ſuis inimicis. quod niſi cele-
‘ riter ſociis foret ſubventum; praeter
‘ ipſam Africam terram, nihil, ne tec-
‘ tum quidem, quò ſe reciperent, abil-

‘ lorum ſcelere inſidiiſque reliquum fu-
‘ turum.’ atque ipſe in tanta erat feſtinatione et exſpectatione, ut, poſtero die quam miſiſſet litteras nunciumque in Siciliam, claſſem exercitumque morari diceret; noctes dieſque, oculos mentemque ad mare diſpoſitos directoſque haberet. nec mirum: animadvertebat enim villas exuri, agros vaſtari, pecus diripi trucidarique, oppida caſtellaque dirui deſerique, principeſque civitatum aut interfici aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum nomine in ſervitutem abripi: iis ſe in miſeriis ſuamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. milites interim in opere exercere; caſtra munire; turres, caſtella facere; moleſque jacere in mare, non intermittere. Scipio interim elephantos hoc modo condocefacere inſtituit. duas inſtruxit acies: unam funditorum contra elephantos, quae quaſi adverſariorum locum obtineret, et contra eorum frontem adverſam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos conſtituit; poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit;

ut, quum ab adverſariis lapides mitti
coepiſſent, et elephanti perterriti ſe ad
ſuos convertiſſent, rurſus a ſua acie la-
pidibus miſſis eos converterent adver-
ſum hoſtem: quod aegre tardeque fie-
bat: rudes enim elephanti, multorum
annorum doctrina uſuque vetuſto vix
edocti, tamen communi periculo in aci-
em producuntur. Dum haec ad Ruſ- 26
pinam ab utriſque ducibus adminiſtran-
tur: C. Virgilius Praetorius, qui Thap-
ſo oppido maritimo praeerat, quum a-
nimadvertiſſet naves ſingulas cum ex-
ercitu Caeſaris, incertas locorum atque
caſtrorum ſuorum, vagari; occaſionem
nactus, navem, quam ibi habuit actua-
riam, complet militibus et ſagittariis: ei-
dem ſcaphas de navibus adjungit; ac ſin-
gulas naves Caeſarianas conſectari coe-
pit. et, quum plures adortus, pulſus fu-
gatuſque inde diſceſſiſſet, nec tamen de-
ſiſteret periclitari; forte incidit in na-
vem, in qua erant duo Titi Hiſpani ado-
leſcentes, tribuni legionis v, quorum pa-
trem Caeſar in ſenatum legerat; et cum
his T. Salienus, centurio legionis ejuſ-
dem; qui M. Meſſalam legatum obſede-

rat Meſſanae, et ſeditioſiſſimâ oratione apud eum eſt uſus; idemque et pecuniam et ornamenta triumphi Caeſaris, retinenda et cuſtodienda curaverat; et ob has cauſſas timebat ſibi. hic, propter conſcientiam peccatorum ſuorum, perſuaſit adoleſcentibus ne repugnarent, ſeſeque Virgilio tranſderent. itaque deducti a Virgilio ad Scipionem, cuſtodibus tranſditi, et poſt diem III ſunt interfecti. qui quum ducerentur ad necem, petiiſſe dicitur major Titus à centurionibus, uti ſe priorem, quàm fratrem, interficerent; idque ab eis facilè impetrâſſe, atque ita eſſe interfectos.

27 Turmae interim equitum, quae pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab utriſque ducibus quotidie minutis prooliis inter ſe pugnare non intermittunt. nonnunquam etiam Germani Gallique Labieniani, cum Caeſaris equitibus, fide datâ, inter ſe colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatûs Leptim oppidum, cui praeerat Saſerna cum cohortibus III, oppugnare ac vi irrumpere conabatur: quod ab defenſoribus, propter egregiam munitionem oppidi, et tormen-

torum multitudinem, facile et ſine peri-
culo defendebatur. quod ubi ejus facere
equitatus ſaepius, non intermittebat; et
quum forte ante portam turma denſa ad-
ſtitiſſet: ſcorpione accuratius miſſo, at-
que eorum decurione percuſſo, et ad ter-
ram defixo; reliqui perterriti, fugâ ſe in
caſtra recipiunt. quo facto, poſtea ſunt
deterriti oppidum tentare. Scipio in- 28
terim fere quotidie non longe ab ſuis
caſtris paſſibus ccc inſtruere aciem, ac,
majore diei parte conſumpta, rurſus ſe
in caſtra recipere. quod quum ſaepius
fieret; neque ex Caeſaris caſtris quiſ-
quam prodiret, neque propius ejus co-
pias accederet: deſpecta patientia Cae-
ſaris exercituſque ejus, univerſis copiis
productis, elephantiſque turritis xxx.
ante aciem inſtructis, quam latiſſime po-
tuit porrecta equitum peditumque mul-
titudine, uno tempore progreſſus, haud
ita longe a Caeſaris caſtris conſtitit in
campo. quibus rebus cognitis, Caeſar
jubet milites qui extra munitiones pro-
ceſſerant, quique pabulandi aut lignan-
di aut etiam muniendi gratiâ vallum pe-
tierant, quaeque ad eandem rem opus

erant, omnes intra munitiones minutatim modeſteque ſine tumultu aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere: equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, praecipit, ut uſque eò locum obtinerent, in quo paullo ante conſtitiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perveniret; quòd ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe intra munitiones reciperent. alii quoque equitatui edicit, utì ſuo quiſque loco paratus armatuſque praeſto eſſet. at haec non ipſe per ſe coram, quum de vallo perſpecularetur, ſed, mirabili peritus ſcientia bellandi, in praetorio ſedens, per ſpeculatores et nuncios imperabat, quae fieri volebat. animadvertebat enim, quamquam magnis eſſent copiis adverſarii freti, tamen ſaepe a ſe fugatis, pulſis, perterritiſque, et conceſſam vitam et ignota peccata: quibus rebus nunquam tanta ſuppeteret, ex ipſorum inertia conſcientiaque animi, victoriae fiducia, ut caſtra ſua adoriri auderent. praeterea ipſius nomen auctoritaſque, magna ex parte, eorum exercitûs minuebat audaciam. tum egregiae munitiones caſtrorum, et valli

foſſarumque altitudo, et extra vallum ſtili caeci mirabilem in modum conſiti, vel ſine defenſoribus aditum adverſariis prohibebant. ſcorpionum, catapultarum, caeterorumque telorum, quae ad defendendum ſolent parari, magnam copiam habebat. atque haec, propter exercitus ſui praeſentis paucitatem et tirocinium, praeparaverat; non, hoſtium vi et metu commotus, patientem ſe timidumque hoſtium opinioni praebebat. neque idcirco copias, (quamquam erant paucae, tironumque,) non educebat in aciem, quòd victoriae ſuorum diffideret; ſed referre arbitrabatur, cujuſmodi victoria eſſet futura. turpe enim ſibi exiſtimabat, tot rebus geſtis, tantiſque exercitibus devictis, tot tam claris victoriis partis; ab reliquiis copiis adverſariorum ſuorum ex fugâ collectis, ſe cruentam adeptum exiſtimari victoriam: itaque conſtituerat gloriam exſultationemque eorum pati, donec ſibi veteranarum legionum pars aliqua in ſecundo commeatu occurriſſet. Scipio 29
interim paulliſper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quaſi deſpexiſſe

Caeſarem videretur; paullatim reducit ſuas copias in caſtra, et, concione advocata, de terrore ſuo deſperationeque exercitûs Caeſaris verba facit; et, cohortatus ſuos, victoriam propriam ſe eis brevi daturum pollicetur. Caeſar jubet milites rurſus ad opus redire; et, per cauſſam munitionum, tirones in labore defatigari non intermittit. interim Numidae Getulique, diffugere quotidie ex caſtris Scipionis; et, partim in regnum ſe conferre; partim, quòd ipſi majoreſque eorum beneficio C. Marii uſi fuiſſent, Caeſaremque ejus affinem eſſe audiebant, in ejus caſtra perfugere catervatim non intermittunt. quorum ex numero electos homines, illuſtriores Getulos, litteris ad ſuos cives datis, cohortatum ut 'manu facta ſe ſuoſque defen-'derent et ne ſuis inimicis adverſari-'iſque dicto audientes eſſent,' mittit.

Dum haec ad Ruſpinam fiunt; legati ex Acillâ civitate liberâ, etiam undique, ad Caeſarem veniunt; 'ſeque paratos, 'quaecumque imperâſſet, et libenti ani-'mo facturos' pollicentur: 'tantùm o-'rare et petere ab eo, ut ſibi praeſidium

'daret, quò tutiùs id et ſine periculo
'facere poſſent: ſe et frumentum, et
'quaecumque res eis ſuppeteret, com-
'munis ſalutis gratiâ ſubminiſtraturos.'
quibus rebus facile à Caeſare impetra-
tis, praeſidioque dato; C. Meſſium, ae-
dilitiâ functum poteſtate, Acillam jubet
proficiſci. quibus rebus cognitis; Con-
ſidius Longus, qui Adrumeti cum II le-
gionibus et equitibus DCC praeerat, ce-
leriter, ibi parte praeſidii relictâ, cum
VIII cohortibus Acillam ire contendit.
Meſſius, celeriùs itinere confecto, prior
Acillam cum cohortibus pervenit. Con-
ſidius interim, quum ad urbem cum co-
piis acceſſiſſet, et animadvertiſſet prae-
ſidium Caeſaris ibi eſſe; non auſus pe-
riculo ſuo rem facere, nullâ re geſtâ pro
multitudine hominum, rurſus Adrume-
tum ſe recipit. deinde paucis poſt die-
bus, equeſtribus copiis à Labieno adduc-
tis, rurſus Acillanos caſtris poſitis obſi-
dere coepit. Per id tempus C. Salluſ- 31
tius Criſpus, quem paucis antè diebus
miſſum à Caeſare cum claſſe demonſtra-
vimus, Cercinnam pervenit. cujus ad-
ventu, C. Decimius quaeſtorius, qui

ibi cum grandi familiae ſuae praeſidio praeerat commeatui, parvulum navigium nactus conſcendit, ac ſe fugae commendat. Salluſtius interim praetor a Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in caſtra ad Caeſarem mittit. Allienus interim proconſul e Lilybaeo n naves onerarias imponit legiones XIII :t XIV, et equites Gallos DCCC, fundiorum ſagittariorumque mille; ac ſecunlum commeatum in Africam mittit ad Caeſarem: quae naves, ventum ſecundum ıactae, IV die in portum ad Ruſpinam, ıbi Caeſar caſtra habuerat, incolumes ıervenerunt. ita Caeſar duplici laetitiā ıc voluptate uno tempore auctus, frunento auxiliiſque; tandem, ſuis exhilaatis, annonaque levata, ſollicitudinem leponit; legiones equiteſque ex navius egreſſos, jubet ex languore nauſeque reficere; dimiſſos in caſtella muitioneſque diſponit. Quibus rebus cipio, quique cum eo eſſent comites, ıirari et requirere. C. Caeſarem, qui ltro conſueſſet bellum inferre ac laceſ

ſere proelio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti; ex Getulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis praemiis pollicitationibuſque propoſitis, pro perfugis ſpeculandi gratiâ in Caeſaris caſtra mittunt: qui, ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt ut ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. poteſtate facta: 'saepenumero,' inquiunt, 'Imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marii; et propemodum omnes cives Romani, qui ſunt in legione IV et VI; ad te voluimus, in tuaque praeſidia confugere: ſed cuſtodiis equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro ſpeculatoribus miſſi a Scipione, ad te cupidiſſime venimus; ut perſpiceremus, num quae foſſae aut inſidiae elephantis ante caſtra portaſque valli eſſent factae; ſimulque conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugnae cognoſceremus, atque ei renunciaremus.' qui collaudati à Caeſare, ſtipendioque

donati, ad reliquos perſugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque poſtero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures a Scipione in caſtra Caeſaris perſugerunt. dum haec ad Ruſpinam geruntur; M. Cato, qui Uticae praeerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, ſervorum denique et cujuſquemodi generis hominum, qui modò per aetatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipionis in caſtra ſubmittere, non intermittit. legati interim ex oppido Tiſdrae, in quo tritici modiûm millia ccc comportata fuerant à negotiatoribus Italicis aratoribuſque, ad Caeſarem venere; quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent; ſimulque orant ut ſibi praeſidium mittat, quo facilius et frumentum et copiae ſuae conſerventur. quibus Caeſar in praeſentia gratias agit, praeſidiumque brevi tempore ſe miſſurum dixit; cohortatuſque, ad ſuos cives jubet proficiſci. P. Sitius interim cum copiis, Numidiae fines ingreſſus; caſtello in monte loco munito locato, in quod Ju-

ba belli gerendi gratiâ et frumentum et
res caeteras quae ad bellum uſui ſolent
eſſe, comportaverat, vi expugnando eſt
potitus. Caeſar, poſtquam legionibus 34
veteranis II; equitatu, levique armatu-
ra, copias ſuas ex ſecundo commeatu
auxerat; naves VI onerarias ſtatim ju-
bet Lilybaeum, ad reliquum exercitum
tranſportandum, proficiſci: ipſe VI Kal.
Febr. circiter vigilia prima imperat, ſpe-
culatores apparitoreſque omnes ut ſibi
praeſto eſſent. itaque, omnibus inſciis,
neque ſuſpicantibus, vigilia tertia jubet
omnes legiones ex caſtris educi, atque
ſe conſequi ad oppidum Ruſpinam ver-
ſus, in quo ipſe praeſidium habuit, et
quod primum ad amicitiam ejus acceſſit:
inde parvulam proclivitatem digreſſus,
ſiniſtra parte campi, propter mare legi-
ones ducit. hic campus mirabili planitie
patet millia paſſuum XV; quem jugum
ingens a mari ortum, neque ita praeal-
tum, velut theatri efficit ſpeciem. in hoc
jugo colles ſunt excelſi pauci; in quibus
ſingulae turres, ſpeculaeque ſingulae per-
veteres, erant collocatae: quarum apud
ultimam, praeſidium et ſtatio fuit Scipi-

35 onis. Poſtquam Caeſar ad jugum, de
quo docui, adſcendit; atque in unum-
quemque collem turres caſtellaque facere
coepit; atque ea minus ſemihorâ effe-
cit; et poſtquam non ita longe ab ulti-
mo colle turrique fuit, quae proxima fu-
it caſtris adverſariorum; in qua docui
eſſe praeſidium ſtationemque Numida-
rum: paulliſper commoratus, perſpec-
taque natura loci, equitatu in ſtatione
diſpoſito, legionibus opus attribuit; bra-
chiumque medio jugo, ab eo loco ad
quem pervenerat, uſque ad eum unde
egreſſus erat, jubet dirigi ac muniri.
quod poſtquam Scipio Labienuſque ani-
madverterunt; equitatu omni ex caſtris
educto, acieque equeſtri inſtructa, a ſuis
munitionibus circiter paſſus mille pro-
grediuntur; pedeſtremque copiam in ſe-
cunda acie, minus paſſus CD a caſtris
36 ſuis, conſtituunt. Caeſar in opere mi-
lites adhortari, neque adverſariorum co-
piis moveri. jam quum non amplius
paſſuum MD inter hoſtium aciem ſuaſ-
que munitiones eſſe animadvertiſſet; in-
tellexiſſetque ad impediendos milites
ſuos, et ab opere depellendos, hoſtem

propius accedere; neceſſeque haberet legiones a munitionibus deducere: imperat turmae Hiſpanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, praeſidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturae paucos conſequi ſubſidio. qui miſſi celeriter, Numidas adorti, partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt; locoque ſunt potiti. poſtquam id Labienus animadvertit; quo celerius iis auxilium ferret, ex acie inſtructa equitatus ſui prope totum dextrum cornu avertit, atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. quod ubi Caeſar conſpexit, Labienum ab ſuis copiis longius jam abſceſſiſſe; equitatus ſui alam ſiniſtram ad intercludendos hoſtes immiſit.
Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, 37
villa permagna, IV turribus exſtructa, quae Labieni proſpectum impediebat, ne poſſet animadvertere ab equitatu Caeſaris ſe intercludi. itaque non prius vidit turmas Julianas, quam ſuos caedi a tergo ſenſit: ex qua re ſubito in terrorem converſo equitatu Numidarum, rectà in caſtra fugere contendit. Galli Germa-

nique qui reſtiterant, ex ſuperiore loco
et poſt tergum circumventi, fortiterque
reſiſtentes, conciduntur univerſi. quod
ubi legiones Scipionis, quae pro caſtris
erant inſtructae, animadverterunt; me-
tu ac terrore obcaecatae, omnibus portis
in ſua caſtra fugere coeperunt. poſtea,
Scipione ejuſque copiis campo collibuſ-
que exturbatis, atque in caſtra compul-
ſis; quum receptui Caeſar cani juſſiſſet,
equitatumque omnem intra ſuas muniti-
ones recepiſſet; campo purgato, ani-
madvertit mirifica corpora Gallorum
Germanorumque, qui partim ejus auc-
toritatem erant ex Gallia ſecuti, partim
pretio pollicitationibuſque adducti ad
eum ſe contulerant; nonnulli, qui, ex
Curionis proelio capti conſervatique,
parem gratiam in fide partienda praeſta-
re voluerant: horum corpora, mirifica
ſpecie amplitudineque, caeſa toto cam-
8 po, ac proſtrata diverſe jacebant. His
rebus geſtis, poſtero die Caeſar ex om-
nibus praeſidiis cohortes deducit, atque
omnes ſuas copias in campo inſtruxit:
Scipio, ſuis male acceptis, occiſis, vul-
neratiſque, intra ſuas continere ſe mu-

nitiones coepit. Caeſar, inſtructa acie,
ſecundum infimas jugi radices propius
munitiones leniter acceſſit. jamque mi-
nus mille paſſuum ab oppido Uzita, quod
Scipio tenebat, aberant legiones Julia-
nae; quum Scipio, veritus ne oppidum
amitteret, unde aquari reliquiſque re-
bus ſublevari ejus exercitus conſueve-
rat; eductis omnibus copiis, quadrupli-
ci acie inſtructa, ex inſtituto ſuo prima
equeſtri turmatim directa, elephantiſque
turritis interpoſitis armatiſque, ſuppeti-
as ire contendit. quod ubi Caeſar ani-
madvertit; arbitratus Scipionem ad di-
micandum paratum, ad ſe certo animo
venire: in eo loco, quo paullo ante com-
memoravi, ante oppidum conſtitit; ſu-
amque aciem mediam eo oppido texit:
dextrum ſiniſtrumque cornu, ubi ele-
phanti erant, in conſpectu patenti ad-
verſariorum conſtituit. Quum jam pro- 39
pe ſolis occaſum Caeſar exſpectaviſſet;
neque ex eo loco, quo conſtiterat, Sci-
pionem progredi propius ſe animadver-
tiſſet; locoque magis ſe defendere, ſi
res coëgiſſet, quam in campo cominus
conſiſtere audere: non eſt viſa ratio pro-

pius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi praeſidium grande Numidarum eſſe cognoverat, hoſteſque mediam aciem ſuam oppido texiſſe; ſibique difficile factu eſſe intellexit, ſimul et oppidum uno tempore oppugnare, et in acie in cornu dextro ac ſiniſtro ex iniquiore loco pugnare; praeſertim, quum milites a mane diei jejuni ſub armis ſtetiſſent defatigati. itaque reductis ſuis copiis in caſtra, poſtero die propius eorum aciem
40 inſtituit exporrigere munitiones. Interim Conſidius, qui Acillam et VIII cohortes ſtipendiarias Numidis Getuliſque obſidebat, ubi C. Meſſius cohortibus praeerat; diu multumque expertus, magniſque operibus ſaepe admotis, et iis ab oppidanis incenſis, quum proficeret nihil; ſubito nuncio de equeſtri proelio allato commotus; frumento, cujus in caſtris copiam habuerat, incenſo; vino, oleo, caeteriſque rebus, quae ad victum parari ſolent, corruptis; Acillam, quam obſidebat, deſeruit: atque, itinere per regnum Jubae facto, copias cum Scipione partitus Adrumetum ſe recepit.
41 Interea ex ſecundo commeatu, quem a

Sicilia miſerat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius et L. Ticida eques Romanus, ab reſidua claſſe quum erraviſſet, delataque eſſet vento ad Thapſum; a Virgilio ſcaphis naviculiſque actuariis excepta eſt, et ad Scipionem deducta. item altera navis triremis ex eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad Aegimurum delata, a claſſe Vari et M. Octavii eſt capta; in qua milites veterani cum uno centurione, et nonnulli tirones fuerunt: quos Varus aſſervatos ſine contumelia, deducendos curavit ad Scipionem. qui poſtquam ad eum pervenerunt, et ante ſuggeſtum ejus conſtiterunt; 'non veſtra,' inquit, 'ſponte 'vos certo ſcio, ſed illius ſcelerati veſtri 'imperatoris impulſu et imperio coac'tos, cives et optimum quemque nefa'rie conſectari. quos quoniam fortuna 'in noſtram detulit poteſtatem; ſi, id 'quod facere debetis, Rempublicam cum 'optimo quoque defenditis, certum eſt 'vobis vitam et pecuniam donare. qua'propter, quid ſentiatis, proloquimini.' hac habita oratione Scipio, quum exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab

iis gratias ſibi actum iri, poteſtatem iis
dicendi fecit. ex eis centurio legionis
XIV; ‘pro tuo,’ inquit, ‘ſummo be-
‘neficio, Scipio, tibi gratias ago, (non
‘enim Imperatorem te appello,) quòd
‘mihi vitam incolumitatemque belli ju-
‘re capto polliceris: et forſan iſto u-
‘terer beneficio, ſi non ei ſummum ſce-
‘lus adjungeretur. egone contra Cae-
‘ſarem imperatorem meum, apud quem
‘ordinem duxi; ejuſque exercitum, pro
‘cujus dignitate victoriaque amplius
‘XXXVI annos depugnavi; adverſus
‘armatuſque conſiſtam? neque ego iſ-
‘tud facturus ſum; et te magnopere, ut
‘de negotio deſiſtas, adhortor. contra
‘cujus enim copias contendas, ſi mi-
‘nus antea expertus es, licet nunc cog-
‘noſcas. elige ex tuis cohortem unam,
‘quam putas eſſe firmiſſimam; et con-
‘ſtitue contra me: ego autem ex meis
‘commilitonibus, quos nunc in tua te-
‘nes poteſtate, non amplius X ſumam:
‘tunc ex virtute noſtra intelliges, quid
‘ex tuis copiis ſperare debeas.’ poſt-
quam haec centurio praeſenti animo ad-
verſus opinionem ejus eſt locutus; ira

percitus Scipio, atque animi dolore in-
cenſus, annuit centurionibus quid fi-
eri vellet: atque ante pedes centurionem
interficit; reliquoſque veteranos a ti-
ronibus jubet ſecerni. 'abducite,' in-
quit, 'iſtos nefario ſcelere contamina-
'tos, et caede civium ſaginatos.' ſic
extra vallum deducti ſunt, et cruciabi-
liter interfecti. tirones autem jubet in-
ter legiones diſpertiri; et Cominium
cum Ticida in conſpectum ſuum prohi-
bet adduci. qua ex re Caeſar commo-
tus; eos, quos in ſtationibus cum lon-
gis navibus apud Thapſum cuſtodiae
cauſſâ in ſalo eſſe juſſerat, ut ſuis one-
rariis longiſque navibus praeſidio eſ-
ſent; ob negligentiam, ignominiae cauſ-
ſa, dimittendos ab exercitu, graviſſi-
mumque in eos edictum proponendum
curavit. Per id tempus fere Caeſaris 47
exercitui res accidit incredibilis auditu.
namque, Virgiliarum ſigno confecto,
circiter vigilia ſecunda noctis, nimbus
cum ſaxea grandine ſubito eſt exortus
ingens. ad hoc autem incommodum ac-
ceſſerat, quod Caeſar non, more ſupe-
riorum imperatorum, in hibernis exer-

ſitum continebat; ſed in tertio quartoque die procedendo, propiuſque hoſtem accedendo, caſtra communiebat: opereque faciendo, milites ſe circumſpiciendi non habebant facultatem. praeterea ita ex Sicilia exercitum tranſportaverat, ut, praeter ipſum militem et arma, neque vas neque mancipium neque ullam rem, quae uſu militi eſſe conſuevit, in naves imponi pateretur: in Africa autem, non modo ſibi quidquam non acquiſierant aut paraverant; ſed etiam, propter annonae caritatem, ante parata conſumpſerant. quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci ſub pellibus acquieſcebant: reliqui, ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus ſcopiſque contextis, permanebant. itaque, ſubito imbre grandineque conſecuta, gravati pondere, tenebris aquaque omnes ſubruti disjectique, nocte intempeſta, ignibus extinctis, rebuſque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per caſtra paſſim vagabantur, ſcutiſque capita contegebant. eadem nocte, v legionis pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt.
43 Rex interim Juba de e-

queſtri proelio Scipionis certior factus, evocatuſque ab eodem litteris: praefecto Saburâ, cum parte exercitus, contra Sitium relicto; ut, quum ipſe aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Caeſaris liberaretur; cum III legionibus, equitibuſque frenatis DCCC, Numidis ſine fraenis, peditibuſque levis armaturae grandi numero, elephantiſque XXX, egreſſus e regno, ad Scipionem eſt profectus. poſtquam ad eum pervenit; caſtris regiis ſeorſum poſitis, cum eis copiis quas commemoravi, haud ita longe ab Scipione conſedit. (erat in caſtris Caeſaris ſuperiori tempore magnus terror; et, exſpectatione copiarum regiarum, exercitus ejus magis ſuſpenſiore animo ante adventum Jubae commovebatur. poſtquam vero caſtra caſtris contulit; deſpectis ejus copiis, omnem terrorem deponit. ita, quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem praeſens dimiſerat.) quo facto, facile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque Regis adventu. nam poſtero die univerſas ſuas Regiſque copias cum elephantis LX productas in a-

ciem, quam ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo longius progreſſus a ſuis munitionibus, haud ita diu commoratus ſe recepit in caſtra. 44 Caeſar, poſtquam animadvertit Scipioni auxilia fere, quae exſpectaſſet, omnia conveniſſe; neque moram pugnandi ullam fore: per jugum ſummum, cum copiis progredi coepit; et brachia protinus ducere, et caſtella munire, propiuſque Scipionem capiendo loca excelſa occupare contendit. adverſarii, magnitudine copiarum confiſi, proximum collem occupaverunt; atque ita longius ſibi progrediendi eripuerunt facultatem. ejuſdem collis occupandi gratiâ, Labienus conſilium ceperat; et, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. erat convallis ſatis magna latitudine, altitudine praerupta, crebris locis ſpeluncae in modum ſubrutis; quae erant tranſgredienda Caeſari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: ultraque eam convallem, olivetum vetus crebris arboribus condenſum. hîc quum Labienus animadvertiſſet Caeſarem, ſi vellet eum locum occupare, prius neceſſe

eſſe convallem olivetumque tranſgredi; eorum locorum peritus, in inſidiis cum parte equitatûs levique armatura conſedit: et praeterea poſt montem colleſque, equites in occulto collocaverat; ut, quum ipſe ex improviſo legionarios adortus eſſet, ex colle ſe equitatus oſtenderet; et re duplici perturbatus Caeſar ejuſque exercitus, neque retro regrediundi neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Caeſar, equitatu ante praemiſſo, inſcius inſidiarum, quum ad eum locum veniſſet; abuſi ſive obliti praeceptorum Labieni, ſive veriti ne in foſſa ab equitibus opprimerentur, rari ac ſinguli de rupe prodire et ſumma petere collis. quos Caeſaris equites conſecuti, partim interfecerunt, partim vivorum ſunt potiti: deinde protinus collem petere contenderunt; atque eum, decuſſo Labieni praeſidio, celeriter occupaverant. Labienus, cum parte equitum, vix fugâ ſibi peperit ſalutem. Hac re per equites geſta, 41 Caeſar legionibus opera diſtribuit; atque in eo colle, quo erat potitus, caſtra munivit. deinde ab ſuis maximis caſtris,

per medium campum, e regione oppidi Uzitae, (quod, inter ſua caſtra et Scipionis, in planitie poſitum erat, tenebaturque a Scipione,) duo brachia inſtituit duci, et ita erigere, ut ad angulum dextrum ſiniſtrumque ejus oppidi convenirent. id hac ratione opus inſtruebat, ut, quum propius oppidum copias admoviſſet, oppugnareque coepiſſet; tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne, ab equitatûs multitudine circumventus, ab oppugnatione deterreretur; praeterea, quo facilius colloquia fieri poſſent, et, ſiqui perfugere vellent, (id quod antea ſaepe accidebat magno cum eorum periculo,) tum facile et ſine periculo fieret. voluit etiam experiri, quum propius hoſtem acceſſiſſet, haberetne in animo dimicare. accedebat etiam ad reliquas cauſſas, quòd is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: aquatione enim longa et anguſta utebatur. dum haec opera, quae ante dixi, fiebant a legionibus; interim pars acie ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. equites barbari leviſque armaturae, proeliis minutis cominus dimicabant. Cae-

ſar ab eo opere quum jam ſub veſperum copias in caſtra reduceret; magno incurſu, cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, in equites impetum fecerunt. equites Caeſariani, vi univerſae ſubitaeque hoſtium multitudinis pulſi, parumper ceſſerunt. quae res aliter adverſariis cecidit: namque Caeſar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus ſuis auxilium tulit; equites autem, adventu legionum animo addito, converſis equis, in Numidas cupide inſequentes diſperſoſque impetum fecerunt; atque eos convulneratos uſque in caſtra regia repulerunt, multoſque ex iis interfecerunt. quod ni in noctem proelium eſſet conjectum, pulviſque vento flatus omnium proſpectu offeciſſet; Juba cum Labieno capti, in poteſtatem Caeſaris veniſſent; equitatuſque cum levi armatura, funditus ad internecionem deletus eſſet. interim incredibiliter ex legionibus IV et VI Scipionis milites diffugere, partim in caſtra Caeſaris, partim in quas quiſque poterat regiones pervenire: itemque equites Curioniani, diffiſi Scipioni ejuſque copiis, complures ſe e-

47 eodem conſerebant. Dum haec circum
Uzitam ab utriſque ducibus adminiſtran-
tur; legiones duae, IX et X, ex Sicilia
navibus onerariis profectae, quum jam
non longe a portu Ruſpinae abeſſent,
conſpicatae naves Caeſarianas quae in
ſtatione apud Thapſum ſtabant; veriti
ne in adverſariorum, ut inſidiandi gratiâ
ibi commorantium, claſſem inciderent;
imprudentes vela in altum dederunt. ac
diu multumque jactati, tandem multis
poſt diebus, ſiti inopiaque confecti, ad
48 Caeſarem pervenerunt. Quibus legio-
nibus expoſitis: memor in Italia priſti-
nae licentiae militaris, ac rapinarum
certorum hominum; parvulam modo
cauſſulam nactus Caeſar, quod C. Avi-
enus tribunus militum, decimae legio-
nis, navem commeatu, familia ſua, at-
que jumentis occupaviſſet, neque mili-
tem unum ab Sicilia ſuſtuliſſet; poſtero
die de ſuggeſtu, convocatis omnium legi-
onum tribunis centurionibuſque: ‘maxi-
‘me vellem,’ inquit, ‘homines ſuae pe-
‘tulantiae nimiaeque libertatis aliquan-
‘do finem feciſſent; meaeque lenitatis,
‘modeſtiae, patientiaeque, rationem ha-

‘ buiſſent. ſed, quoniam ipſi ſibi neque ‘ modum neque terminum conſtituunt; ‘ quo ceteri diſſimiliter ſe gerant, egò- ‘ met ipſe documentum more militari ‘ conſtituam. C. Aviene; quòd in Ita- ‘ lia milites populi Romani contra rem- ‘ publicam inſtigaſti; rapinaſque per mu- ‘ nicipia feciſti; quodque mihi reique ‘ publicae inutilis fuiſti; et pro militibus ‘ tuam familiam jumentaque in naves ‘ impoſuiſti; tuaque opera militibus tem- ‘ pore neceſſario reſpublica caret: ob eas ‘ res, ignominiae cauſſa, ab exercitu meo ‘ te removeo: hodieque ex Africa abeſ- ‘ ſe, et, quantum poteſt, proficiſci ju- ‘ beo. itemque te, A. Fontei, quòd tri- ‘ bunus militum ſeditioſus, maluſque ci- ‘ vis fuiſti; ab exercitu dimitto. T. Sa- ‘ liene, M. Tiro, C. Cluſinas; quum or- ‘ dines in meo exercitu beneficio, non ‘ virtute, conſecuti, ita vos geſſeritis, ‘ ut neque bello fortes, neque pace boni ‘ aut utiles fueritis; et magis in ſeditio- ‘ ne concitandi milites adverſus veſtrum ‘ imperatorem, quam pudoris modeſti- ‘ aeque fueritis ſtudioſiores: indignos ‘ vos eſſe arbitror, qui in meo exercitu

‘ ordines ducatis; miſſoſque facio, et, ‘ quantum poteſt, abeſſe ex Africa ju- ‘ beo.’ itaque tranſdidit eos centurionibus; et ſingulis non amplius ſingulis additis ſervis, in navi imponendos ſepara-
49 tim curavit. Getuli interim perſugae, quos cum litteris mandatiſque a Caeſare miſſos ſupra docuimus, ad ſuos cives perveniunt. quorum auctoritate facile adducti, Caeſariſque nomine perſuaſi, a rege Juba deſciſcunt; celeriterque cuncti arma capiunt; contraque Regem facere non dubitant. quibus rebus cognitis: Juba diſtentus triplici bello, neceſſitate coactus; de ſuis copiis, quas contra Caeſarem adduxerat, VI cohortes in fines regni ſui mittit, quae eſſent praeſidio
50 contra Getulos. Caeſar brachiis perfectis, promotiſque uſque eo, ut telum ex oppido adjici non poſſet; caſtra munit. baliſtis ſcorpionibuſque crebris ante frontem caſtrorum, contraque oppidum, collocatis; defenſores muri deterrere non intermittit: eoque V legiones ex ſuperioribus caſtris deducit. qua facultate oblata; illuſtriores notiſſimique, conſpectum amicorum propinquorum-

que efflagitabant, atque inter ſe colloquebantur. quae res quid utilitatis haberet, Caeſarem non fallebat. namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque praefecti; quorum patres cum Mario ante meruerant, ejuſque beneficio agris finibuſque donati, poſt Sullae victoriam ſub Hiempſalis regis erant poteſtate dati; occaſione capta, nocte jam luminibus accenſis, cum equis calonibuſque ſuis circiter mille perfugiunt in Caeſaris caſtra, quae erant in campo proximè Uzitae locata. Quod poſtquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt; 51
quum commoti ex tali incommodo eſſent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saſerna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, 'nil attinere 'eum cum adverſariis colloqui.' quum nihilominus ejus ſermonem nuncius ad ſe referret; reſtaretque, ut reliqua, quae vellet, perageret; viator poſtea ab Juba ad eum eſt miſſus, qui diceret, audiente Saſerna, 'vetat te rex colloqui.' quo nuncio perterritus, diſceſſit; et dicto audiens fuit regi. uſu veniſſe hoc civi Romano miror, et ei qui a populo Ro-

mano honores accepiſſet; incolumi pa-
tria, fortuniſque omnibus, Jubae bar-
baro potius obedientem fuiſſe, quam aut
Scipionis obtemperaſſe nuncio, aut, cae-
ſis ejuſdem partis civibus, incolumem re-
verti malle. atque etiam ſuperbius Ju-
bae factum, non in M. Aquinium, ho-
minem novum, parvumque Senatorem;
ſed in Scipionem, hominem illa fami-
lia, dignitate, honoribuſque praeſtan-
tem. nam, quum Scipio ſagulo purpureo
ante Regis adventum uti ſolitus eſſet;
dicitur Juba cum eo egiſſe, ‘ non opor-
‘ tere illum eodem uti veſtitu atque ipſe
‘ uteretur.’ itaque factum eſt, ut Scipio
ad album ſeſe veſtitum transferret, et
Jubae homini ſuperbiſſimo inertiſſimo-
52 que obtemperaret. Poſtero die univer-
ſas omnium copias de caſtris omnibus
deducunt, et ſupercilium quoddam ex-
celſum nacti non longe a Caeſaris caſ-
tris, aciem conſtituunt atque ibi conſiſ-
tunt. Caeſar item producit copias; ce-
leriterque iis inſtructis, ante ſuas muni-
tiones, quae erant in campo, conſtitit;
ſine dubio exiſtimans, ultro adverſari-
os, quum tam magnis copiis auxiliiſque

Regis eſſent praediti, promptiuſque pro-
ſiluiſſent, ante ſe concurſuros propiuſ-
que, ſe acceſſuros. equo circumvectus,
legioneſque cohortatus; ſigno dato, ac-
ceſſum hoſtium aucupabatur. ipſe enim
a ſuis munitionibus longius non ſine ra-
tione non procedebat; quod in oppido
Uzitae, quod Scipio tenebat, hoſtium e-
rant cohortes armatae: eidem autem
oppido ad dextrum latus, ejus cornu e-
rat oppoſitum: verebaturque ne, ſi prae-
tergreſſus eſſet, ex oppido eruptione fac-
ta, ab latere eum adorti conciderent.
praeterea haec quoque eum cauſſa tar-
davit, quòd erat locus quidam perim-
peditus ante aciem Scipionis, quem ſuis
impedimento ad ultro occurrendum fo-
re exiſtimabat. Non arbitror eſſe prae- 53
termittendum, quemadmodum exercitus
utriuſque fuerint in aciem inſtructi. Sci-
pio hoc modo aciem direxit. colloca-
bat in fronte ſuas et Jubae legiones: poſt-
ea autem Numidas in ſubſidiaria acie ita
extenuatos, et in longitudinem direc-
tos, ut procul ſimplex eſſe acies media a
legionariis militibus videretur; in cor-
nibus autem duplex eſſe exiſtimabatur.

elephantos dextro ſiniſtroque cornu collocaverat, aequalibus inter eos intervallis interjectis: poſt autem elephantos, armaturas leves, Numidaſque ſubſtituerat auxiliares. equitatum fraenatum univerſum in ſuo dextro cornu diſpoſuerat; ſiniſtrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat ſpatium equitatus explicandi: propterea Numidas, leviſque armaturae infinitam multitudinem, ad dextram partem ſuae aciei oppoſuerat, fere interjecto non minus mille paſſuum ſpatio; et ad collis radices magis appulerat, longiuſque ab adverſariorum ſuiſque copiis promoverat; id hoc conſilio, ut, quum acies II inter ſe concucurriſſent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus, ex improviſo clauderet multitudine ſua exercitum Caeſaris, atque perturbatum jaculis configeret. haec fuit ratio Scipionis ea die proeliandi. Caeſaris autem acies hoc modo fuit collocata; ut ab ſiniſtro ejus cornu ordiar, et ad dextrum perveniam. habuit in ſiniſtro cornu legionem IX, VIII: in dextro cornu, XXX, XXIX: XIII, XIV, XXVIII, XXVI,

in media acie: ipſum autem dextrum cornu, ſecundam aciem fere in earum legionum parte cohortium collocaverat; praeterea ex tironum legionibus paucas adjecerat: tertiam autem aciem in ſiniſtrum ſuum cornu contulerat, et uſque ad aciei ſuae mediam legionem porrexerat, et ita collocaverat, uti ſiniſtrum ſuum cornu triplex eſſet. id eo conſilio fecerat, quòd ſuum dextrum latus munitionibus adjuvabatur: ſiniſtrum autem ut equitatus hoſtium multitudini reſiſtere poſſet, laborabat; eodemque ſuum omnem contulerat equitatum: et, quod ei parum confidebat, praeſidio his equitibus legionem v. praemiſerat; levemque armaturam inter equites interpoſuerat. ſagittarios varie paſſimque, locis certis, maximeque in cornibus, collocaverat. Sic utrorumque exercitus inſtructi, non plus paſſuum ccc interjecto ſpatio, (quod forte ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur,) a mane uſque ad horam x diei perſtiterunt. jamque Caeſar dum exercitum reducere intra munitiones ſuas coepiſſet; ſubito univerſus equitatus ulterior Numidarum

Getulorumque ſine fraenis, ad dextram partem ſe movere, propiuſque Caeſaris caſtra, quae erant in colle, ſe conferre coepit; fraenatus autem Labieni eques in loco permanere, legioneſque diſtinere; quum ſubito pars equitatus Caeſaris cum levi armatura contra Getulos, injuſſu ac temere, longius progreſſi, paludemque tranſgreſſi, multitudinem hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt; levique armatura deſerti, ac pulſi convulneratique, uno equite amiſſo, multis equis ſauciis, levis armaturae XXVI occiſis, ad ſuos refugerunt. quo ſecundo equeſtri proelio facto, Scipio laetus in caſtra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit: namque poſtero die Caeſar, cum parte equitatus ſui, Leptim, frumenti gratiâ, miſit: in itinere praedatores equites Numidas Getuloſque ex improviſo adorti, circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti ſunt. Caeſar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere; vallumque et foſſam per medium campum ducere; adverſariorumque ex-

curſionibus iter officere, non intermit-
tit. Scipio item munitiones contrà fa-
cere, et, ne jugo a Caeſare excludere-
tur, approperare. ita duces utrique et
in operibus occupati erant, et nihilomi-
nus equeſtribus proeliis inter ſe quoti-
die dimicabant. Interim Vatus claſ- 55
ſem, quam antea Uticae hiemis gratiâ
ſubduxerat, cognito legionis VII et
VIII ex Sicilia adventu, celeriter de-
ducit; ibique Getulis remigibus epiba-
tiſque complet; inſidiandique gratiâ pro-
greſſus, Adrumetum cum LV navibus per-
venit. cujus adventûs inſcius Caeſar,
L. Ciſpium cum claſſe XXVII navium
ad Thapſum verſus in ſtationem, prae-
ſidii gratiâ commeatus ſui, mittit: item-
que Q. Aquilam, cum XIII navibus
longis, Adrumetum eadem de cauſſa
praemittit. Ciſpius, quo erat miſſus, ce-
leriter pervenit: Aquila, tempeſtate jac-
tatus, promontorium ſuperare non po-
tuit; atque angulum quendam tutum a
tempeſtate nactus, cum claſſe ſe longi-
us a proſpectu removit: reliquae claſſis
in ſalo ad Leptim, egreſſis remigibus
paſſimque in littore vagantibus, par-

tim in oppido victus ſui mercandi gra-
tiâ progreſſis, vacua a defenſoribus ſta-
bat. quibus rebus Varus ex perfugis
cognitis, occaſionem nactus, vigiliâ ſe-
cundâ Adrumeto ex Cothone egreſſus,
primo mane Leptim univerſa claſſe vec-
tus, naves onerarias, quae longius a
portu in ſalo ſtabant, incendit; et pen-
teres duas, vacuas a defenſoribus, nullo
6 repugnante, cepit. Caeſar interim ce-
leriter per nuncios in caſtris, quum o-
pera circuiret, certior factus; quae abe-
rant a portu millia paſſuum VI: equo
admiſſo, omiſſis omnibus rebus, celeri-
ter pervenit Leptim: ibique moratus,
omnes ut ſe naves conſequerentur; pri-
mùm ipſe navigiolum parvum conſcen-
dit: in curſu Aquilam multitudine na-
vigiorum perterritum atque trepidantem
nactus, hoſtium claſſem ſequi coepit. in-
terim Varus, celeritate Caeſaris audaci-
aque motus, cum univerſa claſſe, con-
verſis navibus, Adrumetum verſus fu-
gere contendit. quem Caeſar in milli-
bus paſſuum IV conſecutus, recuperata
quinqueremi cum omnibus ſuis epibatis,
atque etiam hoſtium cuſtodibus CXXX

in ea nave captis, triremem hoſtium proximam, quae in repugnando erat commorata, onuſtam remigum epibatarumque, cepit: reliquae naves hoſtium, promontorium ſuperarunt, atque Adrumetum in Cothonem ſe univerſae contulerunt. Caeſar eodem vento promontorium ſuperare non potuit; atque in ſalo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit. ibique navibus onerariis, quae erant extra Cothonem, incenſis; omnibuſque reliquis aliis aut ſubductis, aut in Cothonem compulſis; paulliſper commoratus ſi forte vellent claſſe dimicare, rurſus ſe recepit in caſtra. in ea nave captus eſt P. Veſtrius eques Romanus: et P. Ligarius Afranianus; quem Caeſar in Hiſpania cum reliquis dimiſerat, et poſtea ſe ad Pompeium contulerat; inde ex proelio effugerat, in Africamque ad Varum venerat: quem, ob perjurium perfidiamque, Caeſar juſſit necari. P. Veſtrio autem; quòd ejus frater Romae pecuniam imperatam numeraverat, et quòd ipſe ſuam cauſſam Caeſari probaverat, ‘ ſe ‘ Naſidii claſſe captum, quum ad necem

'duceretur, beneficio Vari eſſe ſerva-
'tum, poſtea facultatem ſibi nullam da-
7 'tam tranſeundi;' ignovit. Eſt in A-
frica conſuetudo incolarum, ut in agris
et in omnibus fere villis, ſub terra ſpe-
cus, condendi frumenti gratiâ, clam ha-
beant; atque id propter bella maxime,
hoſtiumque ſubitum adventum, praepa-
rant. qua de re Caeſar certior per indi-
cem factus, tertia vigilia legiones II
cum equitatu mittit a caſtris ſuis millia
paſſuum X; atque inde magno numero
frumenti onuſtos recepit in caſtra. qui-
bus rebus cognitis Labienus, progreſſus
a ſuis caſtris millia paſſuum VII, per ju-
gum et collem, per quem Caeſar pridie
iter fecerat; ibi caſtra duarum legionum
facit: atque ipſe quotidie, exiſtimans
Caeſarem eadem ſaepe (frumentandi gra-
tiâ) commeaturum, cum magno equita-
tu levique armatura inſidiaturus locis i-
doneis conſedit. Caeſar interim de in-
ſidiis Labieni ex perfugis certior factus;
paucos dies ibi commoratus, dum hoſtes
quotidiano inſtituto, ſaepe idem facien-
do, in negligentiam adducerentur; ſub-
ito mane imperat porta Decumana legi-

ones ſe VIII veteranas, cum parte equitatus, ſequi: atque, equitibus praemiſſis, neque opinantes inſidiatores ſubito in convallibus latentes levi armatura concidit circiter D; reliquos in fugam turpiſſimam conjecit. interim Labienus, cum univerſo equitatu, fugientibus ſuis ſuppetias occurrit. cujus vim multitudinis quum equites pauci Caeſariani jam ſuſtinere non poſſent, Caeſar inſtructas legiones hoſtium copiis oſtendit. quo facto perterrito Labieno ac retardato, ſuos equites recepit incolumes. poſtero die Juba Numidas eos, qui loco amiſſo fuga ſe receperant in caſtra, in cruce omnes ſuffixit. Caeſar interim, quoniam 58
frumenti inopiâ premebatur, copias omnes in caſtra conducit. atque praeſidio Lepti, Ruſpinae, Acillae, relicto; Ciſpio Aquilaeque claſſe tranſdita, ut alter Adrumetum, alter Thapſum mari obſiderent; ipſe, caſtris incenſis, IV noctis vigilia, acie inſtructa, impedimentis in ſiniſtra parte collocatis, ex eo loco proficiſcitur; et pervenit ad oppidum Agar, quod a Getulis ſaepe antea oppugnatum, ſummaque vi per ipſos oppidanos erat

defenſum. ibi in campo caſtris unis poſitis, ipſe frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus; magno invento hordei, olei, vini, fici numero; pauco, tritici; atque recreato exercitu; redit in caſtra. Scipio interim, cognito Caeſaris diſceſſu, cum univerſis copiis per jugum Caeſarem ſubſequi coepit; atque ab ejus caſtris millia paſſuum VI longe, trinis caſtris diſpartitis copiis,
59 conſedit. Oppidum erat Zeta, quod aberat a Scipione millia paſſuum X, ad ejus regionem et partem caſtrorum collocatum; a Caeſare autem diverſum ac remotum, quod erat ab eo longe millia paſſuum XVIII. huc Scipio legiones II, frumentandi gratiâ, miſit. quod poſtquam Caeſar ex perfuga cognovit; caſtris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi praeſidio relicto, ipſe IV vigilia egreſſus, praeter hoſtium caſtra proficiſcitur cum copiis, et oppido potitur. legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: et, quum eò contendere conaretur, animadvertit copias hoſtium iis legionibus occurrere ſuppetias; quae res ejus impetum retar-

davit. itaque, capto C. Mutio Regino, equite Romano, Scipionis familiariſſimo, qui ei oppido praeerat; et P. Atrio, equite Romano, de conventu Uticenſi; et camelis XXII Regis adductis; praeſidio ibi cum Oppio legato relicto, ipſe ſe recipere coepit ad caſtra. Quum 60
jam non longe a caſtris Scipionis abeſſet, quae eum neceſſe erat praetergredi; Labienus Afraniuſque cum omni equitatu levique armatura ex inſidiis adorti, agmini ejus extremo ſe offerunt, atque ex collibus primis exſiſtunt. quod poſtquam Caeſar animadvertit; equitibus ſuis hoſtium vi oppoſitis, ſarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter ſigna hoſtibus inferre. quod poſtquam coeptum eſt fieri; primo impetu legionum, equitatus et levis armatura hoſtium nullo negotio loco pulſa et dejecta eſt de colle. quum jam Caeſar exiſtimaſſet hoſtes pulſos deterritoſque finem laceſſendi facturos, et iter coeptum pergere coepiſſet; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt; atque eadem ratione, qua ante dixi, in Caeſaris legionarios impetum faciunt Numi-

dae, leviſque armatura, mirabili velocitate praediti, qui inter equites pugnabant et una pariterque cum equitibus accurrere et refugere conſueverant. quum hoc ſaepius facerent, et Julianos proficiſcentes inſequerentur et refugerent inſtantes, propius non accederent, et ſingulari genere pugnae uterentur, eoſque jaculis convulnerare ſatis eſſe exiſtimarent; Caeſar intellexit nihil aliud illos conari, niſi ut ſe cogerent caſtra in eo loco ponere, ubi omnino aquae nihil eſſet; ut exercitus ejus jejunus, qui a quarta vigilia uſque ad horam x diei nihil guſtaſſet, ac jumenta ſiti perirent. quum jam ad Solis occaſum eſſet, et non totos c paſſus horis iv eſſet progreſſus; equitatu ſuo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. ita vim hoſtium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius ſuſtinebat. interim equitum Numidarum copiae dextrâ ſiniſtrâque per colles praecurrere, coronaeque in modum cingere multitudine ſuâ Caeſaris copias; pars agmen extremum inſequi. Caeſaris

autem non amplius tres aut quatuor mi-
lites veterani ſi ſe convertiſſent, et pila
viribus contorta in Numidas infeſtos
conjeciſſent, amplius II millium nume-
ro, ad unum terga vertebant; ac rurſus
ad aciem paſſim, converſis equis, ſe col-
ligebant, atque in ſpatio conſequeban-
tur, et jacula in legionarios conjicie-
bant. ita Caeſar, modò procedendo,
modò reſiſtendo, tardius itinere confec-
to, noctis hora prima omnes ſuos ad u-
num in caſtris incolumes, ſauciis X fac-
tis, reduxit. Labienus, circiter CCC a-
miſſis, multis vulneratis, ac defeſſis in-
ſtando omnibus, ad ſuos ſe recepit. Sci-
pio interim legiones productas cum ele-
phantis; quos ante caſtra in acie, terro-
ris gratia, in conſpectu Caeſaris collo-
caverat; reducit in caſtra. Caeſar con- 61
tra ejuſmodi hoſtium genera copias ſuas,
non ut Imperator exercitum veteranum
victoremque maximis rebus geſtis, ſed ut
laniſta tirones gladiatores condoceface-
re: quo pede ſe reciperent ab hoſte; et
quemadmodum obverſi adverſariis, et
in quantulo ſpatio reſiſterent; modò
procurrerent, modò recederent, com-

minarenturque impetum; ac prope quo loco, et quemadmodum tela mitterent, praecipere. mirifice enim hoſtium levis armatura anxium exercitum noſtrum atque ſollicitum habebat. quia et equites deterrebat proelium inire, propter equorum interitum; quòd eos jaculis interficiebat: et legionarium militem defatigabat, propter velocitatem; gravis enim armaturae miles ſimul atque ab his inſectatus conſtiterat in eoſque impetum fecerat, illi veloci curſu facile periculum vitabant. quibus ex rebus Caeſar vehementer commovebatur: quia, quodcumque proelium quoties erat commiſſum, equitatu ſuo, ſine legionario milite, hoſtium equitatui, levique armaturae eorum, nullo modo par eſſe poterat. ſollicitabatur autem his rebus; quòd nondum hoſtium legiones cognoverat, et quonam modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum equitatu levique armatura, quae erat mirifica ſi legiones quoque acceſſiſſent. accedebat etiam haec cauſſa, quòd elephantorum magnitudo multitudoque, militum animos detinebat in terrore. cui uni rei tamen invenerat remedium; nam

que elephantos ex Italia tranſportari juſſerat, quo et miles noſter ſpeciemque et virtutem beſtiae cognoſceret, et cui parti corporis ejus telum facile adigi poſſet; ornatuſque ac loricatus elephantus quum eſſet, quae pars ejus corporis nuda ſine tegmine relinqueretur, ut eò tela conjicerentur: praeterea, ut jumenta beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine capta non reformidarent. quibus ex rebus largiter erat conſecutus: nam et milites beſtias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoſcebant; equiteſque in eos pila praepilata conjiciebant: atque in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat. ob has cauſſas, quas ſupra commemoravi, ſollicitabatur Caeſar; tardiorque et conſideratior erat factus; et ex priſtina bellandi conſuetudine celeritateque exceſſerat. nec mirum: copias enim habebat in Gallia bellare conſuetas locis campeſtribus, et contra Gallos homines apertos minimeque inſidioſos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare conſueverunt. tum autem erat ei laborandum, ut conſuefaceret milites, hoſtium

dolos, inſidias, artificia cognoſcere; et quid ſequi, quid vitare conveniret. itaque quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, ſed, per cauſſam frumentandi, huc atque illuc raptaret; ideo quod hoſtium copias ab ſe, ſuoque veſtigio, non diſceſſuras exiſtimabat. atque poſt diem III, productas accuratius ſuas copias ſicut inſtruxerat; propter hoſtium caſtra praetergreſſus, aequo loco invitat ad dimicandum. poſtquam eos abhorrere videt, reducit ſub veſperum legiones in caſtra.
62 Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Zetae, cujus Caeſarem potitum eſſe demonſtravimus; veniunt. petunt et obſecrant, ut 'ſibi praeſidium mittat: ſe res 'compluresq, quae utiles bello ſint, ad- 'miniſtraturos.' per id tempus, [Deorum voluntate ſtudioque erga Caeſarem,] transfuga ſuos cives facit certiores; 'Jubam regem celeriter cum copiis ſuis, 'antequam Caeſaris praeſidium eò perveniret, ad oppidum adcucurriſſe; atque, adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibuſque ejus

' oppidi incolis ad unum interfectis, de-
' diſſe oppidum diripiendum delendum-
' que militibus.' Caeſar interim, luſ- 63
trato exercitu a. d. XII Kal. Apr. poſ-
tero die productis univerſis copiis, pro-
greſſus a ſuis caſtris millia paſſuum quin-
que, a Scipionis circiter II millium in-
terjecto ſpatio, in acie conſtitit. poſt-
quam ſatis diuque adverſarios a ſe ad
dimicandum invitatos ſuperſedere pug-
nae animadvertit, reducit copias. poſte-
ro die caſtra movet; atque iter ad op-
pidum Sarſuram, ubi Scipio Numidarum
habebat praeſidium frumentumque com-
portaverat, ire contendit. quod ubi La-
bienus animadvertit; cum equitatu le-
vique armatura agmen ejus extremum
carpere coepit. atque ita lixarum mer-
catorumque, qui plauſtris merces porta-
bant, interceptis ſarcinis; addito ani-
mo, propius audaciuſque accedit ad le-
giones; quòd exiſtimabat milites, ſub
onere ac ſub ſarcinis defatigatos, pug-
nare non poſſe. quae res Caeſarem non
fefellerat: namque expeditos ex ſingu-
lis legionibus tricenos milites eſſe juſſe-
rat; itaque eos in equitatum Labieni

immiſſos, turmis ſuorum ſuppetias mit-
tit. tum Labienus, converſis equis, ſig-
norum conſpectu perterritus, turpiſſime
contendit fugere; multis ejus occiſis,
compluribus vulneratis. milites legio-
narii ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter
inceptum ire coeperunt. Labienus per
jugum ſummum collis, dextrorſus pro-
54 cul milites ſubſequi non deſiſtit. Poſt-
quam Caeſar ad oppidum Sarſuram ve-
nit; inſpectantibus adverſariis, interfecto
praeſidio Scipionis, quum ſuis auxilium
ferre non auderent; fortiter repugnante
P. Cornelio Scipionis evocato qui ibi
praeerat, atque a multitudine circum-
vento interfectoque; oppido potitur.
atque ibi frumento exercitui dato, poſte-
ro die ad oppidum Tiſdram pervenit;
in quo Conſidius per id tempus fuerat,
cum grandi praeſidio cohorteque ſua
gladiatorum. Caeſar, oppidi natura per-
ſpecta, atque inopia ab oppugnatione e-
jus deterritus; protinus profectus circi-
ter millia paſſuum IV, ad aquam facit
caſtra: atque inde IV die egreſſus, redit
rurſus ad ea caſtra quae ad Agar habue-
rat. idem facit Scipio, atque in antiqua

caſtra copias reducit. Thabenenſes 65
interim, qui ſub ditione et poteſtate Ju-
bae eſſe conſueſſent, in extrema ejus reg-
ni regione maritimâ locati; interfecto
regio praeſidio, legatos ad Caeſarem mit-
tunt; rem a ſe geſtam docent: petunt
orantque, ut 'ſuis fortunis, de populo
'Romano quòd bene meriti eſſent, auxi-
'lium ferret.' Caeſar, eorum conſilio
probato, M. Criſpum Tribunum cum
cohorte, et ſagittariis, tormentiſque
compluribus, praeſidio Thabenam mittit.
Eodem tempore ex legionibus omnibus 66
milites, qui aut morbo impediti, aut
commeatu dato, cum ſignis non potue-
rant ante tranſire in Africam, ad millia
IV; equites, CD; funditores ſagittarii-
que, mille; uno commeatu Caeſari oc-
currerunt. itaque tum his copiis et om-
nibus legionibus eductis, ſicut erat in-
ſtructus, VIII millibus paſſuum a ſuis
caſtris, ab Scipionis verò IV millibus
paſſuum longe, conſtitit in campo. E- 67
rat oppidum infra caſtra Scipionis, no-
mine Tegea; ubi praeſidium equeſtre,
circiter CD numero, habere conſueve-
rant. eo equitatu dextra ſiniſtraque di-

recto ab oppidi lateribus; ipſe, legionibus ex caſtris eductis atque in jugo inferiore inſtructis, non longius fere mille paſſus ab ſuis munitionibus progreſſus, in acie conſtitit. poſtquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, et tempus diei in otio conſumebatur; Caeſar equitum turmas ſuorum jubet in hoſtium equitatum, qui ad oppidum in ſtatione erat, facere impreſſionem; levemque armaturam, ſagittarios, funditoreſque, eodem ſubmittit. quod ubi coeptum eſt fieri; et, equis concitatis, Juliani impetum feciſſent; Pacidius ſuos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, et nihilo minus fortiſſime acerrimeque pugnare. quod ubi Caeſar animadvertit; ccc, quos ex legionibus habere expeditos conſueverat, ex proxima legione quae ei proelio in acie conſtiterat, jubet equitatui ſuccurrere. Labienus interim ſuis equitibus auxilia equeſtria ſubmittere, sauciiſque ac defatigatis integros recentioribuſque viribus equites ſubminiſtrare. poſtquam equites Juliani CD vim hoſtium ad IV millia

numero ſuſtinere non poterant, et a levi armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Caeſar alteram alam mittit, qui ſatagentibus celeriter occurrerent. quo facto ſui ſublati univerſi, in hoſtes impreſſione facta, in fugam adverſarios dederunt; multis occiſis, compluribus vulneratis: inſecuti per III millia paſſuum, uſque in colles hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Caeſar in horam X commoratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua caſtra recepit; omnibus incolumibus. in quo proelio Pacidius graviter pilo per caſſidem caput ictus, compluresque duces ac fortiſſimus quiſque interfecti vulneratique ſunt.
Poſtquam nulla conditione cogere ad- 63
verſarios poterat, ut in aequum locum deſcenderent, legionumque periculum facerent; neque ipſe propius hoſtem caſtra ponere, propter aquae penuriam, ſe poſſe animadverteret; adverſarios non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fretos deſpicere ſe intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egreſſus, ab Agar XVI millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum, ubi Vergilius cum

grandi praeſidio praeerat, caſtra ponit; oppidumque eo die circummunire coepit: locaque idonea opportunaque complura praeſidiis occupare, ne hoſtes intrare ad ſe ac loca interiora capere poſſent. Scipio interim, cognitis Caeſaris conſiliis, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos et Vergilium amitteret; confeſtim Caeſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum VIII a Thapſo binis caſtris conſedit.
9 Erat ſtagnum ſalinarum, inter quod et mare anguſtiae quaedam non amplius mille et quingentos paſſus intererant; quas Scipio intrare, et Thapſitanis auxilium ferre, conabatur. quod futurum, Caeſarem non feſellerat: namque pridie in eo loco caſtello munito, ibique trino praeſidio relicto, ipſe cum reliquis copiis lunatis caſtris Thapſum operibus circummunivit. Scipio interim excluſus ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die et nocte confecta, coelo albente, non longe a caſtris praeſidioque, quod ſupra commemoravimus, MD paſſibus, ad mare verſus conſedit,

et caſtra munire coepit. quod poſtquam
Caeſari nunciatum eſt; milite ab opere
deducto, caſtris praeſidio Aſprenate pro-
conſule cum legionibus II relicto, ipſe
cum expedita copia in eum locum cita-
tim contendit; claſſiſque parte ad Thap-
ſum relicta, reliquas naves jubet poſt
hoſtium tergum quam maxime ad littus
appelli, ſignumque ſuum obſervare; quo
ſigno dato, ſubito clamore facto, ex im-
proviſo hoſtibus averſis incuterent ter-
rorem; ut perturbati ac perterriti, re-
ſpicere poſt terga cogerentur. Quo 70
poſtquam Caeſar pervenit; et animad-
vertit aciem pro vallo Scipionis, ele-
phantoſque dextro ſiniſtroque cornu col-
locatos, et nihilo minus partem militum
caſtra non ignaviter munire: ipſe, acie
triplici collocata; legione decima ſecun-
daque, dextro cornu; VIII et IX, ſi-
niſtro; oppoſitis V legionibus, in quar-
ta acie; ante ipſa cornua, quinis cohor-
tibus contra beſtias collocatis; ſagitta-
riis, funditoribus, in utriſque cornibus
diſpoſitis; levique armatura inter e-
quites interjecta; ipſe pedibus circum
milites concurſans, virtuteſque vetera-

norum: proeliaque ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. tirones autem, qui nunquam in acie dimicaſſent, hortabatur, ut ‘ veteranorum virtutem aemularentur; ‘ eorumque famam, nomen, locumque, ‘ victoria parta, cuperent poſſidere. Itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hoſtes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concurſare: et modò ſe intra portas recipere, modò inconſtanter immoderateque prodire. quumque idem a pluribus animadverti coeptum eſſet; ſubito legati evocatique obſecrare Caeſarem, ‘ ne dubita‘ret ſignum dare; victoriam ſibi pro‘priam a diis immortalibus portendi.’ dubitante Caeſare, atque eorum ſtudio cupiditatique reſiſtente, ſibique eruptione pugnari non placere clamitante, et etiam atque etiam aciem ſuſtentante; ſubito dextro cornu, injuſſu Caeſaris, tubicen, a militibus coactus, canere coepit. quo facto, ab univerſis cohortibus ſigna in hoſtem coepere inferri; quum centuriones pectore adverſo reſiſterent, vique continerent milites ne injuſſu im-

peratoris concurrerent; nec quidquam proficerent. quod poſtquam Caeſar intellexit, incitatis militum animis reſiſti nullo modo poſſe; ſigno Felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem contra principes ire contendit. a dextro interim cornu funditores ſagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. quo facto, beſtiae ſtridore fundarum lapidumque perterritae ſeſe convertere, et ſuos poſt ſe frequentes ſtipatoſque proterere, et in portas valli ſemifactas ruere contendunt. item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, praeſidio deſerti, principes fugiunt. ita celeriter beſtiis circuitis, legiones vallo hoſtium ſunt potitae; et, paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in caſtra, unde pridie erant egreſſi, confugiunt. Non videtur 72
eſſe praetermittendum de virtute militis veterani v legionis. nam quum in ſiniſtro cornu elephantus vulnere ictus et dolore concitatus in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub pede ſubditum, deinde genu innixus ponderi ſuo, proboſcide erecta vibrantique, ſtridore maxi-

mo premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin ſe armatum beſtiae offerret. quem poſtquam elephantus ad ſe telo infeſto venire animadvertit; relicto cadavere, militem proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum. qui in ejuſmodi periculo quum conſtanter agendum ſibi videret; gladio proboſcidem, quo erat circumdatus, caedere, quantum viribus poterat, non deſtitit. quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum ſtridore curſuque converſus ad reliquas beſtias ſe recepit. Interim Thapſo qui erant praeſidio, ex oppido eruptionem portâ maritimâ faciunt: et, ſive ut ſuis ſubſidio occurrerent; ſive ut, oppido deſerto, fuga ſalutem ſibi pararent; egrediuntur. atque ita per mare umbilici fine ingreſſi, terram petebant. qui a ſervitiis puerisque, qui in caſtris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in oppidum receperunt. interim Scipionis copiis proſtratis, paſſimque toto campo fugientibus; confeſtim Caeſaris legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi. qui poſtquam ad ea caſ-

tra, quae petebant, perſugerunt, ut refectis caſtris rurſus ſeſe defenderent; ducem aliquem requirunt, quem reſpicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent. qui poſtquam animadverterunt neminem ibi eſſe praeſidio, protinus armis abjectis in regia caſtra fugere contendunt: quo poſtquam pervenerunt, ea quoque ab Julianis teneri vident. deſperatâ ſalute, in quodam colle conſiſtunt; atque armis demiſſis, ſalutationem more militari faciunt. quibus miſeris ea res parvo praeſidio fuit: namque milites veterani ira et dolore incenſi, non modò, ut parcerent hoſti, non poterant adduci; ſed etiam ex ſuo exercitu illuſtres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quaeſtorius; qui pilo transjectus conſultò a milite interiit. item Pompeius Rufus brachium gladio percuſſus, niſi celeriter ad Caeſarem adcucurriſſet, interfectus eſſet. quo facto complures equites Romani ſenatoreſque perterriti, ex proelio ſe receperunt; ne a militibus, qui ex tanta victoria licen-

tiam ſibi aſſumpſiſſent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res geſtas, ipſi quoque interficerentur. itaque ii omnes Scipionis milites, quum fidem Caeſaris implorarent; inſpectante ipſo Caeſare, et a militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum ſunt interfec-
4 ti. Caeſar trinis caſtris potitus, occiſiſque hoſtium x millibus, fugatiſque compluribus; ſe recepit, L militibus amiſſis, paucis ſauciis, in caſtra. ac ſtatim ex itinere ante oppidum Thapſum conſtitit; elephantoſque LXIV ornatos armatoſque cum turribus ornamentiſque capit, captos ante oppidum inſtructos conſtituit. id hoc conſilio; ſi poſſet Vergilius, quique cum eo obſidebantur, rei male geſtae ſuorum indicio a pertinacia deduci. deinde ipſe Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem; ſuamque lenitatem et clementiam commemoravit. quem poſtquam animadvertit reſponſum ſibi non dare, ab oppido receſſit. poſtero die, divinâ re factâ, concione advocatâ; in conſpectu oppidanorum, milites collaudat: totumque exercitum veteranum donavit; praemia for-

tiſſimo cuique ac bene merenti, pro ſuggeſtu tribuit. ac ſtatim inde digreſſus; C. Rebello proconſule cum III ad Thapſum legionibus et Cn. Domitio cum II Tiſdrae, ubi Conſidius praeerat, ad obſidendum relictis; M. Meſſalâ Uticam ante praemiſſo, cum equitatu; ipſe eodem iter facere contendit. Equites interim 75
Scipionis, qui ex proelio fugerant, quum Uticam verſus iter facerent, perveniunt ad oppidum Paradae. ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quòd fama de victoria Caeſaris praecucurriſſet; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibuſque rebus eorum congeſtis, ignem ſubjiciunt; atque ejus oppidi incolas cujuſque generis aetatiſque, vivos, conſtrictoſque, in flammam conjiciunt, atque ita acerbiſſimo afficiunt ſupplicio: deinde protinus Uticam perveniunt. ſuperiore tempore M. Cato; quòd Uticenſibus, propter beneficium legis Juliae, parum in ſuis partibus praeſidii eſſe exiſtimaverat; plebem inermem oppido ejecerat, et ante portam Bellicam caſtris foſsâque parvulâ duntaxat munierat; ibique, cuſtodiis circumda-

tis, habitare coëgerat: ſenatum autem oppidi, cuſtodiâ tenebat. eorum caſtra ii equites adorti expugnare coeperunt, ideo quòd eos partibus Caeſaris faviſſe ſciebant; ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem ſuum ulciſcerentur. Uticenſes, animo addito ex Caeſaris victoriâ, lapidibus fuſtibuſque equites repulerunt. itaque, poſtquam caſtra non potuerant potiri, Uticam ſe in oppidum conjecerunt; atque ibi multos Uticenſes interfecerunt, domoſque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. quibus quum Cato perſuadere nullâ ratione quiret, ut ſecum oppidum defenderent, et caede rapiniſque deſiſterent; et, quid ſibi vellent, ſciret; ſedandae eorum importunitatis gratiâ, ſingulis H S C diviſit. idem Sulla Fauſtus fecit, ac de ſuâ pecuniâ largitus eſt: unaque cum iis ab Uticâ proficiſcitur, atque in regnum ire contendit.

6 Complures interim ex fugâ Uticam perveniunt: quos omnes Cato convocatos, una cum CCC qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut ſervitia manumitterent, oppidumque defenderent. quorum quum

partem aſſentire, partem animum mentemque perterritam atque in fugâ deſtinatam habere intellexiſſet, amplius de eâ re agere deſtitit; naveſque iis attribuit, ut, in quas quiſque partes vellet, proficiſceretur. ipſe, omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis; liberis ſuis L. Caeſari, qui tum ei pro quaeſtore fuerat, commendatis; et ſine ſuſpicione, vultu atque ſermone quo ſuperiore tempore uſus fuerat, quum dormitum iſſet, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita ſe transjecit. qui dum animâ nondum exſpiratâ concidiſſet; et, impetu facto in cubiculum ex ſuſpicione, medicus familiareſque continere atque vulnus obligare coepiſſent: ipſe ſuis manibus vulnus crudeliſſime divellit, atque animo praeſenti ſe interemit. quem Uticenſes, quamquam oderant partium gratiâ; tamen, propter ejus ſingularem integritatem, et quòd diſſimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munierat, turreſque auxerat; ſepulturâ afficiunt. quo interfecto; L. Caeſar, ut aliquid ſibi ex ea re auxilii pararet, convocato populo,

concione habitâ, cohortatur omnes, ut ‘ portae aperirentur; ſe in Caeſaris clementia magnam ſpem habere.’ itaque portis patefactis, Uticâ egreſſus, Caeſari Imperatori obviam proficiſcitur. Meſſala, ut erat imperatum, Uticam pervenit; omnibuſque portis cuſtodias ponit.

77 Caeſar interim a Thapſo progreſſus, Uſcetam pervenit; ubi Scipio magnum numerum frumenti, armorum, telorum, caeterarumque rerum, cum parvo praeſidio habuerat. id adveniens potitur; deinde Adrumetum pervenit. quo quum ſine morâ introiſſet; armis, frumento, pecuniaque conſideratis; Q. Ligario, C. Conſidio filio, qui tum ibi fuerant, vitam conceſſit. deinde eodem die Adrumeto egreſſus, Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit. cui in itinere fit obvius L. Caeſar, ſubitoque ſe ad genua projicit; vitamque ſibi, nec amplius quidquam, deprecatur: cui Caeſar facile, pro ſua natura et inſtituto, conceſſit: item Caecinae, C. Ateio, P. Atrio, et L. Cellae patri et filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damaſippique liberis, ex ſua conſuetudine, tri-

buit: circiterque noctem luminibus accenſis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea nocte manſit. Poſtero die mane oppidum introiit: concioneque advocata, Uticenſes incolas cohortatus, gratias pro eorum ſtudio erga ſe agit; cives autem Romanos negotiatores, et eos qui inter trecentos pecunias contulerant Varo et Scipioni, multis verbis accuſatos, et de eorum ſceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut ' ſine metu prodirent,' edicit: ' ſe eis ' duntaxat vitam conceſſurum: bona ' quidem eorum, ſe venditurum; ita tamen, ut, qui eorum bona ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem inducturum, et pecuniam mulctae nomine relaturum, ut incolumitatem retinere poſſent.' quibus metu exſanguibus, de vitaque ex ſuo promerito deſperantibus, ſubito oblata ſalute, libentes cupidique conditionem acceperunt; petieruntque a Caeſare, ut univerſis ccc uno nomine pecuniam imperaret. itaque bis millies HS his impoſito, ut per triennium ſex penſionibus populo Romano ſolverent; nullo eorum recuſante, ac ſe eo-

dem die demum natos praedicantes, lae-
79 ti gratias agunt Caeſari. Rex interim
Juba, ut ex proelio fugerat, una cum
Petreio interdiu in villis latitando, tan-
dem, nocturnis itineribus confectis, in
regnum pervenit. atque ad oppidum
Zamam, ubi ipſe domicilium, conjuges,
liberoſque habebat; quo ex cuncto reg-
no omnem pecuniam, cariſſimaſque res,
comportaverat; quodque, inito bello,
operibus maximis munierat; accedit.
quem oppidani, antea rumore exoptato
de Caeſaris victoriâ audito, ob has cauſ-
ſas oppido prohibuerunt, quòd, bello
contra populum Romanum ſuſcepto, in
oppido Zamae lignis congeſtis, maximam
in medio foro pyram conſtruxerat; ut,
ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus
rebus eo coacervatis, dehinc civibus
cunctis interfectis eodemque projectis,
igne ſubjecto, tum demum ſe ipſe inſu-
per interficeret; atque una cum liberis,
conjugibus, civibus, cunctaque gazâ re-
giâ, cremaretur. poſtquam Juba ante
portas diu multumque, primo minis pro
imperio egiſſet cum Zamenſibus; dein-
de, quum ſe parum proficere intellexiſ-

ſet, precibus quoque oraſſet uti ſe ad ſuos Deos penates admitterent; ubi eos in ſententia perſtare animadvertit, nec minis nec precibus ſuis moveri quo magis ſe reciperent, tertiò petit ab eis, ut ſibi conjuges liberoſque redderent, ut ſecum eos aſportaret. poſtquam ſibi nihil omnino oppidanos reſponſi reddere animadvertit, nullâ re ab iis impetratâ, ab Zama diſcedit; atque ad villam ſuam, cum M. Petreio pauciſque equitibus, ſe confert. Zamenſes interim, legatos de 80
iis rebus ad Caeſarem Uticam mittunt; petuntque ab eo, uti ‘ ante, quam Rex ‘ manum colligeret ſeſeque oppugnaret, ‘ ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi quoad vita ſuppeteret, oppidum ſeque ei reſervare.’ legatos collaudatos Caeſar domum jubet antecedere, ac ſuum adventum praenunciare. ipſe poſtero die Utica egreſſus cum equitatu, ire in regnum contendit. interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Caeſarem veniunt, orantque ut ſibi ignoſcat: quibus ſupplicibus veniâ datâ, Zamam perveniunt. rumore interim perlato de ejus lenitate clementia-

que, propemodum omnes regni equites
Zamam perveniunt ad Caeſarem, ab eo-
81 que ſunt metu periculoque liberati. Dum
haec utrobique geruntur; Conſidius,
qui Tiſdrae cum familia ſua, gladiatoriâ
manu, Getuliſque praeerat; cognitâ cae-
de ſuorum, Domitiique et legionum ad-
ventu perterritus, deſperatâ ſalute, op-
pidum deſerit; ſeque clam cum paucis
barbaris pecuniâ onuſtus ſubducit, atque
in regnum fugere contendit. quem Ge-
tuli ſui comites in itinere, praedae cu-
pidi, concidunt; ſeque in quaſcumque
potuere partes, conferunt. C. interim
Vergilius, poſtquam terra marique clau-
ſus ſe nihil proficere intellexit; ſuoſque
interfectos, aut fugatos; M. Catonem
Uticae ſibi ipſum manus attuliſſe; Regem
vagum, a ſuis deſertum, ab omnibus a-
ſpernari; Saburam, ejuſque copias, ab
Sitio eſſe deletas; Uticae Caeſarem ſine
mora receptum; de tanto exercitu reli-
quias eſſe nullas, qui ſibi ſuiſque liberis
prodeſſent: a Caninio proconſule, qui
eum obſidebat, fide accepta, ſeque et ſua
omnia et oppidum proconſuli tranſdit.
82 Rex interim Juba ab omnibus civitati-

bus excluſus, deſperata ſalute, quum jam coenatus eſſet cum Petreio; ut per virtutem interfecti eſſe viderentur, ferro inter ſe depugnant: atque firmior imbecilliorem, Juba Petreium facile ferro conſumpſit: deinde ipſe ſibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec poſſet; precibus a ſervo ſuo impetravit, ut ſe interficeret; idque obtinuit. P. in- 83
terim Sitius, pulſo exercitu Saburae praefecti Jubae, ipſoque interfecto; quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Caeſarem faceret, forte incidit in Fauſtum Afraniumque; qui eam manum habebant quâ Uticam diripuerant, iterque in Hiſpaniam tendebant, et erant numero circiter MD. itaque celeriter nocturno tempore inſidiis diſpoſitis, eos prima luce adortus, praeter paucos equites qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit aut in deditionem accipit; Afranium et Fauſtum vivos capit, cum conjuge et liberis. paucis poſt diebus, diſſenſione in exercitu orta, Fauſtus et Afranius interficiuntur. Pompeiae cum Fauſti liberis, Caeſar incolumitatem ſuaque omnia conceſſit. Scipio interim, 84

cum Damaſippo et Torquato et Plaeto-
rio Ruſtiano, navibus longis diu mul-
tumque jactati, quum Hiſpaniam pete-
rent, ad Hipponem regium deferuntur;
ubi claſſis P. Sitii per id tempus erat: a
qua pauciora ab amplioribus circumven-
ta navigia deprimuntur: ibique Scipio
cum iis, quos paullo ante nominavi, in-
85 teriit. Caeſar interim, Zamae auctione
regia facta; boniſque eorum venditis,
qui cives Romani contra populum Ro-
manum arma tulerant; praemiiſque Za-
menſibus, qui de Rege excludendo con-
ſilium ceperant, tributis; vectigalibuſ-
que regiis abrogatis; ex regnoque pro-
vincia facta, atque ibi Criſpo Salluſtio
proconſule cum imperio relicto; ipſe
Zamâ egreſſus, Uticam ſe recepit. ibi
bonis venditis eorum, qui ſub Juba Pe-
treioque ordines duxerant; item Thap-
ſitanis HS XX millia, conventui eorum
HS XXX millia, Adrumetanis HS XXX,
conventui eorum HS L millia, mulctae
nomine, imponit: civitates, bonaque
eorum, ab omni injuria rapiniſque de-
fendit. Leptitanos, quorum ſuperiori-
bus annis Juba bona diripuerat; et ad

ſenatum queſti per legatos, atque arbi-
tris a ſenatu datis, ſua receperant; tri-
cies centenis millibus pondo olei, in an-
nos ſingulos, multat; ideo quòd initio,
per diſſenſionem principum, ſocietatem
cum Juba inierant, eumque armis, mili-
tibus, pecuniâ juverant. Tiſdritanos,
propter humilitatem civitatis, certo nu-
mero frumenti multat. His rebus geſ- 96
tis; Idibus Jun. Uticae claſſem conſcen-
dit, et poſt diem III Carales in Sardini-
am pervenit. ibi Sulcitanos, quòd Na-
ſidium ejuſque claſſem receperant copi-
iſque juverant, HS c millibus multat;
et pro decumis octavas pendere jubet:
bonaque paucorum vendit; et ante diem
III Kal. Quinct. naves conſcendit; et
a Caralibus ſecundum terram profectus,
duodetrigeſimo die, eo quòd tempeſtati-
bus in portubus cohibebatur, ad urbem
Romam venit.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIENSI

LIBER UNUS.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIENSI

LIBER UNUS.

PHarnace ſuperato, Africâ receptâ: qui ex iis proeliis cum adoleſcente Cn. Pompeio profugiſſent; quum et ulterioris Hiſpaniae potitus eſſet; dum Caeſar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius praeſidia contrà compararet Pompeius, in fidem uniuſcujuſque civitatis confugere coepit. ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, provinciam vaſtare coepit. quibus in rebus, nonnullae civitates ſua ſponte auxilia mittebant: item nonnullae portas contra claudebant. ex quibus ſiqua oppida vi ceperat; quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pom-

peio meritus civis eſſet, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur cauſſa, ut, eo de medio ſublato, ex ejus pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoſte hortato, majores augebantur copiae: ideoque crebris nunciis in Italiam miſſis, civitates contrariae Pompeio auxilia ſibi depoſtulabant.
C. Caeſar dictator III, deſignatus IV, 2
multis itineribus ante confectis, quum celeri feſtinatione ad bellum conficiendum in Hiſpaniam veniſſet; legati Cordubenſes, qui a Cn. Pompeio diſceſſerant, Caeſari obviam venerunt. a quibus nunciabatur, 'nocturno tempore oppidum Cordubae capi poſſe; quòd, nec opinantibus adverſariis ejus, provincia potitus eſſet; ſimulque quòd tabellarii capti eſſent, qui a Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis erant, qui certiorem Cn. Pompeium de Caeſaris adventu facerent.' multa praeterea veriſimilia proponebant. quibus rebus adductus; quos legatos ante exercitui praefecerat, Q. Pedium et Q. Fabium Maximum, de ſuo adventu facit certiores; ut, quem ſibi equitatum ex provincia fecis-

ſent, praeſidio mitterent. ad quos cele-
rius, quam ipſi opinati ſunt, appropin-
quavit: atque, ut ipſe voluit, equitatum
3 ſibi praeſidio habuit. Erat idem tem-
poris Sex. Pompeius frater, qui cum
praeſidio Cordubam tenebat, quod ejus
provinciae caput eſſe exiſtimabatur. ip-
ſe autem Cn. Pompeius adoleſcens, Uli-
am oppidum oppugnabat; et fere jam a-
liquot menſibus ibi detinebatur. quo ex
oppido, cognito Caeſaris adventu, lega-
ti, clàm praeſidia Cn. Pompeii, Caeſa-
rem quum adiſſent, petere coeperunt, ut
ſibi primo quoque tempore ſubſidium
mitteret. Caeſar eam civitatem omni
tempore optíme de populo Romano me-
ritam eſſe ſciens, XI cohortes ſecunda
vigilia jubet proficiſci, parique equites
numero; quibus praefecit hominem e-
jus provinciae notum, et non parum
ſcientem, L. Julium Paciecum. qui quum
ad Cn. Pompeii praeſidia veniſſet, inci-
dit idem temporis ut tempeſtate adverſa
vehementique vento afflictaretur: quae
vi tempeſtatis ita obſcurabatur, ut víx
proximum cognoſcere poſſet. cujus in-
commodum, ſummam utilitatem ipſis

praebebat. ita quum ad locum venerunt, jubet binos equites incedere, et rectà per adverſariorum praeſidia ad oppidum contendere. mediiſque ex praeſidiis quum quaereretur, 'qui eſſent;' unus ex noſtris reſpondit, ut 'ſileat verbum facere; 'nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant:' et partim tempeſtate impediti vigiles non poterant diligentiam praeſtare, partim illo reſponſo deterrebantur. quum ad portam appropinquaſſent, ſigno dato, ab oppidanis ſunt recepti; et pedites equiteſque, clamore facto, diſpoſitis ibi partim qui remanſere, eruptionem in adverſariorum caſtra fecerunt. ſic illud quum inſcientibus accidiſſet; exiſtimabat magna pars hominum qui in iis caſtris fuiſſent, ſe prope captos eſſe. Hoc miſſo ad Uliam praeſidio, Caeſar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit. ex quo itinere loricatos viros fortes cum equitatu ante praemiſit; qui ſimul in conſpectu oppidi ſe dederunt, in equis recipiuntur. hoc a Cordubenſibus nequaquam poterat animadverti. appropinquantibus, ex op-

pido bene magna multitudo ad equita-
tum concidendum quum exiſſet; lorica-
ti, ut ſupra ſcripſimus, ex equis deſcen-
derunt, et magnum proelium fecerunt;
ſic, ut ex infinita hominum multitudine
pauci in oppidum ſe reciperent. hoc ti-
more adductus Sex. Pompeius litteras fra-
tri miſit, ut ‘ celeriter ſibi ſubſidio ve-
‘ niret; ne prius Caeſar Cordubam ca-
‘ peret, quam ipſe illò veniſſet.’ ita Cn.
Pompeius, Ulia prope capta, litteris fra-
tris excitus, cum copiis ad Cordubam i-
5 ter facere coepit. Caeſar, quum ad
flumen Baetim veniſſet, neque propter
altitudinem fluminis tranſire poſſet; la-
pidibus corbes plenos dimiſit: ita, in-
ſuper ponte facto, copias ad caſtra tripar-
titò tranſduxit. tenebant adverſus op-
pidum e regione pontis trabes, ut ſupra
ſcripſimus, bipartitò. huc quum Pom-
peius cum ſuis copiis veniſſet, ex adver-
ſo pari ratione caſtra ponit. Caeſar, ut
eum ab oppido commeatuque exclude-
ret, brachium ad pontem ducere coepit.
pari idem conditione Pompeius. hîc in-
ter duces duos fit contentio, uter prius
pontem occuparet: ex qua contentione

quotidiana minuta proelia fiebant; ut modò hi, modò illi, ſuperiores diſcederent. quae res quum ad majorem contentionem veniſſet, ab utriſque cominus pugna iniqua: dum cupidius locum ſtudeant tenere, propter pontem coanguſtabantur; et fluminis ripis appropinquantes, coanguſtati praecipitabantur. hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exaequabant. ita diebus compluribus cupiebat Caeſar, ſi qua conditione poſſet, adverſarios in aequum locum deducere, et primo quoque tempore de bello decernere. Quum animadverteret adver- 6
ſarios minime velle; quos ideo a via retraxerat, ut in aequum deduceret: copiis flumen tranſductis, noctu jubet ignes fieri magnos. ita firmiſſimum ejus praeſidium Ateguam proficiſcitur. id quum Pompeius ex perfugis reſciſſet; eâ die, per viarum difficultatem et anguſtias, carra complura multaſque baliſtas retraxit, et ad Cordubam ſe recepit. Caeſar munitionibus Ateguam oppugnare, et brachia circumducere coepit. cujus rei Pompeio quum nuncius eſſet allatus,

eo die proficiſcitur. cujus in adventum, praeſidii cauſſa, Caeſar complura caſtella occupavit, partim ſuo equitatu, partim ut pedeſtris copia in ſtatione et in excubitu caſtris praeſidio eſſe poſſent. hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima: itaque in illa obſcuratione, cum aliquot cohortibus et equitum turmis circumcludunt Caeſaris equites, et concidunt, ſic, ut vix in ea caede pauci effugerent.

7 Inſequenti nocte caſtra ſua incendit Pompeius, et trans flumen Salſum per convalles caſtra inter duo oppida Ateguam et Ucubim in monte conſtituit. Caeſar in munitionibus, caeteriſque quae ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem vineaſque agere inſtituit. haec loca ſunt montuoſa, et natura edita ad rem militarem; quae planitie dividuntur, Salſo flumine; proximo tamen Ateguam, ut ad flumen ſint circiter paſſuum duo millia. ex ea regione oppidi, in montibus caſtra habuit poſita Pompeius, in conſpectu utrorumque oppidorum; neque ſuis auſus eſt ſubſidio venire. aquilas habuit et ſigna XIII legionum:

ſed, ex quibus aliquid firmamenti ſe ex-
iſtimabat habere, duae fuerunt vernacu-
lae, quae a Trebonio transfugerant; et
una, facta ex coloniis quae fuerunt in
his regionibus: quarta fuit Afraniana,
ex Africa quam ſecum adduxerat; reli-
quae ex fugitivis auxiliares conſiſtebant:
nam de levi armatura et equitatu, longe
et virtute et numero noſtri erant ſuperi-
ores. Accedebat huc, ut longius bel- 8
lum duceret Pompeius; quòd loca ſunt
edita, et ad caſtrorum munitiones non
parum idonea. nam fere totius ulterio-
ris Hiſpaniae regio, propter terrae fe-
cunditatem, inopem difficilemque habet
oppugnationem, et non minus copioſam
aquationem. hîc etiam, propter barba-
rorum crebras excurſiones, omnia loca,
quae ſunt ab oppidis remota, turribus
et munitionibus retinentur; et, ſicut in
Africa, rudere, non tegulis, teguntur:
ſimulque in his habent ſpeculas, et, prop-
ter altitudinem, longe lateque proſpici-
unt. item oppidorum magna pars ejus
provinciae, montibus fere munita, et na-
tura excellentibus locis eſt conſtituta; ut
ſimul aditus adſcenſuſque habeat diffici-

les. ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur, ut civitates Hiſpaniae non facile ab hoſtibus capiantur. id quod in hoc contigit bello. nam ubi inter Ateguam et Ucubim, quae oppida ſupra ſunt ſcripta, Pompeius habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum oppidorum; ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV, grumus eſt excellens natura, qui appellatur Caſtra Poſthumiana; ibi, praeſidii cauſſa, caſtellum Caeſar habuit conſtitutum.
9 Pompeius, qui eodem jugo tegebatur loci natura, et quod remotum erat a caſtris Caeſaris; animadvertebat loci difficultatem; et, quod flumine Salſo intercludebatur, non eſſe commiſſurum Caeſarem ut in tanta loci difficultate ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret. iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus, caſtellum oppugnare coepit, ut laborantibus ſuccurreret. noſtri, quum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine, jactus facere coeperunt; uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. quo peracto, quum ex caſtello repugnare coepiſſent, et majoribus caſtris Caeſari nuncius eſ-

ſet allatus; cum III legionibus eſt profectus. et quum ad eos appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti: multi praeterea armis exuti fugerunt; quorum ſcuta ſunt relata LXXX. Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit: is ſigna Saguntinorum retulit V, quae ab oppidanis cepit. ſuo loco praeteritus eſt, quòd equites ex Italia cum Aſprenate ad Caeſarem veniſſent. ea nocte Pompeius caſtra incendit, et ad Cordubam verſus iter facere coepit. rex nomine Indo, qui cum equitatu ſuas copias adduxerat; dum cupidius agmen adverſariorum inſequitur, a vernaculis legionariis exceptus eſt, et interfectus. poſtero die equites noſtri longius ad Cordubam verſus perſecuti ſunt eos, qui commeatus ad caſtra Pompeii ex oppido portabant: ex iis capti L cum jumentis ad noſtra adducti ſunt caſtra. eodem die Q. Marcius tribunus militum qui fuiſſet Pompeii, ad nos transfugit. et, noctis tertiâ vigiliâ, in oppido acerrime pugnatum eſt; ignemque multum miſerunt; ſicut et omne genus, quibus ignis per jactus ſolitus eſt

mitti. hoc praeterito tempore, C. Fun-
danius eques Romanus ex caſtris adver-
11 ſariorum ad nos transfugit. Poſtero die
ex legione vernacula milites ſunt cap-
ti ab equitibus noſtris duo, qui dixerunt
ſe ſervos eſſe: quum venirent, cogniti
ſunt a militibus, qui antea cum Fabio et
Pedio fuerant, et a Trebonio transfuge-
rant. eis ad ignoſcendum nulla eſt da-
ta facultas; et a militibus noſtris inter-
fecti ſunt. idem temporis, capti tabel-
larii, qui a Corduba ad Pompeium miſſi
erant, perperamque ad caſtra noſtra per-
venerant; praeciſis manibus, miſſi ſunt
facti. pari conſuetudine, vigilia ſecun-
da, ex oppido ignem multum telorum-
que multitudinem jactando, bene mag-
num tempus conſumpſerunt; complu-
reſque vulneribus affecerunt. praeterito
noctis tempore, eruptionem in legionem
ſextam fecerunt, quum in opere noſtri
diſtenti eſſent; acriterque pugnare coe-
perunt: quorum vis repreſſa a noſtris,
etſi oppidani ſuperiore loco defendeban-
tur. ii quum eruptionem facere coepiſ-
ſent, tamen virtute militum noſtrorum,
etſi inferiore loco premebantur, tamen

repulſi adverſarii bene multis vulneribus
affecti in oppidum ſe contulerunt. Poſ- 12
tero die Pompeius ex caſtris ſuis brachi-
um coepit ad flumen Salſum facere: et
quum noſtri equites pauci in ſtatione
fuiſſent a pluribus reperti, de ſtatione
ſunt dejecti, et occiſi tres. eo die A. Val-
gius, ſenatoris filius, cujus frater in caſ-
tris Pompeii fuiſſet; omnibus ſuis rebus
relictis, equum conſcendit et fugit. ſpe-
culator de legione ſecunda Pompeiana
captus a militibus, et interfectus eſt. i-
dem temporis glans miſſa eſt inſcripta;
‘quo die ad oppidum capiendum acce-
‘derent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum.’
qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo mu-
rum adſcendere et oppidum potiri poſſe
ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus
facere coeperunt, et bene magna prio-
ris muri pars dejecta eſt. quo facto, ab
oppidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent,
conſervati, ‘miſſos facere loricatos, qui-
‘que praeſidii cauſſa praepoſiti oppido
‘a Pompeio eſſent,’ orabant. quibus
reſpondit Caeſar, ‘ſe conditiones dare,
‘non accipere, conſueviſſe.’ qui quum
in oppidum revertiſſent, relato reſpon-

ſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare pro muro toto coeperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt quin eruptionem eo die eſſent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquamdiu vehementiſſime; ſimulque baliſta miſſa a noſtris turrem dejecit. qua adverſariorum, qui in ea turre fuerant, v dejecti ſunt; et puer, qui baliſtam ſolitus erat obſervare.

13 Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Salſum caſtellum conſtituit; neque a noſtris prohibitus: falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris partibus locum tenuiſſet. item inſequenti die eadem conſuetudine dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant; aliquot turmae cum levi armatura, impetu facto, loco ſunt dejectae; et, propter paucitatem noſtrorum equitum, ſimul cum levi armatura inter turmas adverſariorum protritae. hoc in conſpectu utrorumque caſtrorum gerebatur: et majore Pompeiani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſequi coepiſſent. qui

quum aliquo loco a noſtris recepti eſſent, ut conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto; averſati ſunt proelium facere.
Fere apud exercitus haec eſt equeſtris 14
proelii conſuetudo. quum eques ad dimicandum, dimiſſo equo, cum pedite progreditur; nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. quum pedites ex levi armatura lecti, ad pugnam, equitibus noſtris nec opinantibus, veniſſent; idque in proelio animadverſum eſſet; complures equites deſcenderunt. ita exiguo tempore eques pedeſtre, pedes equeſtre proelium facere coepit; uſque eo, ut caedem proxime a vallo fecerint. in quo proelio, adverſariorum ceciderunt CXXIII; compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti, in caſtra ſunt redacti: noſtri ceciderunt III; ſaucii XII pedites, et equites V.
Ejus diei inſequenti tempore, priſtina 15
conſuetudine, pro muro pugnari coeptum eſt. quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque noſtris defendentibus injeciſſent; nefandum crudeliſſimumque facinus ſunt aggreſſi; in conſpectuque noſtro hoſpites, qui in op-

pido erant, jugulare, et de muro praeci-
pites mittere coeperunt, ſicut apud bar-
baros: quod poſt hominum memoriam
16 nunquam eſt factum. Hujus diei ex-
tremo tempore, a Pompeianis clam noſ-
tros tabellarius eſt miſſus, ut ea nocte
turres aggeremque incenderent, et III
vigilia eruptionem facerent. ita igne te-
lorumque multitudine jacta, quum bene
magnam partem muri conſumpſiſſent,
portam, quae e regione et in conſpectu
Pompeii caſtrorum fuerat, aperuerunt;
copiaeque totae, eruptionem fecerunt;
ſecumque extulerunt calcatas ad foſſas
complendas, et harpagones ad caſas
(quae ſtramentitiae ab noſtris hiberno-
rum cauſſa aedificatae erant) diruendas
et incendendas: praeterea argentum, et
veſtimenta; ut, dum noſtri in praeda de-
tinerentur, illi, caede facta, ad praeſidia
Pompeii ſe reciperent: nam, quod exiſ-
timabat eos poſſe conatum efficere, noc-
te tota ultra ibat flumen Salſum in acie.
quod factum, licet nec opinantibus noſ-
tris eſſet geſtum; tamen virtute freti,
repulſos, multiſque vulneribus affectos,
oppido repreſſerunt; praedaque et armis

eorum ſunt potiti; vivoſque aliquos ceperunt, qui poſtero ſunt interfecti die.
eodemque tempore transfuga nunciavit
ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuiſſet, jugulatione oppidanorum facta, clamaſſe; ‘ facinus ſe nefandum, et ſcelus
‘ feciſſe: nam eos nihil meruiſſe, quare
‘ tali poena afficerentur, qui eos ad aras
‘ et focos ſuos recepiſſent; eoſque hoſ-
‘ pitium ſcelere contaminaſſe:’ multa
praeterea dixiſſe: qua oratione deterritos, amplius jugulationem non feciſſe.
Ita poſtero die Tullius legatus cum C. 17
Antonio Luſitano venit, et apud Caeſarem verba fecit: ‘ utinam quidem Dii
‘ immortales feciſſent, ut tuus potius
‘ miles, quam Cn. Pompeii, factus eſſem;
‘ et hanc virtutis conſtantiam in tua vic-
‘ toria, non in illius calamitate prae-
‘ ſtarem: cujus funeſtae laudes quippe
‘ ad hanc fortunam reciderunt, ut cives
‘ Romani indigentes praeſidii, et propter
‘ patriae luctuoſam perniciem, dedamur
‘ hoſtium numero: qui neque in illius
‘ proſpera acie primam fortunam, neque
‘ in adverſa ſecundam obtinuimus vic-
‘ toriam: qui legionum tot impetus ſuſ-

'tentantes, nocturnis diurniſque operi-
'bus gladiorum ictus telorumque miſſus
'exſpectantes, victi, et deſerti a Pom-
'peio, tua virtute ſuperati, ſalutem a
'tua clementia depoſcimus, petimuſque
'ut, qualem te gentibus praeſtitiſti, ſi-
'milem in civium deditione praeſtes.'
et 'qualem', ait, 'gentibus me praeſti-
'ti, ſimilem in civium deditione prae-
18 ſtabo.' Remiſſis legatis, quum ad por-
tam veniſſent; Tib. Tullius quum in-
troeuntem C. Antonium inſecutus non
eſſet, revertit ad portam, et hominem
apprehendit. quod Tiberius quum fieri
animadvertit, ſinu pugionem eduxit, et
manum ejus incidit. ita refugerunt ad
Caeſarem. eodemque tempore ſignifer
de legione prima transfugit; et nuncia-
vit, 'quo die equeſtre proelium factum
'eſſet, ſuo ſigno perîſſe homines xxxv;
'neque licere caſtris Cn. Pompeii nun-
'ciari, neque dici perîſſe quemquam.'
ſervus, cujus dominus in Caeſaris caſ-
tris fuiſſet, uxoremque et filium in op-
pido reliquerat; dominum jugulavit: et
ita clam a Caeſaris praeſidiis in Pompeii
caſtra diſceſſit, et indicium glande ſcrip-

tum miſit, per quod certior fieret Caeſar, quae in oppido ad defendendum compararentur. ita, litteris acceptis, quum in oppidum revertiſſent qui mittere glandem inſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugae nunciarunt quam Pompeius concionem habuiſſet; ‘quoniam oppido ‘ſubſidio non poſſet venire, noctu ex ‘adverſariorum conſpectu ſe deducerent ‘ad mare verſum:’ unum reſpondiſſe; ut ‘potius ad dimicandum deſcenderent, ‘quam ſignum fugae oſtenderent:’ tum, qui ita locutus eſſet, jugulatum. eodem tempore tabellarii ejus deprehenſi, qui ad oppidum veniebant; quorum litteras Caeſar oppidanis objecit: et, qui vitam ſibi peteret, juſſit turrem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum: quod difficile erat factu, ut eam turrem quis ſine periculo incenderet. ita facturus de ligno, quum propius acceſſiſſet, ab oppidanis eſt occiſus. eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium et Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda, propter multitu- 19

dinem telorum turris lignea, quae noſtra
fuiſſet, ab imo vitium fecit, uſque ad ta-
bulatum ſecundum et tertium. eodem
tempore, pro muro pugnatum acerrime;
et turrim noſtram, ut ſuperiorem, incen-
derunt; idcirco quod ventum oppidani
ſecundum habuerunt. inſequenti luce
materſamilias de muro ſe dejecit, et ad
nos tranſiliit; dixitque, ‘ ſe cum familia
‘ conſtitutum habuiſſe, ut una transfu-
‘ gerent ad Caeſarem; illam oppreſſam
‘ et jugulatam.’ hoc praeterea tempore
tabellae de muro ſunt dejectae, in quibus
ſcriptum eſt inventum; ‘ L. Minutius
‘ Caeſari: ſi mihi vitam tribuis, quoni-
‘ am a Cn. Pompeio ſum deſertus; qua-
‘ lem me illi praeſtiti, tali virtute et con-
‘ ſtantia futurum me in te eſſe praeſtabo.’
eodem tempore oppidanorum legati, qui
antea exierant, Caeſarem adierunt; ‘ ſi
‘ ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti
‘ die oppidum eſſe dedituros.’ quibus
reſpondit; ‘ ſe Caeſarem eſſe, fidemque
‘ praeſtaturum.’ ita ante diem XI Ka-
lend. Martii, oppido potitus, Impera-
20 tor eſt appellatus. Et Pompeius, ex
perſugis quum deditionem oppidi fac-

im eſſe ſciſſet, caſtra movit Ucubim verſus; et circum ea loca caſtella diſpoſuit, et munitionibus ſe continere coepit. Caeſar movit, et propius caſtra caſtris contulit. eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, et nunciavit, 'Pompeium oppidanos Ucubenſes convocaſſe, iiſque imperaviſſe, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque adverſariorum victoriae fautores.' hoc praeterito tempore, in oppido, quod fuit captum, ſervus eſt prenenſus in cuniculo, quem ſupra demonſtravimus dominum jugulaſſe: is vivus eſt combuſtus. idemque temporis centuriones loricati VIII ad Caeſarem transfugerunt, ex legione vernacula; et equites noſtri cum adverſariorum equitibus congreſſi ſunt, et ſaucii aliquot occiderunt ex levi armatura. ea nocte ſpeculatores prehenſi ſervi III, et unus ex legione vernacula; ſervi, ſunt in crucem ſublati; militi, cervices abſciſſae. Poſtero die equites cum levi armatura, ex 21
adverſariorum caſtris ad nos transfugerunt. et eo tempore circiter XI equites

ad aquatores noſtros excucurrerunt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos abduxerunt. ex equitibus capti ſunt equites VIII. inſequenti die Pompeius ſecuri percuſſit homines LXXIV, qui dicebantur eſſe fautores Caeſaris victoriae. reliquos in oppidum juſſit deduci; ex quibus effugerunt CXX, et ad Caeſa-
22 rem venerunt. Hoc praeterito tempore, qui in oppido Ategua Burſavolenſes capti ſunt, legati profecti ſunt cum noſtris, uti rem geſtam Burſavolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, quum viderent hoſpites jugulari; praeterea multa ſcelera ab iis fieri, qui praeſidii cauſſa ab his reciperentur. qui quum ad oppidum veniſſent; noſtri, qui fuiſſent equites Rom. et ſenatores, non ſunt auſi introire in oppidum, praeterquam qui ejus civitatis fuiſſent. quorum reſponſis ultro citroque acceptis et redditis, quum ad noſtros ſe reciperent qui extra oppidum fuiſſent, illi de praeſidio inſecuti, ex averſione legatos jugularunt. duo reliqui, qui ex iis fugerunt, Caeſari rem geſtam detulerunt. et ſpeculatores ad oppidum Ateguam miſe-

runt: qui quum certum comperiſſent legatorum reſponſa ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent; ab oppidanis concurſu facto, eum, qui legatos jugulaſſet, lapidare, et ei manus intentare coeperunt; ‘ illiùs operâ ſe perîſſe.’ ita vix periculo liberatus, petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Caeſarem proficiſci; illi ſe ſatisfacturum. poteſtate data: quum inde eſſet profectus; praeſidio comparato; quum bene magnam manum feciſſet; et nocturno tempore, per fallaciam, in oppidum eſſet receptus; jugulationem magnam facit: principibus, qui ſibi contrarii fuiſſent, interfectis, oppidum in ſuam poteſtatem recipit. hoc praeterito tempore, ſervi transfugae nunciaverunt, oppidanorum bona vendi; nec cui extra vallum licere exire, niſi diſcinctum; iccircoque, ex quo die oppidum Ategua eſſet captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque ſibi ullam ſpem victoriae propoſitam habere; ut ſi quis ex noſtris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius XVI accipere. Inſequenti tempore Caeſar caſtris 23

caſtra contulit, et brachium ad flumen Salſum ducere coepit. hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco adverſariorum decucurrerunt: nec detinentibus *** noſtris, multis telis injectis, complures vulneribus affecere. hîc tamen, ut ait Ennius, noſtri ceſſere parumper. itaque, praeter conſuetudinem, quum a noſtris animadverſum eſſet cedere; centuriones ex legione v flumen tranſgreſſi duo, reſtituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex ſuperiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, quum is compar proelium facere coepiſſet, et quum undique ſe circumveniri animadvertiſſet, parumper ingreſſus pedem offendit. hujus concidentis viri caſu paſſim audito, quum complures adverſariorum concurſum facerent, equites noſtri tranſgreſſi interiore loco adverſarios ad vallum agere coeperunt. ita, dum cupidius intra praeſidia illorum ſtudent caedem facere, et turmis et levi armatura ſunt intercluſi. quorum niſi ſumma virtus fuiſſet, vivi capti eſſent; nam et munitione praeſi-

lii ita coanguſtabantur, ut eques ſpatio
intercluſo vix ſe defendere poſſet. ex
his, utroque genere pugnae, complures
ſunt vulneribus affecti; in quîs etiam
Clodius Aquitius. inter quos ita comi-
nus eſt pugnatum, ut ex noſtris, praeter
II centuriones, ſit nemo deſideratus,
gloria ſe efferentes. Poſtero die ab So- 24
ricaria utraeque convenere copiae. noſ-
tri brachia ducere coeperunt. Pompeius
quum animadverteret caſtello ſe excludi
Aſpavia, quod ab Ucubi millia paſſuum
v diſtat; haec res neceſſario vocabat, ut
ad dimicandum deſcenderet: neque ta-
men aequo loco ſuî poteſtatem faciebat,
ſed ex grumo excelſum tumulum capie-
bat, uſque eo, ut neceſſario cogeretur in-
iquum locum ſubire. quo facto, quum
utrorumque copiae tumulum excellen-
tem petiſſent, prohibiti a noſtris ſunt,
dejectique planitie: quae res ſecundum
noſtris efficiebat proelium. undique au-
tem cedentibus adverſariis, noſtri mag-
na in caede verſabantur. quibus mons,
non virtus, ſaluti fuit. quo ſubſidio tunc,
niſi adveſperaſſet, a paucioribus noſtris
omni auxilio privati eſſent. nam ceci-

derunt ex levi armatura, cccxiv; ex legionariis, cxxxviii; praeterquam quorum arma et ſpolia ſunt allata. ita pridie ii centurionum interitio, hac adverſariorum poena eſt litata. Inſequenti die, pari conſuetudine, quum ad eundum locum ejus praeſidium veniſſet, priſtino illo ſuo utebantur inſtituto: nam, praeter equites, nullo loco aequo ſe committere audebant. quum noſtri in opere eſſent, equitum copiae concurſus facere coeperunt: ſimulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut conſueti inſequi exiſtimare poſſent ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili convalle bene longe ſunt egreſſi, et planitie in aequo loco conſtiterunt. illi tamen proculdubio ad congrediendum in aequum locum non ſunt auſi deſcendere, praeter unum Antiſtium Turpionem, qui, fidens viribus, ex adverſariis ſibi parem eſſe neminem cogitare coepit. hîc, ut fertur, Achillis Memnoniſque congreſſus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicenſis, ex acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. quoniam ferocitas Antiſtii omnium men-

tes converterat ab opere ad ſpectandum, acies ſunt diſpoſitae: nam inter bellatores principes dubia erat poſita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita avidi cupidique ſuarum quiſque partium, [*** expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur. quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis praefulgens opus caelatum; quorum ***pugna eſſet propè profectò dirempta, niſi, propter equitum conceſſum, ut ſupra demonſtravimus, levis armatura praeſidii cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſet] ut noſtros equites in receptu, dum ad caſtra redeunt, adverſarii cupidius ſunt inſecuti; univerſi, clamore facto, impetum dederunt. ita metu perterriti, quum in fuga eſſent, multis amiſſis, in caſtra ſe recipiunt. Caeſar, ob virtutem, turmae Caſſianae donavit millia XIIII, et praefecto torques aureos II, et levi armaturae millia X. hoc die A. Baebius, et C. Flavius, et A. Trebellius equites Romani Aſtenſes, argento prope tecti equos, ad Caeſarem transfu-

gerunt: qui nunciaverunt, ‘equites Romanos conjuraſſe omnes, qui in caſtris ‘Pompeii eſſent, ut tranſitionem facerent; ſervi indicio omnes in cuſtodiam ‘eſſe conjectos; e quibus, occaſione ‘capta, ſe transfugiſſe.’ item hoc die litterae ſunt deprehenſae, quas mittebat Urſaonem Cn. Pompeius. ‘S. V. G. E. V. ‘etſi, prout noſtra felicitas, ex ſententia adverſarios adhuc propulſos habemus; tamen, ſi aequo loco ſuî poteſtatem facerent, celerius, quam veſtra opinio fert, bellum confeciſſem. ſed exercitum tironum non audent in campum deducere; noſtriſque adhuc freti ‘praeſidiis, bellum ducunt: nam ſingulas civitates circumſident; inde ſibi ‘commeatus capiunt. quare et civitates ‘noſtrarum partium conſervabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. ‘cohortes in animo habeo ad vos mittere. profecto noſtro commeatu privati, ‘neceſſario ad dimicandum deſcendent.’

27 Inſequenti tempore, quum noſtri temere in opere diſtenti eſſent; equites in oliveto, dum lignantur, interfecti ſunt aliquot. ſervi transfugerunt, qui nuncia-

verunt a. d. III Nonarum Martii, proelio, ad Soriciam quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum; et Attium Varum circum caſtella praeeſſe. eo die Pompeius caſtra movit; et contra Hiſpalim in oliveto conſtitit. Caeſar priuſquam eodem eſt profectus, luna horâ circiter VI viſa eſt. ita caſtris motis Ucubim, praeſidium, quod Pompeius reliquit, juſſit ut incenderent; et, deuſto oppido, in caſtra majora ſe reciperent. inſequenti tempore Ventiſponte oppidum quum oppugnare coepiſſet, deditione facta, iter fecit in Carrucam; contraque Pompeium caſtra poſuit. Pompeius oppidum, quod contra ſua praeſidia portas clauſiſſet, incendit: mileſque, qui fratrem ſuum in caſtris jugulaſſet, interceptus eſt a noſtris, et fuſti percuſſus. hinc itinere facto, in campum Mundenſem quum eſſet ventum, caſtra contra Pompeium conſtituit. Sequenti die 28
quum iter facere Caeſar cum copiis vellet, renunciatum eſt ab ſpeculatoribus, Pompeium de III vigilia in acie ſtetiſſe. hoc nuncio allato, vexillum propoſuit. iccirco enim copias eduxerat, quod Urſa-

onenſium civitati, qui erant fautores,
antea litteras miſerat; ‘ Caeſarem nolle
‘ in convallem deſcendere, quod majo-
‘ rem partem exercitum tironem habe-
‘ ret.’ hae litterae vehementer confir-
mabant mentes oppidanorum. ita hac
opinione fretus, totum ſe facere poſſe
exiſtimabat. etenim et natura loci de-
fendebatur, et ipſius oppidi munitione,
ubi caſtra habuit conſtituta: namque,
ut ſuperius demonſtravimus, loca excel-
lentia tumulis contineri *** : [interim
29 nulla planities dividit.] Sed ratione
nulla placuit taceri id, quod eo incidit
tempore. planities inter utraque caſtra
intercedebat, circiter millia paſſuum v;
ut auxilia Pompeii duabus defenderen-
tur rebus, oppidi excelſi et loci natura.
hinc dirigens proxima planities aequa-
batur: cujus decurſum antecedebat ri-
vus, qui ad eorum acceſſum ſummam ef-
ficiebat loci iniquitatem; nam paluſtri
et voraginoſo ſolo currens erat ad dex-
trum. et Caeſar, quum aciem directam
vidiſſet, non habuit dubium, quin media
planitie in aequum ad dimicandum ad-
verſarii procederent. hoc erat in omni-

um conſpectu. huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, et diei ſoliſque ſerenitas: ut mirificum et optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum eſſet ad proelium committendum. noſtri laetari, nonnulli etiam timere; quod in eum locum res fortunaeque omnium deducerentur, ut, quidquid poſt horam caſus tribuiſſet, in dubio poneretur. itaque noſtri ad dimicandum procedunt: id quod adverſarios exiſtimabamus eſſe facturos; qui tamen a munitione oppidi mille paſſibus longius non audebant procedere; in quo ſibi prope murum adverſarii proeliandum conſtituebant. itaque noſtri procedunt. interdum aequitas loci adverſarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam: neque tamen illi a ſua conſuetudine decedebant, ut aut ab excelſo loco aut ab oppido diſcederent. noſtri pede preſſo propius rivum quum appropinquaſſent, adverſarii patrocinari loco iniquo non deſinunt. E- 30
rat acies XIII aquilis conſtituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus VI. praeterea auxi-

liares accedebant, prope alterum tan-
tum. noſtra praeſidia LXXX cohorti-
bus, et VIII millibus equitum. ita, in
extrema planitie iniquum in locum noſ-
tri quum appropinquaſſent, paratus hoſ-
tis erat ſuperior; ut tranſeundi ſuperius
iter vehementer eſſet periculoſum. quod
quum a Caeſare eſſet animadverſum; ne
quid temere culpa ſua ſequius admitte-
retur, eum locum definire coepit. quod
quum hominum auribus eſſet objectum;
moleſte et acerbe accipiebant ſe impedi-
ri, quo minus proelium conficere poſ-
ſent. haec mora adverſarios alacriores
efficiebat; ‘Caeſaris copias timore im-
‘pediri ad committendum proelium.’
ita ſe efferentes, iniquo loco ſuî poteſta-
tem faciebant, ut magno cum periculo
acceſſus eorum haberetur. hìc Decuma-
ni ſuum locum cornu dextrum tenebant,
ſiniſtrum III et V legio, itemque caete-
ra auxilia et equitatus. proelium clamo-
31 re facto committitur. Hîc etſi virtute
noſtri antecedebant, adverſarii loco ſu-
periore defendebantur acerrime, et ve-
hemens fiebat ab utriſque clamor, telo-
rumque miſſu concurſus; ſic, ut prope

noſtri diffiderent victoriae: congreſſus enim et clamor, quibus rebus maxime hoſtes conterrentur, in collatu pari erant conditione. itaque ex utroque genere pugnae quum parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur et concidit adverſariorum multitudo. dextrum demonſtravimus Decumanos cornu tenuiſſe; qui, etſi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adverſarios timore eorum opera afficiebant; quod a ſuo loco hoſtes vehementer premere coeperunt; ut ad ſubſidium, ne ab latere noſtri occuparent, legio adverſariorum tranſduci coepta ſit ad dextrum. quae ſimul eſt mota, equitatus Caeſaris ſiniſtrum cornu premere coepit. at ii eximia virtute proelium facere incipiunt, ut locus in acie ad ſubſidium veniendi non daretur. ita, quum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus; imperitorum mentes timore praepediebat. hîc, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. adverſarioſque vehementiſſime pugnantes, noſtri agere coeperunt: quibus oppidum fuit ſubſi-

dio. ita ipſis Liberalibus fuſi fugatique non ſuperfuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. in quo proelio ceciderunt millia hominum circiter XXX, et ſi quid amplius: praeterea Labienus, Attius Varus; quibus occiſis utriſque funus eſt factum: itemque equites Rom. partim ex urbe, partim ex provincia, ad millia III. noſtri deſiderati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum; ſaucii, ad D. adverſariorum aquilae ſunt ablatae XIII, et ſigna, et faſces. praeterea duces belli XVII
32 capti ſunt. hos habuit res exitus. Ex fuga hac quum oppidum Mundam ſibi conſtituiſſent praeſidium, noſtri cogebantur neceſſario eos circumvallare. [ex hoſtium armis, pro ceſpite cadavera collocabantur; ſcuta et pila pro vallo: *** inſuper occiſi; et gladii, et mucrones, et capita hominum ordinata, ad oppidum converſa; univerſa hoſtium timorem, virtutiſque inſignia *** propoſita viderent; et vallo circumcluderentur adverſarii: *** ita Galli tragulis jaculiſque oppidum ex hoſtium cadaveribus ſunt circumplexi, oppugnare coeperunt.] ex

hoc proelio Valerius adoleſcens Cordu-
bam cum paucis equitibus fugiens, Sex.
Pompeio, qui Cordubae fuiſſet, rem geſ-
tam refert. cognito hoc negotio; quos
equites ſecum habuit, quod pecuniae ſe-
cum, eis diſtribuit; et oppidanis dixit,
ſe de pace ad Caeſarem proficiſci; et ſe-
cunda vigilia ab oppido diſceſſit. Cn.
Pompeius autem cum equitibus paucis,
nonnulliſque peditibus, ad navale prae-
ſidium parte altera contendit Carteiam;
quod oppidum abeſt a Corduba, millia
paſſuum CLXX. quo quum ad octavum
milliarium veniſſet; P. Calvitius, qui
caſtris antea Pompeii praepoſitus eſſet,
ejus verbis nuncium mittit; ‘ quum mi-
‘ nus bellè haberet, ut mitterent lecti-
‘ cam, qua in oppidum deferri poſſet.’
litteris miſſis, Pompeius Carteiam defer-
tur. qui illarum partium fautores erant,
conveniunt in domum, quo erat dela-
tus; (qui arbitrati ſunt clanculum ve-
niſſe;) ut ab eo, quae vellet, de bello
requirerent. quum frequentia conveniſ-
ſet, de lectica Pompeius eorum in fidem
confugit. Caeſar, ex proelio Munda 33
munitione circumdata, Cordubam ve-

nit: qui ex caede eo refugerant, pontem occupaverunt. quum eò eſſet ventum, convitiari coeperunt, ‘ nos ex proelio ‘ paucos ſupereſſe: quò confugeremus?’ ita pugnare coeperunt de ponte. Caeſar flumen transjecit, et caſtra poſuit. Scapula, totius ſeditionis familiae et libertinorum caput, ex proelio Cordubam quum veniſſet, familiam et libertos convocavit, pyram ſibi exſtruxit, coenam afferri quam opimam imperavit, item optimis inſternendum veſtimentis: pecuniam et argentum in praeſentia familiae donavit. ipſe de tempore coenavit; reſinam et nardum identidem ſibi infundit. in noviſſimo tempore ſervum juſſit, et libertum, qui fuiſſet ejus concubinus, alterum ſe jugulare, alterum pyram incen-
34 dere. Oppidani autem, ſimul Caeſar caſtra contra oppidum poſuit, diſcordare coeperunt uſque eò, ut clamor in caſtra noſtra perveniret fere, inter Caeſarianos et inter Pompeianos. erant hìc legiones, quae ex perfugis conſcriptae; partim oppidanorum ſervi, qui erant a Sex. Pompeio manumiſſi; tunc in Caeſaris adventum deſcendere coeperunt. legio XIII,

oppidum defendere coepit: nam quum
jam repugnarent, turres ex parte et mu-
rum occuparunt. denuo legatos ad Cae-
ſarem mittunt, ut ſibi legiones ſubſidio
intromitteret. hoc quum animadverte-
rent homines fugitivi, oppidum incen-
dere coeperunt. qui ſuperati a noſtris,
ſunt interfecti hominum millia XXII;
praeterquam extra murum qui perierunt.
ita Caeſar oppido potitus. dum hic de-
tinetur; ex proelio quos circummunitos
ſuperius demonſtravimus, eruptionem
fecerunt; et, bene multis interfectis, in
oppidum ſunt redacti. Caeſar Hiſpalim 35
quum contendiſſet, legati deprecatum
venerunt. ita, quum oppidum ſeſe tue-
ri dixiſſet, Caninium legatum cum prae-
ſidio intromittit: ipſe caſtra ad oppidum
ponit. erat bene magna intrà Pompeia-
narum partium multitudo, quae Caeſaris
praeſidium receptum indignabatur; clam
quod, Philo quidam, ille, qui Pompeia-
narum partium fuiſſet defenſor acerri-
mus, (is totâ Luſitaniâ notiſſimus erat;)
hic clam praeſidio in Luſitaniam profi-
ciſcitur: et Caecilium Nigrum, nomine
Barbarum, ad Lenium convenit; qui

bene magnum manum Luſitanorum haberet. reverſus, in Hiſpalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: praeſidium vigileſque jugulant, portas praecludunt, de integro pugnare coeperunt.
36 Dum haec geruntur, legati Carteienſes renunciarunt, quòd Pompeium in poteſtatem haberent; quòd ante Caeſari portas praecluſiſſent, illo beneficio ſuum maleficium exiſtimabant ſe lucrifacere. Luſitani Hiſpali pugnare nullo tempore deſiſtebant. quod Caeſar quum animadverteret, ſi oppidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent, et moenia delerent; ita conſilio habito noctu, patitur Luſitanos eruptionem facere. id quod conſultò non exiſtimabant fieri. ita erumpendo, naves, quae ad Baetim flumen fuiſſent, incendunt. noſtri dum incendio detinentur; illi profugiunt, et ab equitibus conciduntur. quo facto, oppido recuperato, Aſtam iter facere coepit: ex qua civitate, legati ad deditionem venerunt. Mundenſeſque, qui ex proelio in oppidum confugerant, quum diutius circumſiderentur, bene multi deditionem faciunt; et, quum eſſent in

legionem diſtributi, conjurant inter ſe, ut, noctu ſigno dato, qui in oppido fuiſſent, eruptionem facerent; illi, caedem in caſtris adminiſtrarent. hac re cognita, inſequenti nocte, vigilia tertia, teſſera data, extra vallum omnes ſunt concîſi. Carteienſes, dum Caeſar in itinere 37
reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium diſſentire coeperunt. pars erat, quae legatos ad Caeſarem miſerat; pars, qui Pompeianarum partium eſſent fautores. ſeditione concitata, portas occupant: caedes fit magna: ſaucius Pompeius naves XXX occupat longas, et profugit. Didius, qui Gadis claſſi praefuiſſet; *** ad quem ſimul nuncius allatus eſt, confeſtim ſequi coepit; partim peditatibus et equitatibus ad perſequendum celeriter iter faciens. item V die, navigatione confecta, conſequuntur. qui imparati a Carteia profecti ſine aqua fuiſſent, ad terram applicant. dum aquantur, Didius claſſe occurrit, naves incendit, nonnullas capit. Pompeius cum 38
paucis profugit, et locum quendam munitum natura occupat. equites et cohortes, quae ad perſequendum miſſae eſſent,

ſpeculatoribus ante miſſis, certiores fiunt: diem et noctem iter faciunt. Pompeius humero et ſiniſtro crure vehementer erat ſaucius. huc accedebat, ut etiam talum intorſiſſet: quae res maxime impediebat. ita lecticâ a turre qua eſſet allatus, in ea ferebatur. Luſitanus more militari, quum a Caeſaris praeſidio fuiſſet conſpectus, celeriter equitatu cohortibuſque circumcluditur. erat acceſſûs loci difficultas: nam iccirco quod propter ſuos a noſtro praeſidio fuiſſet conſpectus, celeriter munitum locum naturâ ceperat ſibi Pompeius, quem vix magna multitudine ***: deducti homines ex ſuperiore loco defendere poſſent. ſubeuntes in adventu noſtri depelluntur telis; quibus cedentibus, cupidius inſequebantur adverſarii, et confeſtim tardabant ab acceſſu. hoc ſaepius facto, animadvertebatur noſtro magno id fieri periculo. opere circummunire inſtituit; pari autem et celeri feſtinatione circum munitiones in jugo dirigunt, ut aequo pede cum adverſariis congredi poſſent. a quibus cum animadverſum eſſet, fuga
39 ſibi praeſidium capiunt. Pompeius, ut

ſupra demonſtravimus, ſaucius, et intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo neque vehiculo ſaluti ſuae praeſidium parare poterat. caedes a noſtris undique adminiſtrabatur, excluſa munitione, amiſſiſque auxiliis. ad convallem autem atque exeſum locum, ut in ſpeluncam, Pompeius ſe occultare coepit; ut a noſtris non facile inveniretur, niſi captivorum indicio. ita ibi interficitur. quum Caeſar Gadibus eſſet; Hiſpalim, pridie Id. Aprilis, caput allatum, et populo datum eſt in conſpectum. Inter- 40
fecto Cn. Pompeio adoleſcente; Didius, quem ſupra demonſtravimus, illa affectus laetitia, proximo ſe recepit caſtello, nonnullaſque naves ad reficiendum ſubduxit. Luſitani, qui ex pugna ſuperſuerunt, ad ſignum ſe receperunt; et, bene magna manu comparata, ad Didium ſe reportant. huic etſi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex caſtello propter eorum crebras excurſiones ejiciebatur; et ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt, et tripartito ſigna diſtribuunt. erant para-

ti, qui naves incenderent; incenſiſque qui ſubſidium repeterent: ii ſic diſpoſiti erant, ut, a nullo conſpecti omnium, ad pugnam contenderent. ita, quum ex caſtello Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignum a Luſitanis tollitur, naves incenduntur; ſimulque qui e caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſequuntur, a tergo inſidiae clamore ſublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli eâ pugnâ ſcaphas, quae ad littus fuerant, occupant: item complures nando, ad naves, quae in ſalo fuerunt, ſe recipiunt: anchoris ſublatis, pelagus remis petere coeperunt; quae res eorum vitae ſubſidio fuit. Luſitani, praeda potiuntur. Caeſar a Gadibus rurſus ad Hiſ-
41 palim recurrit. Fabius Maximus, quem ipſe ad Mundae praeſidium oppugnandum reliquerat, operibus aſſiduis ***; hoſteſque circum ſeſe intercluſi, inter ſe decernere; facta caede bene magna, *** eruptionem faciunt. noſtri ad oppidum recuperandum occaſionem non praetermittunt; et reliquos vivos capiunt, ad

deinde Urſaonem proficiſcuntur; quòd
oppidum magna munitione continebatur,
ſic, ut ipſe locus non ſolum opere,
ſed etiam naturâ editus, ad oppugnandum
hoſtem abverteret. huc accedebat,
quòd aqua, praeterquam in ipſo oppido,
non erat. nam circumcirca rivus
nuſquam reperiebatur, propius millia
paſſuum VIII; quae res magno erat adjumento
oppidanis. tum praeterea accedebat,
ut agger materieſque, unde ſolitae
ſunt turres agi, propius millia paſſuum
VI non reperiebantur. ac Pompeius,
ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret,
omnem materiem circum oppidum
ſuccifam intro congeſſit. ita neceſſario
deducebantur noſtri, ut a Munda,
quam proxime ceperant, materiem
illò deportarent. Dum haec ad 42
Mundam geruntur et Urſaonem; Caeſar,
quum a Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet,
inſequenti die, concione advocata,
commemorat; ‘ initio quaeſturae
‘ ſuae, eam provinciam ex omnibus provinciis
peculiarem ſibi conſtituiſſe; et,
‘ quae potuiſſet, eo tempore beneficia
‘ largitum eſſe: inſequenti praetura, am-

'pliato honore, vectigalia, quae Metel-
'lus impoſuiſſet, a ſenatu petiſſe, et eis
'pecuniis provinciam liberaſſe: ſimul-
'que, patrocinio ſuſcepto, multis legi-
'bus ab ſe in ſenatum inductis, ſimul
'publicas privataſque cauſſas, multorum
'inimicitiis ſuſceptis, defendiſſe: ſuo i-
'tem in conſulatu abſentem, quae potu-
'iſſet, commoda provinciae tribuiſſe: e-
'orum omnium commodorum eſſe et
'immemores et ingratos in ſe et in po-
'pulum Romanum, hôc bello, et in
'praeterito tempore, cognôſſe. vos, ju-
're gentium,' inquit, 'et civium Ro-
'manorum inſtitutis cognitis; more
'barbarorum, populi R. Magiſtratibus
'ſacroſanctis manus ſaepe et ſaepius at-
'tuliſtis: luce clara Caſſium in medio
'foro nefarie interficere voluiſtis: vos
'ita pacem ſemper odiſtis, ut nullo tem-
'pore legiones deſint populi Rom. in
'hac provincia haberi: apud vos bene-
'ficia pro maleficiis, maleficia pro bene-
'ficiis habentur; ita neque in otio con-
'cordiam, neque in bello virtutem, ul-
'lo tempore retinere potuiſtis: privatus
'ex fuga Cn. Pompeius adoleſcens a vo-

'bis receptus, faſces imperiumque ſibi 'arripuit: multis interfectis civibus, 'auxilia contra populum Rom. compa-'ravit: agros veſtramque provinciam 'veſtro impulſu depopulavit. in quos 'vos victores exiſtimabatis? an, me de-'leto, non animum advertebatis, x ha-'bere legiones populum Romanum, quae 'non ſolum vobis obſiſtere, ſed etiam 'coelum diruere poſſent? quorum lau-'dibus et virtute' ***.

[*Deſunt reliqua.*]

C. JULII CAESARIS FRAGMENTA.

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD MARCUM TULLIUM CICERONEM.

CAESAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

QUUM Furnium noſtrum, tantum vidiſſem; neque loqui, neque audire meo commodo potuiſſem; properarem, atque eſſem in itinere, praemiſſis jam legionibus; praeterire tamen non potui, quin et ſcriberem ad te, et illum mitterem, gratiaſque agerem. etſi hoc officium et feci ſaepe, et ſaepius mihi facturus videor: ita de me mereris. imprimis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum, uti poſſim. ad propoſitum revertar: feſtinationi meae, brevitatique litterarum ignoſces; reliqua

ex Furnio cognoſces. ex Ciceronis lib. XI. ad Attic. epiſt. V.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

Recte auguraris de me, (bene enim tibi cognitus ſum,) nihil a me abeſſe longius crudelitate: atque ego, quum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho gaudio. neque illud me movet, quod ii, qui a me dimiſſi ſunt, diſceſſiſſe dicuntur, ut mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quam et me mei ſimilem eſſe, et illos ſui. tu velim mihi ad urbem praeſto ſis, ut tuis conſiliis atque opibus, ut conſuevi, in omnibus rebus utar. Dolabellâ tuo nihil ſcito mihi eſſe jucundius: hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere poterit: tanta ejus humanitas, is ſenſus, ea in me eſt benevolentia. Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. epiſt. XVI. reperitur etiam apud Jul. Celſum pag. 187, 188. edit. Lond.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

Etſi te nihil temere, nihil impruden-

ter, factum judicaram; tamen permotus hominum fama, ſcribendum ad te exiſtimavi, et pro noſtra benevolentia petendum, ne quò progredereris proclinata jam re, quâ integrâ etiam progrediendum tibi non exiſtimaſſes. namque et amicitiae graviorem injuriam feceris, et tibi minus commodè conſulueris, ſi non fortunae obſecutus videbere; (omnia enim ſecundiſſima nobis, adverſiſſima illis accidiſſe videntur:) nec cauſſam ſecutus, (eadem enim tum fuit, quum ab eorum conſiliis abeſſe judicaſti,) ſed meum aliquod factum condemnaviſſe; quo mihi gravius abs te nil accidere poteſt: quod ne facias, pro jure noſtrae amicitiae a te peto. poſtremò, quid viro bono, et quieto, et bono civi magis convenit, quàm abeſſe a civilibus controverſiis? quod nonnulli quum probarent, periculi cauſſa ſequi non potuerunt. tu, explorato et vitae meae teſtimonio, et amicitiae judicio, neque tutius neque honeſtius reperies quidquam, quam ab omni contentione abeſſe. XV Kal. Mai. ex itinere. Ex Ciceronis lib. X. ad Attic. epiſt. IX.

M. Orſium, quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel Leptae legatum. ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. Ex Ciceronis lib. VII. ad Fam. epiſt. V. ad Caeſ.

Neque pro cauto ac diligente ſe caſtris continuit. Ex Chariſii lib. I. Inſt. Grammat. col. 101. ed. Putſ.

‘ Quod quaeris, quid Caeſar ad me ‘ ſcripſerit: quod ſaepe;’ gratiſſimum ſibi eſſe, quòd quierim: oratque in eo ut perſeverem. Ex Ciceronis lib. VIII. ad Attic. epiſt. XI.

Quod quidem propemodum videor ex Caeſaris litteris, ipſius voluntate facere poſſe: qui negat neque honeſtius neque tutius mihi quidquam eſſe, quam ab omni contentione abeſſe. Ex Ciceronis lib. X. ad Attic. epiſt. X.

Caeſar mihi ignoſcit per litteras, quod non venerim; ſeſeque in optimam partem id accipere dicit. facile patior quod ſcribit, ſecum Tullum et Servium queſtos eſſe, quia non idem ſibi quod mihi remiſiſſet, &c. ſed tamen exemplum miſi ad te Caeſaris litterarum. Ex Ciceronis lib. X. ad Attic. epiſt. III.

Seſtius apud me fuit; et Theopompus pridie: veniſſe a Caeſare narrabat litteras: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romae manere; cauſſamque eam adſcribere, quae erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuae negligerentur, ſicut eſſet neglecta ſumptuaria. Ex Ciceronis lib. XIII. ad Attic. epiſt. VII.

Sed heus tu, celari videor a te! quomodonam, mi frater, de noſtris verſibus Caeſar? nam primum librum ſe legiſſe, ſcripſit ad me ante; et prima ſic, ut neget ſe ne Graeca quidem meliora legiſſe. reliqua ad quendam locum ῥαθυμώτερα; hoc enim utitur verbo, &c. Ex Ciceronis lib. II. ad Quinctum Fratrem, epiſt. XV.

Quum hanc jam epiſtolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt, A. D. XI. Kal. Septembr. viceſimo die. ô me ſollicitum! quantum ego dolui in Caeſaris ſuaviſſimis litteris! ſed quo erant ſuaviores, eo majorem dolorem illius ille caſus afferebat. Ex Ciceronis lib. III. ad Quinctum Fratrem, epiſt. I.

De tribunatu quod ſcribis, ego vero nominatim petivi Curtio, et mihi ipſe

Caeſar nominatim Curtio paratum eſſe reſcripſit, meamque in rogando verecundiam objurgavit. Ex Ciceronis lib. III. ad Quinctum Fratrem, epiſt. I.

Ex Britannia Caeſar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV Kal. Octob. ſatis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer quod a te nullas acceperim, ſcribit ſe ſine te fuiſſe cum ad mare acceſſerit, &c. Ex Ciceronis lib. III. ad Quinctum Fratrem, epiſt. I.

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD C. OPPIUM ET BALBUM CORNELIUM.

CAESAR OPPIO ET CORNELIO S.

Gaudeo mehercule vos ſignificare litteris, quam valde probetis ea, quae apud Corfinium ſunt geſta. conſilio veſtro utar libenter; et hôc libentius, quòd mea ſponte facere conſtitueram ut quam leniſſimum me praeberem, et Pompeium darem operam ut reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus, omnium voluntates recuperare, et diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque

victoriam diutius tenere; praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non ſum. haec nova ſit ratio vincendi, ut miſericordiâ et liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſſit, nonnulla mihi in mentem veniunt, et multa reperiri poſſunt: de his rebus, rogo vos ut cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium, Pompeii praefectum, deprehendi: ſcilicet meo inſtituto uſus ſum, et eum ſtatim miſſum feci. jam duo praefecti Fabrûm Pompeii in meam poteſtatem venerunt, et a me miſſi ſunt; ſi volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, ut malit mihi eſſe amicus, quam iis qui et illi et mihi ſemper fuerunt inimiciſſimi: quorum artificiis effectum eſt, ut Reſp. in hunc ſtatum perveniret. Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. epiſt. VIII. exſtat et apud Jul. Celſum de vit. Caeſaris p. 187.

CAESAR OPPIO ET CORNELIO S.

A. d. VII Id. Mart. Brundiſium veni: ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brundiſii: miſit ad me Cn. Magium de pace: quae viſa ſunt, reſpondi. hoc

vos ſtatim ſcire volui. quum in ſpem venero, de compoſitione aliquid me conficere; ſtatim vos certiores faciam. Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic epiſt. XVI. habet et Jul. Celſus p. 188.

De Caeſare fugerat me ad te ſcribere. video enim quas tu litteras exſpectaris. ſed ille ſcripſit ad Balbum; faſciculum illum epiſtolarum, in quo fuerat et mea et Balbi, totum ſibi aquâ madidum redditum eſſe; ut ne illud quidem ſciat, meam fuiſſe aliquam epiſtolam. ſed ex Balbi epiſtola pauca verba intellexerat, ad quae reſcripſit his verbis: 'de Cicerone 'video te quiddam ſcripſiſſe, quod ego 'non intellexi; quantum autem conjec'tura conſequebar, id erat hujuſmodi, 'ut magis optandum quam ſperandum 'putarem.' itaque poſtea miſi ad Caeſarem eodem illo exemplo litteras. jocum autem illius de ſua egeſtate ne ſis aſpernatus, &c. Ex Ciceronis lib. II. ad Quinctum Fratrem, epiſt. XI.

Libri ſunt epiſtolarum C. Caeſaris ad C. Oppium et Balbum Cornelium, qui res ejus abſentis curabant. in his epiſtolis quibuſdam in locis inveniuntur lit-

terae ſingulariae, ſine coagmentis ſyllabarum, quas tu putes poſitas incondite; nam verba ex his litteris confici nulla poſſunt. erat autem conventum inter eos clandeſtinum de commutando ſitu litterarum, ut in ſcripto quidem alia aliae locum et nomen teneret, ſed in legendo locus cuique ſuus et poteſtas reſtitueretur, &c. eſt adeo Probi Grammatici commentarius ſatis curioſe factus, de occulta litterarum ſignificatione epiſtolarum C. Caeſaris ſcriptarum. Ex A. Gellii lib. XVII. cap. IX.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD Q. PEDIUM.

CAESAR Q. PEDIO S.

Pompeius ſe oppido tenet: nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnum, et multorum dierum, propter altitudinem maris: ſed tamen nihil eſt, quod potius faciamus. ab utroque portûs cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundiſii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. epiſt. XVII. vide et Julium Celſum pag. 188.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD PISONEM.

Locellum tibi ſignatum remiſi. Ex Chariſii lib. I. col. 60.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD ANTONIUM.

Ad me miſit Antonius exemplum Caeſaris ad ſe litterarum; in quibus erat, ſe audiſſe Catonem et L. Metellum in Italiam veniſſe, Romae ut eſſent palam: id ſibi non placere, ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italiâ, niſi quorum ipſe cauſſam cognoviſſet: deque eo vehementius erat ſcriptum. Ex Ciceronis ad Attic. lib. XI. epiſt. VII.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD SERVILIUM.

P. Servilius pater ex litteris quas ſibi a Caeſare miſſas eſſe dicebat, ſignificat valde te ſibi gratum feciſſe, quòd de ſua voluntate erga Caeſarem humaniſſime diligentiſſimeque locutus eſſes. Ex Ciceronis lib. III. ad Quinctum Fratrem, epiſt. I.

EX EPISTOLA AD REGEM DEIOTARUM.

Non dubito quin tuis (Caeſarem al-

loquitur) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (Deiotarum) Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſollicitudine abſtraxerit: jubes enim eum ‘bene ſperare et bono eſſe animo,’ quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere. Apud Ciceronem pro Deiotaro pag. 2495. ed. Pariſ. 1572. ex officina Depuiana.

EPISTOLA AD AMANTIUM.

C. Julius Caeſar Amantio S. D.
Veni, vidi, vici. vale. Ex Ponto.

EX INCERTIS EPISTOLIS.

Πομπήιος-- ἐκέλευσε τοῖς πεζοῖς μήτ᾽ ἐπεκθεῖν ἔτι, μήτ᾽ ἐκτρέχειν ἐκ τῆς φάλαγγος, μήδ᾽ ἀκοντίζειν, ἀλλ᾽ ἐν προσβολῇ διαστάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας, καὶ τόδε τινὲς αὐτοῦ στρατήγημα ἐπαινοῦσιν, ὡς ἄριστον ἐν περικυκλώσει· ὁ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ καταμέμφεται· τάς τε γὰρ πληγὰς ὑπὸ τῆς βολῆς ἀτονωτέρας γίγνεσθαι, ἑστῶτας δ᾽ ἀποψύχεσθαί τε,

ϰ̀ τοῖς ἐπιθέουσιν ἀβλῆτους δι' ἀτρεμίαν, οἷα σκοποὺς, εἶναι. Ex Appiani lib. II. B. C. pag. 477. ed. Steph.

Quam (Britanniam) Caeſar, ille auctor veſtri nominis, quum Romanorum primus intrâſſet, alium ſe orbem terrarum ſcripſit repperiſſe; tantae magnitudinis arbitratus, ut non circumfuſa Oceano, ſed complexa ipſum Oceanum videretur. Ex Eumenii Paneg. IV. cap. XI, 2.

DE C. JULII CAESARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epiſtolae quoque ejus ad ſenatum exſtant; quas primus videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertiſſe; cum antea conſules et duces non niſi tranſverſa charta mitterent ſcriptas. exſtant et ad Ciceronem, item ad Familiares domeſticis de rebus. in quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo litterarum ordine, ut nullum verbum effici poſſet. quae ſi quis inveſtigare et perſequi vellet, quartam elementorum litteram, id

eſt, D pro A, et perinde reliquas commutet. Ex Suetonio in Caeſ. cap. LVI. [harum mentio apud Ciceronem in lib. XVI ad Fam. epiſt. 11.]

Scribere et legere ſimul, dictare et audire ſolitum accepimus; epiſtolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, ſi nihil aliud ageret, ſeptenas. Ex Plinii H. N. lib. VII. cap. XXV.

Εν ἐκείνῃ δὲ τῇ ϛρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιϛολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν: ὡς δὲ Οππιός φησι, καὶ πλείοσιν. Λέγεται δὲ καὶ τὸ, διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. Ex Plutarcho in Caeſare, pag. 716. A. ed. Francof.

EX ORATIONE IN FUNERE JULIAE.

Quaeſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit e more pro roſtris; ſed in amitae quidem laudatione, de ejus ac patris ſui utraque origine ſic refert: 'Amitae meae Juliae maternum genus ab regibus ortum, pa-

'ternum cum diis immortalibus con-
'junctum eſt: nam ab Anco Marcio,
'ſunt Marcii Reges, quo nomine fuit
'mater: a Venere, Julii; cujus gentis
'familia eſt noſtra. eſt ergo in genere
'et ſanctitas regum, qui plurimum inter
'homines pollent; et caerimonia deo-
'rum, quorum ipſi in poteſtate ſunt re-
'ges.' Ex Suetonii Caeſ. cap. VI.

Τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι. Ex Plutarcho in Caeſ. pag. 709. C.

EX ORATIONE PRO BITHYNIS.

'C. Caeſar Pont. Max. in oratione,
'quam pro Bithynis dixit, hoc princi-
'pio uſus eſt.' vel pro hoſpitio regis Nicomedis; vel pro horum neceſſitate, quorum res agitur; refugere hoc munus, M. Vinici, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes ſine ſumma infamia deſeri poſſunt: quibus etiam a propinquis noſtris opem fer-

re inſtituimus. Ex A. Gellii lib. v. cap. XIII.

Quid ergo? ſyngraphae non ſunt, ſed res aliena eſt. Ex Julio Rufiniano de Figuris.

EX ORATIONE PRO LEGE PLAUTIA.

Repperi tamen in oratione C. Caeſaris, quâ Plautiam rogationem ſuaſit; Neceſſitatem dictam pro Neceſſitudine, id eſt, jure adfinitatis. verba haec ſunt: 'equidem mihi videor pro noſtra neceſ-'ſitate, non labore, non opera, non in-'duſtriâ defuiſſe.' Ex A. Gellii lib. 13. cap. 3. et Nonio in voce Neceſſitas.

EX ORATIONE IN CN. DOLABELLAM.

Caeſar in Dolabellam, Actionis III. 'ibi iſti, quorum in aedibus faniſque 'poſita, et honori erant et ornatu.' Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.

Nono decimo aetatis anno L. Craſſus, C. Carbonem; uno et viceſimo Caeſar, Dolabellam; altero et XX Aſinius Pollio, C. Catonem; non multo aetate antecedens Calvus, Vatinium iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieque cum

admiratione legimus. Ex auctore Dialogi de Oratoribus cap. XXXIV.

Compoſita ſeditione civili, Cornelium Dolabellam conſularem et triumphalem virum, repetundarum poſtulavit; abſolutoque Rhodum ſecedere ſtatuit. Ex Suetonii Caeſ. cap. V.

Divus quoque Julius, quam coeleſtis numinis, tam etiam humani ingenii perfectiſſimum columen, vim facundiae propriae expreſſit; dicendo in accuſatione Cn. Dolabellae, quem reum egit, extorqueri ſibi cauſſam optimam L. Cottae patrocinio. Ex Valerii Maximi lib. 8. cap. 9.

C. Caeſar Cn. Dolabellam accuſavit, nec damnavit. Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat et Caeſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quantum oportuit, per Hortenſium, &c. Ex Pediano in Divin.

Επανελθὼν δὲ εἰς Ρώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας· καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ελλάδος τῶν πόλεων,

μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. Ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. Ex Plutarcho in Caeſare pag. 708. E.

EX ORATIONE AD MILITES.

Famâ hoſtilium copiarum perterritos, non negando minuendove, ſed inſuper amplificando ementiendoque, confirmabat. itaque cum exſpectatio adventûs Jubae terribilis eſſet; convocatis ad concionem militibus; 'ſcitote,' inquit, 'pauciſſimis his diebus regem affuturum 'cum x legionibus, equitum xxx, levis 'armaturae c millibus, elephantis ccc: 'proinde deſinant quidam quaerere ultra, aut opinari; mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetuſtiſſima nave impoſitos, quocunque 'vento in quaſcunque terras jubebo a'vehi.' Ex Suetonii Caeſ. cap. LXVI.

'Fruſtro,' ait C. Caeſar apud milites de commodis eorum: 'non fruſtrabo 'vos, milites.' Ex Diomede lib. I. col. 395.

EX ORATIONE PRO DECIO SAMNITE.

Niſi forte quiſquam aut Caeſaris pro

Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, caeteroſque ejuſdem lentitudinis ac teporis libros legit, &c. Ex auctore Dial. de Orator. cap. XXI.

EX ORATIONE PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, quâ procellâ verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Caeſarem; a quo cum ſtudioſe, tum etiam feliciter graviſſimi criminis reus defenſus fuerat; &c. Ex Valerii Maximi lib. III. cap. V, 3.

EX ORATIONE DE CONJURATIS.

Catonem primùm ſententiam putat de animadverſione dixiſſe, quam omnes ante dixerant praeter Caeſarem: et cùm ipſius Caeſaris tam ſevera fuerit, qui tum Praetorio loco dixerit, &c. Ex Ciceronis epiſt. XXI. ad Attic. lib. 12.

Sed Caeſar, ubi ad eum perventum eſt, rogatus ſententiam a Conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt: 'omnes ho'mines,' &c. Ex Salluſtii Bell. Catil. cap. LI.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον· ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀ-

κρίτους ἄνδρας ἀξιώματι ϗ γένει λαμπρούς, ὐ δοκεῖ πάτριον ὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕλοι) Κικέρων, μέχρι ὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ ϗ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάςυ τῇ βυλῇ γνῶναι παρέξει. Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπυ φανείσης, ϗ τῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, ὐ μόνον οἱ μετὰ τῦτον ἀνιςάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ ϗ τῶν πρὸ αὐτῦ τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου κατέςησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουλον περιῆλθεν. Ex Plutarchi Caeſ. pag. 710. ſeq.

EX ORATIONE IN : : : :

Sic fac exiſtimes : poſt has miſerias, id eſt, poſtquam armis diſceptari coeptum eſt de jure publico, nihil eſſe actum aliud cum dignitate. nam et ipſe Caeſar, accuſata acerbitate Marcelli (ſic enim appellabat,) laudataque honorificentiſſime et aequitate tua et prudentia, repente

praeter ſpem dixit, ‘ ſe Senatui roganti ‘ de Marcello, ne hominis quidem cau‘ ſa negaturum. Ex Ciceronis lib. IV. ad Fam. epiſt. IV.

EX ORATIONE IN FUNERE CORNELIAE.

Quaeſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit e more pro roſtris. Ex Suetonio in Caeſ. cap. VI.

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι, πάτριον ἦν Ρωμαίοις· νέαις δ' οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. Ex Plutarchi Caeſ. pag. 709.

DE C. JULII CAESARIS ORATIONIBUS TESTIMONIA.

Tum Brutus: orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. Ex Cicerone in Bruto, cap. LXXV.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quaedam feruntur: ut ‘ pro Q. ‘ Metello,’ quam non immeritò Auguſtus exiſtimat magis ab actuariis excep-

tam, male ſubſequentibus verba dicentis, quam ab ipſo editam: nam in quibuſdam exemplaribus invenio ne inſcriptam quidem 'pro Metello,' ſed 'quàm ſcripſit Metello,' cum ex perſona Caeſaris ſermo ſit, Metellum ſeque adverſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. apud milites quoque in Hiſpania idem Auguſtus orationem eſſe vix ipſius putat: quae tamen duplex fertur; una, quaſi priore habita proelio; altera, poſteriore; quo Aſinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione. Ex Suetonio cap. LV.

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit et de Analogia duos libros, et Anticatones totidem. Suetonius in Caeſ. cap. LVI.

Caeſar bello civili, cognita Catonis morte, (cujus virtutem, dialogo illo qui inſcribitur Cato, Cicero etiam laudavit,) libros duos famoſiſſimos in vitam Catonis edidit, quos Anticatones inſcripſit. Vetus Scholiaſtes ad Juvenalis ſatyr. VI, 337.

EX LIB. I.

Caeſar in Anticatone priore: ‘ uno ‘ enim excepto, quem aliuſmodi, atque ‘ omnes, natura finxit; ſuos quiſque ha- ‘ bet charos.’ Priſcianus lib. VI. col. 694 et 717. et lib. VII. col. 740. et lib. XIII. col. 960.

INCERTA EX EISDEM.

Erant officia antelucana, in quae incidere impune ne Catoni quidem licuit; quem tamen C. Caeſar ita reprehendit, ut laudet. deſcribit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexiſſent, erubuiſſe. deinde adjicit; ‘ putares non ‘ ab illis Catonem, ſed illos a Catone ‘ deprehenſos.’ potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm ſi ebrius tam venerabilis erat? noſtrae tamen coenae, ut apparatûs et impendii, ſic temporis modus conſtet. neque enim ii ſumus, quos vituperare ne inimici quidem poſſunt, niſi ut ſimul laudent. Ex Plinii lib. III epiſt. XII.

C. etiam Caeſar, gravis auctor linguae Latinae, in Anticatone: ‘ unius,’

arrogantiae, ſuperbiaeque, do-
que. Ex A. Gellii lib. IV. cap.

IULII CAESARIS IN CATONEM
SCRIPTIS TESTIMONIA.

... futura ſit Caeſaris vituperatio
... laudationem meam, perſpexi ex
..., quem Hirtius ad me miſit, in
... colligit vitia Catonis, ſed cum max-
... laudibus meis: itaque miſi librum ad
...m, ut tuis librariis daret: volo e-
...um divulgari. Ex Ciceronis lib.
... ad Att. epiſt. XL.

...rtii epiſtolam ſi legeris; quae mihi
... πρόπλασμα videtur ejus vituperati-
... quam Caeſar ſcripſit de Catone.
...ib. XII. ad Attic. epiſt. XLI.

...am mihi Balbus nuper in Lanuvino
...ſſet, ſe et Oppium ſcripſiſſe ad Cae-
...m, me legiſſe libros contra Cato-
..., et vehementer probaſſe. Ex Cice-
...is ad Attic. lib. XIII epiſt. L.

Quibus omnibus generibus uſus eſt
... impudenter Caeſar contra Cato-
...m. Ex Ciceronis Topic. cap.

M. Ciceronis libro, quo Catonem coelo aequavit, quid aliud Dictator Caeſar, quam, reſcripta oratione, velut apud judices reſpondit? Ex Taciti lib. IV. Annal. cap. XXXIV.

Hiſque uſum C. Caeſarem in vituperando Catone notaverit Cicero. Ex Quinctiliani lib. III. Inſt. Orat. cap. VII.

Ut Catonem Tullius laudans, et duobus voluminibus Caeſar accuſans. Ex Martiani Capellae lib. v. pag. 152.

Majorem, quàm ſint duo Caeſaris Anticatones.

EX JUVENALIS SAT. VI. 334.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διειργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς· ἐφ' ᾧ δὲ, ἄδηλον. εἶπε δ' οὖν· ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου, καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Ο *μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πράως ἔχοντος, οὐδὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην;*

paullo poſt: τεκμαίροιτ᾽ ἂν καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι, διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι᾽ αὐτὸν ἔπαινον· ἔγραψεν οὖν, πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Αντικάτων ἐπιγέγραπται· καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. Ex Plutarcho in Caeſ. p. 733.

Αὐτὸς δ᾽ οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plutarcho in Caeſ. p. 708.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλο-

φρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαι τι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους, ἐπαινεῖν. Ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος, Κάτων· ὁ δὲ Καίσαρος, Αντικάτων ἐπιγέγραπται. Ex Plutarcho in Cicer. p. 880.

Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνα) καὶ ἐπιγράψαντος ΚΑΤΩΝ, ἀντέγραψε κατηγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. Ex Appiani lib. II. B. C. pag. 490.

Οὕτω γὰρ ἀνατεθαυμάκει, ὥστε, τοῦ Κικέρωνος ἐγκώμιον μετὰ ταῦτα αὐτοῦ (Κάτωνος) γράψαντος, ἀγανακτῆσαι μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνου οἱ συμπολεμήσαντος· βιβλίον δέ τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. Ex Dionis Caſſii lib. XLIII. p. 219. ed. Hanov.

EX LIBRIS DE ANALOGIA AD M. T. CICERONEM.

Reliquit et de Analogia duos libros, &c. Ex Suetonio in Caeſare cap. LVI.

C. Caeſar de Analogia libros edidit,

ſciens ſine ea neque ad philoſophiam in qua peritiſſimus erat, neque ad eloquentiam in qua potentiſſimus, poſſe quempiam pervenire. Ex Joannis Sarisberienſis Metalog. lib. I. cap. XXI. pag. 777.

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus eum ad te ipſum ("inquit, in me intuens,') de ratione Latine loquendi accuratiſſime ſcripſerit; primoque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiae; tribueritque, mi Brute, huic noſtro, qui me de illo maluit quam ſe dicere, laudem ſingularem; (nam ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſſet affatus; ' ac, ſi cogitata prae- ' clare eloqui poſſent, nonnulli ſtudio ' et uſu laboraverunt; cujus te paene ' principem copiae atque inventorem, ' bene de nomine ac dignitate Populi ' Romani meritum eſſe exiſtimare debe- ' mus;) ' hunc facilem et quotidianum noviſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. tum Brutus, amicè hercule, inquit, et magnificè te laudatum puto, quem non ſolum principem atque inven-

torem copiae dixerit, quae erat magna laus; ſed etiam bene meritum de Populi Romani nomine et dignitate. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.

C. Caeſar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeii ſocer, a quo familia et appellatio Caeſarum deinceps propagata eſt; vir ingenii praecellentis, ſermonis praeter alios ſuae aetatis caſtiſſimi; in libris, quos ad M. Ciceronem de Analogia ſcripſit, Harenas vitioſe dici exiſtimabat, quòd Harena numquam multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque Coelum, neque Triticum; contra autem Quadrigas, etiamſi currus unus equorum quatuor junctorum unum ſit, plurativo ſemper numero dicendas putat, ſicut Arma, et Moenia, et Comitia, et Inimicitias, &c. paullo poſt: tunc prolato libro de Analogia primo, verba haec ex eo pauca memoriae mandavi: nam quum praedixiſſet, neque Coelum, Triticumve, neque Arenam multitudinis ſignificationem pati: num tu, inquit, harum rerum naturâ accidere arbitraris, quòd unam Terram, et plures Terras; et Urbem, et Urbes; et Imperium, et Imperia dicamus?

neque Quadrigas in unam nominis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem convertere poſſimus? Ex A. Gellii lib. XIX. cap. VIII.

Atque id quod a C. Caeſare, excellentis ingenii ac prudentiae (' ita A. ' Gellius; Macrobius,' providentiae) viro, in primo de Analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, ut tanquam ſcopulum ſic fugias inauditum atque inſolens verbum. Ex A. Gell. lib. I. cap. X. et Macrob. lib. I. Saturnal. cap. V.

EX LIB. II.

Caeſar in libro de Analogia ſecundo, hujus die et hujus ſpecie dicendum putat. Ex A. Gell. lib. IX. cap. XIV.

'Panium' Caeſar de Analogia libro ſecundo dici debere ait, ſed Verrius contrà; nam, i detracta, 'Panum' ait dici debere. Ex Chariſ. lib. I.

Caeſar de Analogia ſecundo, Fagos, Populos, Ulmos. Ex Chariſ. lib. I.

Caeſar de Analogia ſecundo, Turbonem, non Turbinem, etiam in tempeſta-

te dici debere ait, ut Cato Catonis, non ut homo hominis. Ex Chariſ. lib. I.

Laceran Laceris, &c. Caeſar de Analogia ſecundo, nec non Valgius de rebus per epiſtolam quaeſitis. Ex Chariſ. lib. I.

Is homo, Idem compoſitum facit, niſi quia Caeſar libro ſecundo '(de Analo-'gia videlicet)' ſingulariter Idem, pluraliter Iidem dicendum affirmat; ſed conſuetudo hoc non ſervat. Ex Chariſii lib. I.

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Caeſar, gravis auctor linguae Latinae, in libris Analogicis omnia iſtiuſmodi (puta 'ſenatu, victu, aſpectu, &c.)' ſine i littera dicenda cenſet. Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.

'Hic et haec Samnis, hujus Samnitis.' ſic Caeſar de Analogia. Ex Priſciani lib. VI. col. 707.

'Partum.' Caeſar de Analogicis, 'horum partum.' Ex Chariſii lib. I. col. 114.

EX IISDEM, UTI VEROSIMILE EST, NON ADSCRIPTO TAMEN UBI LAUDANTUR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem ſequi, quouſque patitur decor. neque enim jam Calypſonem dixerim, ut Junonem; quanquam ſecutus antiquos C. Caeſar, utitur hac ratione declinandi. Quinctilianus lib. I. cap. V.

M. Tullius et C. Caeſar, 'mordeo memordi; pungo pepugi; ſpondeo ſpepondi,' dixerunt. A. Gellii lib. VII. cap. IX.

C. Caeſar ait L litterâ nominativo ſingulari neutro finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiunt E litterâ terminata. 'huic animali,' et 'ab hoc animali; huic puteali,' et 'ab hoc puteali.' Chariſius lib. I. col. 95.

'Aplustre.' omnium nominum, quae ſunt neutri generis et in E terminantur, ait Plinius, Caeſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablativos, quales ſunt dativi ſingulares. Chariſius lib. I. col. 98.

A, R, litteris nomina neutralia terminata, ait Caeſar, quod dativo et abla-

tivo pari jure funguntur; ut idem Plinius ſcribit. Chariſius lib. 1. col. 98.

'Jubar.' Plinius ait inter caetera etiam iſtud Caeſarem dediſſe praeceptum, quòd neutra nomina, A R nominativo clauſa, per I dativum ablativumque ſingulares oſtendant: Jubar tamen et Far ab hac regula diſſidere: nam 'huic jubari' dicimus, 'ab hoc jubare;' et 'huic farri, ab hoc farre.' Chariſius lib. 1. col. 108.

Ac ne illa ratio recepta eſt, quam Caeſar ponit in femininis, ut 'puppim, 'veſtim, pelvim:' hoc enim modo et 'ab hoc cani, et ab hoc cane.' Chariſius lib. 1.

Tribus I, I, I, junctis qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum I pro vocali eſt accipiendum; quod Caeſari artis Grammaticae doctiſſimo placitum fuiſſe, a Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. Priſcianus lib. 1. col. 545.

V, loco conſonantis poſita, eandem prorſus in omnibus vim habuit apud Latinos, quam apud Aeoles digamma Ϝ, pro quo Caeſar hanc figuram Ⅎ ſcribere voluit. quod quamvis illi recte viſum

eſt, tamen conſuetudo antiqua ſuperavit. Priſcianus lib. I. col. 545.

'Haec polles pollinis,' ſic Chariſius. Probus autem et Caeſar, 'hoc pollen 'pollinis' declinaverunt. Priſcianus lib. VI. col. 708.

Praeterea Caeſar declinat, 'pubis pu- 'beris: quidam, ut Probus, 'pubes pu- 'beris:' quidam, 'puber puberis.' Priſcianus lib. VI. col. 707.

Quamvis Caeſar non incongrue protulit 'ens' a verbo 'ſum, es, eſt.' Priſcianus lib. XVIII.

'Hoc lutum' atque 'macellum' ſingulariter exire memento; licet Memmius 'iſta macella' dicat, et Caeſar 'luta.' Ex Velio Longo de Orthogr. col. 2244.

'Lacrumae' an 'lacrimae, maxumus' an 'maximus,' et ſi quae ſimilia ſunt, ſcribi debeant, quaeſitum eſt. Terentius Varro tradidit Caeſarem per I ejuſmodi verba ſolitum eſſe enunciare et ſcribere: inde, propter auctoritatem tanti viri, conſuetudinem factam. ſed ego in antiquorum, &c. Caſſiodorus ex Annaeo Cornuto de Orthographia col. 2284. Vide et Quinctilianum Inſt. Orat. lib. I. cap VII.

Varie etiam ſcriptitatum eſt, ‘ man-‘ cupium, aucupium, manubiae :’ ſiquidem C. Caeſar per I ſcripſit, ut apparet ex titulis ipſius. Ex Velio de Orthographia col. 2228.

An ideo minor eſt M. Tullius orator, quòd idem artis hujus ‘(Grammaticae)’ diligentiſſimus fuit; et in filio, ut in epiſtolis apparet, recte loquendi uſquequaque aſper quoque exactor? aut vim C. Caeſaris fregerunt editi de Analogia libri? Quinctilianus lib. I. cap. VII.

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ.

Sed tamen ipſe Caeſar habet peracre judicium. et, ut Servius frater tuus, quem litteratiſſimum fuiſſe judico, facile diceret, ‘ hic verſus Plauti non eſt, hic ‘ eſt,’ quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, et conſuetudine legendi: ſic audio Caeſarem, quum volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων, ſi quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non ſit, rejicere ſolere: quod eò nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. incidunt autem in ſermone vario multa, quae for-

taſſe illis, quum dixi, nec illiterata nec inſulſa eſſe videantur. haec ad illum cum reliquis actis perferuntur. ita enim ipſe mandavit. ſic fit, ut, ſi quid praeterea de me audiat, non audiendum putet. Cicero lib. IX. ad Famil. epiſt. XVI.

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur et a puero et ab adoleſcentulo quaedam ſcripta, &c. item 'dicta 'collectanea.' quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. Suetonius in Caeſare, cap. LVI.

EPHEMERIDES.

C. Julius Caeſar quum dimicaret in Gallia, et, ab hoſte raptus, equo ejus portaretur armatus; occurrit quidam ex hoſtibus, qui eum noſſet; et inſultans ait, 'Caeſar, Caeſar,' quod Gallorum linguâ 'dimitte,' ſignificat: et ita factum eſt, ut dimitteretur. hoc autem ipſe Caeſar in Ephemeride ſuâ dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius in lib. XI. Æn. verſ. 743.

LIBRI AUSPICIORUM

Contrà Julius Caeſar, xvi Auſpiciorum libro, negat nundinis concionem advocari poſſe, id eſt, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVI.

AUGURALIA.

Caeſar in auguralibus: ‘ ſi ſincera ‘ pecus erat. Priſcianus lib. VI. col. 719.

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiae duntaxat adoleſcens adhuc Strabonis Caeſaris ſecutus videtur: cujus etiam ex oratione, quae inſcribitur ‘ pro Sardis,’ ad verbum nonnulla tranſtulit in Divinationem ſuam. Suetonius in Caeſare cap. LV. [Erunt forte, qui hoc ad orationum fragmenta pertinere exiſtimabunt.]

ASTRONOMICA.

Julius Caeſar, ut ſiderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab

Ægyptiis diſciplinis hauſit; ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, ut ad ſolis curſum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVI.

Tres autem fuere ſectae, Chaldaea, Ægyptia, Graeca: his addidit apud nos quartam Caeſar Dictator, annos ad ſolis curſum redigens ſingulos, qui prius antecedebat; Soſigene perito ſcientiae ejus adhibito. Ex Plinii lib. XVIII. cap. XXV.

A Bruma in Favonium Caeſari nobilia ſidera ſignificant; III Kal. Januarii, matutino Canis occidens. paullo poſt; pridie Nonas Januarii Caeſari Delphinus matutino exoritur, et poſtero die Fidicula, quo Aegypto Sagitta veſperi occidit. paullo poſt: a Favonio in aequinoctium vernum Caeſari ſignificat XVII Kal. Martii triduum varie: et VIII Kal. Hirundinis viſu, et poſtero die Arcturi exortu veſpertino. item III Nonas Martii Caeſar Cancri exortu id fieri obſervavit. paullo poſt: Caeſar et Idus Martias ferales ſibi annotavit, Scorpionis occaſu. paullo poſt: III Nonas A-

prilis in Attica Vergiliae veſperi occultantur: eaedem poſtridie in Boeotiâ: Caeſari autem et Chaldaeis, Nonis. paullo poſt: Caeſari VI Idus ſignificatur imber, Librae occaſu: XIV Kal. Maii Aegypto Suculae occidunt veſperi, ſidus vehemens, et terra marique turbidum; XVI, Atticae; XV, Caeſari, continuoque triduo ſignificat: paullo poſt: VI Nonas Maii Caeſari Suculae matutino exoriuntur, et VIII Idus Capella pluvialis. Plinius lib. XVIII. cap. XXVI.

A Vergiliarum exortu ſignificant Caeſari poſtridie Arcturi occaſus matutini. paullo poſt: XI Kal. Caeſari Orionis gladius occidere incipit: III Non. Junii Caeſari et Aſſyriae Aquila veſperi oritur, &c. XI Kal. ejuſdem, Orionis gladius Caeſari occidere incipit. Ex Plinii lib. XVIII. cap. XXVII.

A ſolſtitio ad Fidiculae occaſum VI Kal. Junii Caeſari Orion exoritur. paullo poſt: XVIII Kal. Auguſti, Aegypto Aquila occidit matutino, Eteſiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Caeſar X Kal. ſentire Italiam exiſtimavit. paullo poſt: Aquila Atticae matutino occi-

dit: III Kal. regia in pectore Leonis ſtella matutino Caeſari immergitur. Ex Plinii lib. XVIII. cap. XXVIII.

DE SIDERIBUS,

ETIAM ALIQUID POETICUM EDIDIT.

Sed nec aliquis paene Latinorum de hac arte Inſtitutionis libros ſcripſit, niſi paucos verſus Julius Caeſar, et ipſos tamen de alieno opere mutuatus. Jul. Firmicus Matheſ. lib. II. initio.

Exſecutus eſt etiam horum Siderum numerum Graece Aratus, Poëta diſertiſſimus; Latine vero Caeſar, et decus eloquentiae Tullius. ſed hi tantum nomina ipſorum et ortus, non autem apoteleſmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua aſtrologiae ſcientia, ſed Poetica potius elati licentia, docilis ſermonis ſtudia protuliſſe. Jul. Firmicus Matheſ. lib. VIII. cap. V.

POEMATA.

Reliquit et de Analogia libros duos, et Anticatones totidem, ac praeterea Poema quod inſcribitur Iter. quorum librorum primos, in tranſitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret; ſequen-

tes, ſub tempus Mundenſis proelii fecit; noviſſimum, dum ab Urbe in Hiſpaniam ulteriorem IV et XX die pervenit. Suetonius in Caeſare cap. LVI. vide et Julium Celſum pag. 239.

Feruntur et a puero et ab adoleſcentulo quaedam ſcripta: ut Laudes Herculis, tragoedia Oedipus, &c. quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. Suetonius in Caeſare cap. LVI.

Olus quoque ſilveſtre eſt trium foliorum, D. Julii carminibus praecipue jociſque militaribus celebratum: alternis quippe verſibus exprobravere lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium, praemiorum parſimonium cavillantes. eſt autem id cyma ſilveſtris. Plinius lib. XIX. c. VII.

DONATUS, VEL POTIUS SUETONIUS, IN VITA TERENTII, HOS C. JULII CAESARIS NOMINE VERSUS PROFERT.

Tu quoque, tu in ſummis, ô dimidiate Menander,
Poneris, et meritò, puri ſermonis amator;
Lenibus atque utinam ſcriptis adjuncta foret vis
Comica, ut aequato virtus polleret honore

Cum Graecis, neque in hac deſpectus
parte jaceres.
Unum hoc maceror et doleo tibi deeſſe,
Terenti.

SEQUENS ETIAM EPIGRAMMA C. JULIO CAESARI QUIDAM ADSCRIBUNT, ALII GERMANICO.

Thrax puer aſtricto glacie dum ludit
in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.

Dumque imae partes rapido traheren-
tur ab amne,
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inventum mater dum con-
deret urna,
Hoc peperi flammis, caetera, dixit, a-
quis.

ILLUD VERO DISTICHON.

FELTRIA. PERPETUO. NIVIUM.
DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON.
HABITANDA. VALE.

‘ falſo Caeſari adſcriptum eſt; etſi qui-
‘ dam in membrana, alii in ſaxo exſtare
‘ dicunt.

‘ Aiunt quoque Caeſaris decretum,

‘ Viterbii in Hetruria inventum; hoc ‘ exemplo.’

C. JULIUS. CAESAR. M. TULLIUM. CICERONEM. OB. EGREGIAS. EJUS. VIRTUTES. SINGULARES. ANIMI. DOTES. PER. TOTUM. ORBEM. NOSTRIS. ARMIS. VIRTUTEQUE. PERDOMITUM. SALVUM. ET. INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C. JABOLENUS. [Nugae,]

INCERTA.

Unguenta dicuntur a locis; ut Telinum, cujus Julius Caeſar meminit, dicens; corpuſque ſuavi Telino unguimur. hoc conficiebatur in inſula Telo, quae eſt una ex Cycladibus, &c. Iſidorus lib. IV. Origin. cap. XII.

[‘ Incertum hoc ab Fulvio Urſino ‘ Fragmentis de Analogia. ut et illud ex ‘ Nonio in Voce Cinis, nec non locus ‘ Plinii ex lib. VII. cap. XXX. ubi al‘ loquitur M. T. Ciceronem. quid ha‘ buerit cauſae cur hoc fecerit, commi‘ niſci non potui. quocirca inter IN‘ CERTA referendum duxi. niſi quis ‘ potius Caeſari Straboni, non Dictato‘ ri, tribuendum arbitretur. ſi ad hunc

‘ modum addita una vocula ſcripſeris,
‘ erit integer Senarius:’

Corpuſque ſuavi Telini unguine unguimur.

Idem Urſinus ex Priſciani lib. VIII. Fragmentum hoc:

C. Caeſar, quae res augurantur, οἰωνοσκοποῦνται. ‘ ad Auguralia tranſtulerat: ‘ ego praetermiſi, quum iſto Priſciani ‘ loco non’ Caius Caeſar, ‘ ſed’ Lucius Caeſar ‘ legatur. non eſt quod corruptum aliquis exiſtimet. citatur nominatim L. Caeſar a Feſto, in voce Majorem. ex eodem fortaſſis eſt quod apud Servium nuper ex Petri Danielis ‘ et Fuldanae bibliothecae membranis e‘ ditum habemus, Commentario ad Ae‘ neidos Virgilii lib. I.’ Occiſo, ‘ inquit,’ Mezentio, Aſcanium, ſicut J. Caeſar (‘ veroſimile mihi ſit legendum’ L. Caeſar) ſcribit, Julum coeptum vocari dicunt; vel quaſi ἰοβόλον, id eſt, ſagittandi peritum; vel a prima barbae lanugine, quam ἴουλον Graeci dicunt, quae ei tempore victoriae naſcebatur. Haec ibi.

‘ Similiter expunxi quod inter Frag‘ menta Epiſtolarum legebatur;’

Veſpera fatigatus, luce dormitans.
' Non enim apud Chariſium lib. II. unde haec deſcripta ſunt, nominatur' Julius Caeſar; 'ſed' Aurelius Caeſar, lib. II, ſive XI, epiſtolarum ad Frontonem. 'quo comperto, auctoritatem Civis ' Romani inſuper habui. ſed quid ſpuriis ' his diutius immoror; quin legitima, ſi ' quae porro reſtant, Fragmenta colli' go?' Scal.]

Apud Caeſarem et Catulum et Calvum lectum eſt: ' quum jam fulva cinis ' fueris.' Nonius in voce Cinis p. 224.

Salve, primus omnium parens Patriae appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite, et facundiae Latinarumque litterarum parens; atque (ut Dictator Caeſar, hoſtis quondam tuus, de te ſcripſit,) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus eſt ingenii Romani terminos in tantum promoviſſe, quam imperii. Plinius. lib. VII. cap. XXX. in fine, ubi de Cicerone.

Cicero cauſſarum XIII: 're vendita, 'iterum empta;' unde manifeſtum ſit venita non dici, ſed aut venundata aut ven-

dita, ut Cicero. C. Caeſar: ‘ poſſeſſio-
‘ nes redimi, eas poſtea pluris venditas.’
Diomedes lib. I. col. 366.

Eſſeda, vehiculi vel currûs genus, quo ſoliti ſunt pugnare Galli. Caeſar teſtis eſt libro ad Ciceronem III. ‘ multa millia equitum atque eſſedariorum habet.’ hinc et gladiatores eſſedarii dicuntur, qui curru certant. Junius Philargyrius in Virgilii Georg. III. v. 204.

Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Caeſarem ſcriptis emendat, quod is Calidum dicere quam Caldum (‘ in libris forte de ‘ Analogia’) malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit otioſum, et, ut ipſe Graeco verbo ſignificavit, περίεργον. Quinctilianus lib. I. cap. VI. pag. 41.

Caſtulonenſes, qui Caeſari venales appellantur. Plinius Hiſt. Nat. lib. III. cap. III.

C. JULII CAESARIS DICTA.

Tu, quaeſo, quidquid novi (multa autem exſpecto) ſcribere ne pigrere. in his, de Sexto, ſatiſne certum; maxime autem de Bruto noſtro. de quo quidem ille, ad quem diverti, Caeſarem ſolitum dicere; ‘ magni refert, hic quid velit;

'ſed quidquid volt, valde volt.' idque eum animadvertiſſe, quum pro Deiotaro Niceae dixerit, valde vehementer eum viſum et libere dicere. Cicero lib. XIV. ad Atticum epiſt. I.

Proxime quum, Seſtii rogatu, apud eum fuiſſem; exſpectaremque ſedens, quoad vocarer; dixiſſe eum: 'ego dubitem, quin ſummo in odio ſim, quum 'M. Cicero ſedeat, nec ſuo commodo 'me convenire poſſit? atqui, ſi quiſquam 'eſt facilis, hic eſt: tamen non dubito, 'quin me male oderit.' Cicero lib. XIV. ad Attic. epiſt. I.

Aiebat Caeſarem ſecum, quo tempore Seſtii rogatu veni ad eum, quum exſpectarem ſedens, dixiſſe: 'ego nunc 'tam ſim ſtultus, ut hunc ipſum, facilem 'hominem, putem mihi eſſe amicum, 'quum tam diu ſedens meum commo-'dum exſpectet?' Cicero lib. XIV. ad Attic. epiſt. II.

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos poſt dies frequenti curia jactaret, invitis et gementibus adverſariis adeptum ſe quae concupiſſet; proinde ex eo inſultaturum omnium capiti-

bus: ac, negante quodam per contumeliam, 'facile hoc ulli feminae fore;' reſponderit quaſi alludens; 'in Aſſyria 'quoque regnaſſe Semiramin; magnam-'que Aſiae partem, Amazonas tenuiſſe 'quondam.' Suetonius in Caeſare cap. XXII.

Pharſalica acie caeſos profligatoſque adverſarios proſpicientem, haec eum ad verbum dixiſſe refert Aſinius Pollio: 'hoc voluerunt: tantis rebus geſtis C. 'Caeſar condemnatus eſſem, niſi ab ex-'ercitu auxilium petiiſſem.' Suetonius in Caeſare cap. XXX. vide et Plutarchum in Caeſ. pag. 730. A.

Conſecutuſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae ejus finis erat, paullulum conſtitit; ac, reputans quantum moliretur, converſus ad proximos, 'etiam nunc,' inquit, 'regredi 'poſſumus: quòd ſi ponticulum tranſi-'erimus, omnia armis agenda erunt.' Suetonius in Caeſare cap. XXXI.

Cunctanti, oſtentum tale factum eſt. quidam eximia magnitudine et forma, &c. tunc Caeſar, 'eatur,' inquit, 'quo 'Deorum oſtenta, et inimicorum ini

'quitas vocat: jacta alea eſt,' inquit. Suetonius in Caeſare cap. XXXII.

Romam iter convertit; appellatiſque de Rep. Patribus, validiſſimas Pompeii copias, quae ſub tribus legatis M. Petreio et L. Afranio et M. Varrone in Hiſpania erant, invaſit; profeſſus antè inter ſuos, 'ire ſe ad exercitum ſine duce, et 'inde reverſurum ad ducem ſine exerci'tu.' Suetonius in Caeſare cap. XXXIV.

Prolapſus in egreſſu navis, verſo ad melius omine, 'teneo te,' inquit, 'Afri'ca.' Suetonius in Caeſare cap. LIX.

Jactare ſolitus, 'milites ſuos etiam 'unguentatos bene pugnare poſſe:' nec Milites eos pro concione, ſed blandiori nomine Commilitones appellabat. Suetonius in Caeſare cap. LXVII.

Quoſdam infimi generis, ad ampliſſimos honores provexit. quum ob id culparetur; profeſſus eſt palam, 'ſi graſſa'torum et ſicariorum ope in tuenda ſua 'dignitate uſus eſſet, talibus quoque ſe 'parem gratiam relaturum.' Suetonius in Caeſare cap. LXXII.

Interrogatus cur repudiaſſet uxorem, 'quoniam,' inquit, 'meos tam ſuſpici-

'one, quam crimine, judico carere o-
'portere.' Suetonius in Caeſare cap. LXXIV.

Acie Pharſalica proclamavit, 'ut ci-'vibus parceretur.' Suetonius in Caeſare cap. LXXV. Vide et Florum lib. IV. cap. II. 50.

Nec minoris impotentiae voces propalam edebat, ut T. Ampius ſcribit: 'nihil eſſe Rempublicam; appellationem 'modò, ſine corpore ac ſpecie. Sullam 'neſciſſe litteras, qui Dictaturam depo-'ſuerit. debere homines conſideratius 'jam loqui ſecum, ac pro legibus habe-'re quae dicat.' Suetonius in Caeſare cap. LXXVII.

Eoque arrogantiae progreſſus eſt, ut Haruſpice triſtia et ſine corde exta ſacro quodam nunciante, 'futura' diceret 'lae-'tiora, quum vellet; nec pro oſtento 'ducendum, ſi pecudi cor defuiſſet.' Suetonius in Caeſare cap. LXXVII.

Triumphanti et ſubſellia Tribunitia praetervehenti ſibi unum e collegio Pontium Aquilam non aſſurrexiſſe, adeo indignatus, ut proclamaverit; 'repete ergo 'a me, Aquila, Rempublicam Tribu-

'nus:' nec deſtiterit per continuos dies quidquam cuiquam, niſi ſub exceptione, polliceri, 'ſi tamen per Pontium Aquilam licuerit. Suetonius in Caeſare cap. LXXVIII.

Plebi Regem ſe ſalutanti, 'Caeſarem ſe, non Regem eſſe' reſpondit. Suetonius in Caeſare cap. LXXIX.

De quo genere optime C. Caeſarem praetextatum adhuc accepimus dixiſſe, 'ſi cantas, male cantas: ſi legis, cantas.' Quinctilianus lib. I. cap. VIII. habet et Joan. Sarisberienſis Metal. lib. I. cap. XXI. pag. 777.

Elevandi ratio eſt duplex, ut aut veniam quis aut jactantiam minuat: quemadmodum C. Caeſar Pomponio oſtendenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpiciana, quod ipſe ſe paſſum pro Caeſare pugnantem gloriabatur, 'nunquam fugiens reſpexeris,' inquit: aut crimen objectum, ut Cicero, &c. Quinctilianus lib. VI. cap. III.

Eſt et illa ex ironiâ fictio, quâ uſus eſt C. Caeſar. nam quum teſtis diceret, a reo feminâ ſuâ ferro petitâ; et eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſſimum par-

tem corporis vulnerare voluiſſet: 'quid 'enim faceret,' inquit, 'quum tu gale- 'am et loricam haberes?' Quinctilianus lib. VI. cap. III.

Demetrio Megae Siculo Dolabella rogatu meo civitatem a Caeſare impetravit: qua in re ego interfui. itaque nunc P. Cornelius vocatur. quumque propter quoſdam ſordidos homines, qui Caeſaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina civitate donatorum inciſa eſſent, revelli juſſiſſet; eidem Dolabellae, me audiente, Caeſar dixit, 'nihil eſſe, quod 'de Mega vereretur; beneficium ſuum in 'eo manere.' Cicero lib. XIII. ad Famil. epiſt. XXXVI. ad Acilium.

C. Caeſar cum forte conſcendens navem lapſus eſſet, 'teneo te, terra mater,' inquit; qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas, a quibus proficiſcebatur, terras videretur. Ex Frontini Strateg. lib. I. cap. XII, 2.

Caeſar dicebat, 'idem eſſe ſibi conſi- 'lium adverſus hoſtem, quod pleriſque 'medicis contra vitia corporum, fa- 'me potiùs quam ferro ſuperandi.' Ex Frontini Strateg. lib. IV. cap. VII, I.

Τῆς δ' ἡμέρας ἐνςάσης (qua pontifex maximus erat eligendus,) καὶ τῆς μητρὸς (Καίσαρος) ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν ὐκ ἀδακρυτὶ προπεμπύσης, ἀσπασάμενος αὐτὴν, Ω μῆτερ, εἶπεν, τήμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν ὑὸν, ἢ φυγάδα, ὄψει. Plutarchus in Caeſ. p. 710.

Τὸν δὲ Καίσαρα σπυδασάντα πρὸς αὐτὺς εἰπεῖν, Εγὼ μὲν ἐβυλόμην παρὰ τύτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ρωμαίοις δεύτερος. Ex Plutarcho in Caeſ. pag. 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικῦτος μὲν ὢν Αλέξανδρος, ἤδη τοσύτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν ὐδὲν πέπρακ'); Plutarchus in Caeſ. p. 713.

Ηρκει γὰρ (ἔφη Καῖσαρ) τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκυσιν· ὁ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξελέγχων, αὐτὸς ἐςὶν ἄγροικος. Plutarchus in Caeſ. p. 716.

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πραττομένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παῤῥησίας γὰρ ὐ δεῖται πόλεμος. ὅταν δὲ

καταθῶμαι τὰ ὅπλα, συμβάσεων γενομένων, τότε παριὼν δημαγωγήσεις, &c. Ex Plutarcho in Caeſ. p. 725.

Ἴθι, γενναῖε, τόλμα καὶ δέδιθι μηδὲν· Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλέουσαν. Plutarchus in Caeſare, p. 726. Vide et Appianum lib. II. B. C. pag. 463.

Ὡς ἵππος αὐτῷ προσήχθη, τούτῳ μὲν, ἔφη, νικήσας χρήσομαι πρὸς τὴν δίωξιν, νῦν δὲ ἴωμεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους· καὶ πεζὸς ὁρμήσας ἐνέβαλεν. Ibid.

Σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον· Plutarchus in Caeſ. pag. 727. & Appianus, lib. II. B. C. pag. 467.

Ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Plutarchus in Caeſ. p. 733. & Appianus, lib. II. B. C. pag. 490.

Λέγεται ὁ Καίσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα λέγοι μὲν Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Plutarchus in Caeſ. pag. 737. et Appianus, lib. II. B. C. pag. 498.

Ἀναμένει τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον. Ex Plutarcho in Caeſ. pag. 737.

Τί φαίνεται βουλόμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ λίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὤν. et paullo poſt. *Οὐ πάνυ τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μᾶλλον δὲ τοὺς ὠχροὺς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους·* *Κάσσιον λέγων καὶ Βροῦτον.* Ex Plutarchi Caeſ. pag. 737.

Αἱ μὲν δὴ Μάρτιαι εἰδοὶ πάρεισιν· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶπε, Ναὶ πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν. Plutarchus in Caeſ. pag. 737.

Ἐμπεσόντος λόγου, ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος; ἅπαντας φθάσας ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. Ex Plutarcho in Caeſ. pag. 737. Vide et Appianum, lib. II. B. C. pag. 500.

Φασὶ τὸν Καίσαρα τῷ μηνύοντι ἀποκρίνασθαι, κόπτοντα τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους, Ἥδε μοὶ δώσει. Ex Appiani lib. II. B. C. pag. 443.

Ἀθηναίοις αἰτήσασι συγγνώμην ἐπιδίδου, καὶ ἐπεῖπε, Ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προ-

γόνων περισώσει; Appianus, lib. 11. B. C. pag. 482.

Ἔσται τοῦτο τέλος ἐμοί τε τοῦ βίου, καὶ ὑμῖν τῶν στρατειῶν. et paullo poſt. Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρα) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ περὶ ψυχῆς. Ex Appiani lib. 11. B. C. p. 493.

Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, διηνεκοῦς φυλακῆς· ἐστὶ γὰρ ἀεὶ δεδιότος. Appianus, lib. 11. B. C. p. 496.

DE C. JULIO CAESARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caeſare et ipſe ita judico, et de hoc hujus generis acerrimo aeſtimatore ſaepiſſime audio, illum fere omnium oratorum Latinè loqui elegantiſſime; nec id ſolum domeſtica conſuetudine, ut dudum de Laeliorum et Domitiorum familiis audiebamus; ſed quamquam id quoque credo fuiſſe, tamen ut eſſet perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris et iis quidem reconditis et exquiſitis eſt conſecutus. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.

Sed perge, Pomponi, de Caeſare, et

redde quae reſtant. Solum quidem, inquit ille,et quaſi fundamentum oratoris, &c. Caeſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam et corruptam pura et incorrupta conſuetudine emendat. itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, (quae, etiamſi orator non ſis, et ſis ingenuus civis Romanus, tamen neceſſaria eſt) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc quum habeat praecipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: ſplendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, et generoſa quodammodo. tum Brutus: orationes quidem ejus, &c. atque etiam commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, et venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracto. ſed dum voluit alios habere parata unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam; ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere; ſanos quidem

homines a ſcribendo deterruit, &c. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXV.

C. Julius Caeſar hiſtoriographus Romanorum nullus eſt. commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum exſtant: nec, quantum ad hiſtoriam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam caeterarum ejus rerum geſtarum, poſtquam idem Julius totius pene orbis cauſarum molibus eſt oppreſſus, Hirtius ejus notarius in commentarios ſeriem referendam ſuſcepit. Ex Lupi Abbatis Ferrarienſis Epiſt. XXXVII.

Quid oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis ſententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? Ex Cicerone ad Corn. Nepotem apud Suetonium in Caeſare, cap. LV. vide ampliſſimam Caeſaris laudationem apud Plinium Hiſt. Nat. lib. VII. cap. XXV. et apud Ciceronem pro M. Marcello.

Sed bene loquendi, de Catulis opinio non minor; ſale vero et facetiis, Caeſar vicit omnes. Ex Ciceronis lib. I. de Offic. cap. XXXVII.

Reliquit et rerum ſuarum Commen-

tarios, Gallici, civiliſque belli Pompeiani; nam Alexandrini, Africique, et Hiſpanienſis, incertus auctor eſt: alii enim Oppium putant, alii Hirtium; qui etiam Gallici belli noviſſimum imperfectumque librum ſuppleverit. paullo poſt: Pollio Aſinius parum diligenter, parumque integra veritate compoſitos putat; quum Caeſar pleraque et quae per alios erant geſta temere crediderit; et quae per ſe, vel conſulto vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum et correcturum fuiſſe. Ex Suetonio in Caeſare cap. LVI.

C. vero Caeſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat: exornat tamen haec omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit, elegantia. Ex Quinctiliano lib. x. cap. I.

Quid tamen nocet vim Caeſaris, aſperitatem Coelii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibuſdam in locis aſſumere? Ex Quinctiliani lib. x. cap. II.

Hinc vim Caeſaris, indolem Coelii,

ſubtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalae, ſanctitatem Calvi reperiemus. Ex Quinctiliani lib. XII. cap. X.

At ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Caeſar, amarior Coelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero. Ex Auctore Dialogi de oratoribus cap. XXV.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν. Ex Plutarcho in Caeſ. p. 708.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plutarcho in Caeſ. pag. 708.

Ac mihi ex Graecis, orationes Lyſiae oſtentat; ex noſtris, Gracchorum Catoniſque; quorum ſane plurimae ſunt circumciſae et breves. ego Lyſiae Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem, multoſque praeterea; Gracchis et Catoni, Pollionem, Caeſarem, Coelium, inpri-

mis M. Tullium oppono; cujus oratio optima fertur eſſe, quae maxima. Ex Plinii. lib I. epiſt. xx.

Sed ego verear ne me non ſatis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Aſinium Pollionem, M. Meſſalam, &c. Divum Julium, Divum Auguſtum, Divum Nervam, Tib. Caeſarem &c. Ex Plinii lib. v. epiſt. III.

Dictator Caeſar ſummis oratoribus aemulus. Ex Taciti Ann. lib. XIII. cap. III.

Summus auctorum D. Julius. Ex Tacito de Morib. Germ. cap. XXVIII.

C. Caeſarem Dictatorem——; ſtudia certandi, dictandi, lectitandique, ſibi mutuo vendicavere. et licet in perſona unius ejuſdemque tempore ſuo principis viri, caſtrenſis oratoriaeque ſcientiae cura certaverit ferme gloria aequipari; idem tamen nunquam ſe ſatis duxit in utriuſque artis arce compoſitum, priuſquam veſtri Arpinatis teſtimonio anteferretur ceteris mortalibus. Ex Sidonii Apollinaris lib. VIII. epiſt. VI. vide et lib IX. ep. XIV.

FINIS.

NOMINA

POPULORUM, OPPIDORUM, FLUVIORUM, &c.

Quae apud Caeſarem reperiuntur.

ACarnania. Regio Epiri. *Carnia.*
Achaia. reg. Peloponnenſi. *le Duché de Clàrence.*
Acilla, *ſive* Acholla. Urbs Africae.
Adduaſdubis. *vide* Dubis.
Adrumetum. Oppid. Afr. *Toulba* ſive *Mahometta.*
Aduatici. *vide* Atuatici.
Aedui. pop. Galliae. *l' Autunois.*
Aegimurus. inſula maris Africi. *la Galetta.*
Aeginium. oppid. Theſſaliae.
Aegyptus.
Aetolia. regio Graeciae. *Artinia.* al. *il Deſpotato.*
Agar. oppid. Africae. neſcitur.
Agendicum. urbs Senonum. *Sens.*
Alba. oppid. Latii, in Italia. *Albano.*
Albici. pop. Galliae. qui ſint, neſcitur, quibuſdam, *ceux de Viviers.*

Aleſia, *ſive* Alexia. Mandubiorum oppidum: *Aliſe.* *vide* Mandubii.

Alexandria. urbs Aegypti. *Scanderia.*

Allobroges, *Sabaudi.*

Alpes, montes.

Amagetobria, urbs Galliae. neſcitur.

Amantia. oppid. Macedoniae. *Porto Raguſeo.*

Amanus, mons Syriae, *M. di Scanderona.*

Ambarri. pop. Galliae. incertum.

Ambialites. pop. Galliae. *ceux de Lamballe en Bretagne.* ſed *creditur corruptum ex* Ambiani.

Ambianum. oppidum Belgarum. *Amiens.*

Ambibari. pop. Galliae, *ceux d'Ambie en Normandie.*

Ambivareti. pop. Galliae. *le Vivarais.*

Ambivariti. *Brabantini.* incertum.

Ambracia. urbs Epiri. *l'Arta.*

Amphilochi. pop. Epiri. *Anfiloca.*

Amphipolis. urbs Macedoniae. *Chriſtopoli* ſeu *Emboli.*

Anartes. pop. Germaniae. *Walachi, Servii, Bulgari.* incertum.

Anas. fluv. Hiſpan. *Guadiana* ſive *Rio Roydera.*

Ancalites, Britanni. *The hundred of Henley,* Camdeno.

Ancona. urbs Italiae. *Ancona.*

Andes. pop. Galliae. *Le Duché d'Anjou.*

Antiochia. urbs Syriae. *Antachia.*
Antuates. *vide* Nantuates.
Apollonia. urbs Macedoniae. *Pierga.*
Aponiana. inſula prope Lilybaeum, promontorium Siciliae.
Apſus. fluv. Macedoniae. *Aſpra.* al. *Ureo*, al. *Spirnaze.*
Apulia. reg. Italiae. *Puglia.*
Aquilaria. opp. Africae, prope Clupeam.
Aquileia. urbs Italiae. *Aquilegia.*
Aquitania. regio Galliae. *Guienne.*
Arar. fluv. Galliae. *La Saone*, vel *Sône.*
Arduenna, Silva. *Foreſt d'Ardenne.*
Arecomici. *vide* Volcae.
Arelate. urbs Galliae. *Arles.*
Ariminum. urbs Italiae. *Rimini.*
Armenia minor. regio Aſiae. *Aladuli.*
Armoricae civitates. *La Bretagne.*
Arretium. urbs Hetruriae in Italiâ. *Arezo.*
Arverni. pop. Galliae. *le pays d' Auvergne.*
Aſculum. oppid. Italiae. *Aſcoli.*
Aſcurum. oppid. maritim. Mauritaniae.
Aſparagium. oppid. Macedoniae.
Aſpavia. oppid. Hiſpan. Baet. *Eſpejo.*
Aſta. oppid. Hiſpan. Baet. *Maſſa de Aſta.* al. *Xerez de la Fontera.*
Ategua. oppid. Hiſpan. Baet. *Tebala Veja.*
Atrebates. pop. Gall. *le Pays d'Artois.*

Atuatici. *Leodienſes.* al. *le Comté de Namur.* al. *Boſleduc.*

Atuatuca. pag. Belgii. *Tongern. Tungri.*

Avaricum. urbs Aquitaniae: *Bourges.*

Aulerci Eburovices. pop. Galliae. *le Pays d'Evreux, en Normandie.*

Aulerci Diablintes. pop. Galliae. regio dicta *le Perche.*

Aulerci Cenomanni. pop. Galliae. *le Pays du Maine.*

Aulerci Brannovices. pop. Galliae. *la Morienne.*

Auſci. pop. Galliae. *ceux de Auchs* vel *Aux en Gaſcogne.*

Auſetani. pop. Hiſpaniae ſub Pyrenaeis.

Auximum. oppid. Italiae. *Oſimo* ſive *Oſmo.*

Axona. fluv. Gall. Belg. *Aiſne.*

B.

Bacenis. ſilva German. *Thuringer-Waldt,* al. *der Hartz Waldt.*

Baetis. fluv. Hiſpan. *Guadalquivir.*

Baeturia. *vide* Bethuria.

Bagrada. fluv. Africae, prope Uticam.

Baleares inſulae. *Majorca* et *Minorca.*

Batavorum inſula. pars Geldriae. *Betuwe.*

Belgae. *le Pays Bas.*

Bellocaſſi, *ſive* Velocaſſes, pop. Galliae. *le pays de Bayeus en Normandie,* al. *le Vexin.*

Bellovaci. pop. Galliae. *le Beauvaiſis.*

Beſſi. pop. Thraciae.

Bethuria. regio Hiſpan. Luſit. *Eſtremadura.*

Betones *ſive* Berones. pop. Hiſpan. Tarracon. *Briones.*

Bibracte. urbs Aeduorum. *Bevray d'Autun.* al. *Beureſt.* al. *Beaulne.*

Bibrax. Rhemorum oppidum. *Braine* ſive *Breſne.* al. *Bray.*

Bibroci. Britanni. *The hundred of Bray,* Camd.

Bigerriones. pop. Galliae. *le Comté de Bigorre en Gaſcogne.* incertum.

Bithynia. regio Aſiae.

Bituriges. pop. Galliae. *le Duché de Berri.*

Boii. pop. Galliae. *les Bourbonnois.*

Boſphorus. regio prope Pontum Euxinum.

Brannovices. *vide* Aulerci.

Bratuſpantium. oppid. Bellovacorum. *Beauvais.*

Britannia.

Brundiſium. urbs Italiae. *Brindiſi.*

Brutii. pop. Italiae. *Calabri.*

Bullis. oppid. Macedoniae.

Burſavolenſes. pop. Hiſpan. Baet. creduntur iidem qui Urſaonenſes.

Buthrotum. urbs Epiri. *Butrinto* ſive *Betronta.*

C.

Cabillonum. urbs Galliae. *Chalons ſur Saone.*

Caderes. pop. Galliae. neſcitur.

Cadurci. pop. Galliae. *le pays de Quercy.*

Caereſi. pop. Belgii. incertum.

Calagurritani. pop. Hiſp. Tarracon. *Calaborra.*

Caletes. pop. Galliae. *le pays de Caux en Normandie.*

Calydon. urbs Aetoliae. *Ayton.*

Camerinum. urbs Umbriae, in Italia. *Camerino.*

Candavia. reg. Macedoniae. *la Canovia.*

Canopus. urbs Aegypti. *Bochir.*

Cantabri. pop. Hiſpan. Tarracon. *Biſcaya.*

Cantium. pars Britanniae. *Kent.*

Canuſium. urbs Apuliae, in Italia. *Canoſa.*

Cappadocia. reg. Aſiae.

Capua. urbs Italiae. *Capoa.*

Carales. Sardiniae urbs. *Cagliari.*

Carcaſo. urbs Gall. *Carcaſſone.*

Carmona. oppid. Hiſpan. Baet. *Carmona.*

Carnutes. pop. Galliae. *le pays du Chartrain.*

Carruca. oppidum Hiſpan. neſcitur.

Carteia. oppid. Hiſpan. *Algezira.* al. *Tariſſa.*

Caſilinum. oppid. Italiae. *Caſtelluzzo.*

Caſſi, Britanni. *The hundred of Caiſhow.* Camd.

Caſtulonenſis ſaltus. urbs Hiſpan. Tarracon. *Caſtona la vieja.*

Caſtra Poſthumiana. oppid. Hiſp. Baet. *Caſtro el Rio.*

Catuaci. pop. Galliae. *ceux de Douay.* ſed *creditur corruptum ex* Atuatici.

Caturiges. pop. Galliae. *le pays d'Embrun.* al. *Charges.*

Cebenna, mons. vide *Gebenna.*

Celtae. pop. Galliae.

Celtiberia. reg. Hiſpaniae.

Cenimagni. Britanni. *Iceni.* Camd. *Suffolk, Norfolk,* et *Cambridgeſhire.*

Cenomanni. pop. Galliae. *le pays du Maine* ſive *Mans.*

Centrones. pop. Galliae. *le pays de Tarentaiſe.*

Centrones. Nerviorum clientes. pop. Belgii. *ceux de Courtray.* al. *de S. Trayen.* al. *Gandavenſes.*

Ceraunii. montes Epiri. *Monti di Chimera.*

Cercina. inſula Af. *Chercara. Cercare.*

Cherroneſus. peninſ. Afr. prope Alexandriam.

Cheruſci. pop. Germaniae. *Lunenburgenſes*. al. *Mansfelders*.
Cilicia. reg. Aſiae min. *la Caramanie*.
Cimbri. pop. Germaniae. *Jutlanders*.
Cinga. fluv. Hiſpan. *Cinca* ſive *Senga*.
Cingulum. oppidum Piceni, in Ital. *Cingoli*.
Cirta. oppid. Afr. *Conſtantina*, ſive *Conſantina*. al. *Tadel*.
Clupea. urbs Afr. marit. *Quipia*.
Cocoſates. pop. Galliae. neſcitur.
Comana, Pontica. *Com*, ſive *Tabachzan*.
Comana, Cappadociae. *Arminacha*.
Compſa. urbs Ital. *Conza* ſive *Conſa*.
Condruſi, *ſive* Condruſones. pop. Belgii. *Condrotz*.
Confluens Moſae et Rheni. *Coblentz*.
Corcyra. inſula Epiri. *Corfu*.
Corduba. urbs Hiſpan. Baet. *Cordova*.
Corfinium. oppid. Pelignorum, in Ital. *St. Pelino*. al. *Pentina*, vicus Aprutii.
Corneliana caſtra. urbs Afr. inter Carthaginem et Uticam.
Coſa. *vide* Compſa.
Coſanum. urbs Calabriae, in Italià. *Caſſano*.
Creteſes. *ceux de l'Iſle de Candie*.
Curioſolitae. pop. Galliae. *Cornoüalle en Bretagne*.

Cyclades. inſ. Aegaei maris. *l'Iſolé dell' Archipelago.*

Cyprus. inſ. *Cipro.*

D.

Daci. *Tranſylvani, Moldavi* et *Valachi.*

Danubius. fluv. *Donaw.*

Dardani. pop. Myſiae. *Raſcia et pars Serviae.*

Decetia. opp. Galliae. *Deciſe ſur Loire.*

Delphi. urbs Achaiae. *Delfo.* al. *Salona.*

Delta. pars Aegypti, in oſtiis Nili.

Diablintes. pop. Galliae. regio dicta *le Perche.* al. *Diableres en Bretagne.* al. *Linter*, Brabantiae.

Dubis. fluv. Burgundiae. *le Doux.*

Duracium. *vulgò*, urbs Galliae, in Pictavienſi provinciâ. ſed apud Caeſarem reverâ eſt nomen viri nobilis.

Durocortorum. urbs Galliae, *Reims.*

Dyrrhachium. urbs Macedoniae. *Durazzo, Drazzi.*

E.

Eburones. pop. Belgii. *Tongres*, al. *Liegeois.*

Eburovices. *vide* Aulerci.

Elaver, fluv. Galliae. *Allier.*

Eleutheri. *vide Cadurci et* Sueſſiones.
Elis. urbs Peloponneſi. *Belvedere.*
Eluſates. pop. Galliae. *le pays d'Euſe en Gaſcogne.*
Epheſus. urbs Aſiae min. *Efeſo. Figena.*
Epidaurus. urbs Dalmatiae marit. *Raguſa, Dobronicha.*
Epirus. regio Graeciae. *Chimara et Larta.*
Eſſui. pop. Gall. *ceux de Seez.* ſed *potius creditur corruptum ex* Aedui.
Euſubii. creditur corruptum ex *Uxelli* vel *Lexovii.*

F.

Fanum. urbs Umbriae, in Italiâ. *Fano.*
Frentani. pop. Italiae.

G.

Gabali. pop. Galliae. *le pays de Gevaudan.*
Gaditani. pop. Hiſpan. *ceux de Cadis.*
Galli.
Gallograecia. regio Aſiae min. *Galatia.*
Garites, pop. Galliae, *le pays de Gavre* ſive *Gavardan.* al. *Agennois.*
Garoceli *ſive* Graioceli. pop. Galliae. *ceux de Mont Cenis.* al. *de la Val de Morienne.* al. *du Mont Genevre.*
Garumna. fluv. Galliae. *la Garonne.*

Garumni. pop. Galliae circa Garumnam.
Gebenna. *Montagnes de Cevennes.*
Genabum. opp. Galliae. *Orleans.*
Geneva.
Genuſus. fluv. Macedoniae.
Gergovia, Boiorum et Arvernorum. urbes Galliae. incertum.
Germania.
Getuli. pop. Africae.
Gomphi. opp. Theſſaliae. *Gonfi.*
Gorduni. pop. Belgii. *Gandavenſes.* al. *ceux de Courtray.* incertum.
Graiocell. vide Garocell.
Grudii, Nerviorum clientes. pop. Belgii. *ceux de Bruges.* al. *de Louvain.*

H.

Heliacmon. fluv. Macedoniae.
Harudes. pop. Germaniae. neſcitur.
Helvetii. *les Suiſſes.*
Helvii. pop. Galliae. *le pays de Vivarez.*
Heraclea Sentica. oppid. Macedoniae.
Hercynia ſilva, in Germania. *Foreſt de Boheme.* olim multo amplior.
Herminius, mons Luſitaniae. *Monte Armino.* al. *Monte della Strella.*
Hibernia.
Hippo. urbs Africae. *Bona.*
Hiſpalis. urbs Hiſpan. Baet. *Sevilla.*

Hiſpania.

I.

Jacetani. *vide* Laeetani.
Jadertini (*ſive* Hiadertini.) Jadera, urbs
Illyrici. *Zara.*
Iberus, fluv. Hiſpan. Tarracon. *Ebro.*
Iccius *ſive* Itius portus. opp. Galliae.
Viſſent, ſive *Witſant*. al. *Calais.*
Igilium. *il Giglio : l' Iſle du Ly*
o.
Umbriae, in Itali
ſpan. Tarracon.
pop. Hiſpan. pr
onia.
ſpan. Baet. *Illor*
llyrici. *Liſſa.*
t.
ta Baet. *Sevilla*
a.
ura e.
ra, nt *Trasti*

etani.
rs
ur

Magetobria ſive Amagetobria. urbs Galliae. incertum.

Malaca. urbs Hiſpan. Baet. *Malaga*.

Mandubii. pop. Galliae. vide Aleſia. *l'Auxois en Bourgogne*.

Marcomanni. pop. Germaniae. *Moravi*. al. *Bohemia*.

Marrucini. pop. Aprutii, in Italiâ.

Marſi. pop. Italiae. *Ducato de Marſi*.

Maſſilia. urbs Galliae. *Marſeille*.

Matiſco. urbs Galliae. *Maſcon*.

Matrona. fluv. Galliae. *la Marne*.

Mauritania. reg. Africae. *Barbarie*.

Mazaca. urbs Cappadociae. *Tiſaria*.

Mediomatrices. *ceux de Metz en Lorraine*.

Medobrega. urbs Luſitaniae. *Armenia*.

Meldae. *ceux de Meaux*. ſed creditur corruptum ex Belgae.

Melodunum. oppid. Galliae, ſupra Lutetiam. *Melun*.

Menapii. pop. Germaniae, in ora Flandriae maritimâ. incertum.

Meſſana. urbs Siciliae. *Meſſina*.

Metioſedum, oppidum Galliae ad Sequanam infra Lutetiam. *Corbeil*.

Metropolis. urbs Theſſaliae, inter Pharſalum et Gomphos.

Mitylena. urbs Leſbi inſ. *Metelin*.

Mona, inſula. *Man*. al. *Angleſey*, minus rectè.

Morini. pop. Galliae, *ceux de Terouanne en Artois*.

Moſa. fluv. Galliae Belgicae. *la Meuſe*.

Munda. urbs Hiſpan. *Munda*. al. *Ronda la Veja*.

N.

Nabataei. pop. Arabiae.

Nannetes. pop. Galliae. *ceux de Nantes*.

Nantuates. pop. Galliae. incertum.

Narbo. urbs Galliae. *Narbonne*.

Naupactus. urbs Aetoliae. *Lepanto*.

Neapolis. *Napoli*. urbs Italiae.

Neapolis. urbs Afr. inter Clupeam et Adrumetum.

Nemetes. pop. German. *ceux de Spire*.

Nemetocenna. oppid. Belgii. incertum. quibuſdam, *Arras*.

Nervii. *le Haynault*. al. *ceux de Tournay*. incertum.

Nicopolis. oppid. Armeniae min. *Gianich*. al. *Chiorme*.

Nilus fluv. *le Nil*.

Nitiobriges. pop. Galliae. *l'Agenois*.

Noricum *ſive* Noreia. urbs Germaniae. *Nuremberg*. incertum.

Noviodunum Sueſſionum. *Soiſſons*.

Noviodunum Aeduorum, *la Ville de Nevers*.

Noviodunum Belgarum. *Noyon.*
Noviodunum Biturigum. *Neuvy* ſive *Neufvy.*
Numidae. pop. Africae.
Nymphaeum. promontorium Macedoniae, in confinibus Illyrici.

O.

Obucula. oppid. Hiſpan. Baet. incertum.
Ocelum. oppid. Alpinum Galliae. *Exilles.* al. *Oulx.*
Octodurus. oppid. Helvet. *Martenach*, *Martigny, St. Maurice.*
Octogeſa. oppid. Hiſpan. Tarracon. *Mequinenza.*
Orchomenus. oppid. Baeotiae. *Orcomeno.*
Oricum. oppid. Epiri. *Orco* ſive *Orcba.*
Oſcenſes. pop. Hiſpan. Tarracon.
Oſiſmii. pop. Galliae. incertum.

P.

Paemani. *ceux de Pemont*, in territorio Leodienſi. incertum.
Palaepharſalus. *vide* Pharſalus.
Palaeſte. oppid. Epiri, prope Oricum.
Parada. oppid. Africae, non longè ab Uticâ.
Paraetonium. urbs Afr. marit. *Alberton* ſive *Berton.*

Pariſii. *l' Iſle de France.*
Parthi. pop. Aſiae.
Parthini. pop. Macedoniae.
Peligni. pop. Italiae, in Aprutio.
Peluſium, urbs Aegypti. *Belbais.*
Pergamus. urbs Myſiae. *Pergamo.*
Petra. oppid. Macedoniae.
Petrogorii. reg. Galliae. *le Perigord.*
Pharſalus. urbs Theſſaliae. *Farſa.*
Pharus. olim inſula Aegypti. *Farion.*
Picenum. reg. Italiae. *la Marca d' Ancona.*
Pictones. pop. Galliae. *le pays de Poitou.*
Piruſtae. pop. Illyrici. *Albaneſi.* incertum.
Piſaurum. urbs Umbriae in Italiâ. *Peſara.*
Pleumoſii pop. Belgiae circa Tornacum. incertum.
Pontus. reg. Aſiae, ad mare Euxinum.
Poſthumiana caſtra. *vide* Caſtra.
Preciani. pop. Galliae. *Precins.* incertum.
Provincia Romanorum. *la Provence.*
Ptolemais. urbs Africae. *St. Jean d' Acre.*
Pyrenaei montes.

R.

Ravenna. urbs Italiae. *Ravenna.*
Rauraci. pop. Helvetiis finitimi. *ceux de Bâle.*

Rhedones. pop. Galliae. *ceux de Rennes en Bretagne.*

Rhemi. pop. Galliae. *le Rhemois.*

Rhenus. fluv. *le Rhein.*

Rhodanus. fluv. Galliae. *le Rhône.*

Rhodii. *ceux de Rhodes.*

Roma.

Ruſpinae. urbs Africae marit. *Sinſe. al. Mabaſſia.*

Rutheni. pop. Galliae. *le Rouergue. le Rodais.*

S.

Sabis, fluv. Belgii. *Sambre.*

Saguntini. pop. Hiſpan. Tarracon. *Morvedre.*

Salonae. urbs Dalmatiae. *Salona. al. Spalatro.*

Salſum. fluv. Hiſpan. Baet. *Rio Salado ſive Guadajos.*

Samarobriva, pagus Galliae Belgicae. *Amiens.*

Santones. pop. Galliae. *la Saintonge.*

Sardinia inſula. *Sardegna.*

Sarſura. oppid. Afr. neſcitur.

Scaldis. fluv. Belgii. *l' Eſcaut. Scheld.*

Seduni. pop. Galliae. *le haut Valais.*

Seduſii. pop. Germaniae. neſcitur.

Segni. pop. Belgii. neſcitur.

Segontiaci. Britanni. incertum.

Segovia. urbs Hiſpan. Baeticae. *Segovia la menor.*

Seguſiani. pop. Galliae. *le Lyonnois.*

Senones. pop. Galliae. *le Senonois.*

Sequana, fluv. Galliae. *la Seyne.*

Sequani. pop. Galliae. *la Franche Comté.*

Seſuvii. pop. Galliae. *ceux de Seez.* incertum.

Sibutzates. pop. Galliae. *le pays de Buch.* incertum.

Sicilia, inſula.

Sicoris, fluv. Cataloniae. *Segre.*

Sigambri *ſive* Sicambri. pop. Germaniae. neſcitur.

Silicenſis, fluv. Hiſpan. Baet. *Rio de las Algamidas.* al. creditur corruptum ex Singuli; *Xenil.*

Soricaria. oppid. Hiſpan. neſcitur.

Sorita. oppid. Hiſpan. neſcitur.

Sotiates *vel* Sontiates. pop. Galliae. *Sotz. le pays alentour d'Aire.*

Sueſſiones. pop. Galliae *le Soiſſonnois.*

Suevi. pop. Germaniae. *Schwaben.*

Sulcitani. pop. Sardiniae.

Sulmo. urbs Italiae. *Sulmona.*

Syria.

T.

Tameſis, fluv. Britann. *Thames.*

Eleutheri. *vide Cadurci et* Sueſſiones.
Elis. urbs Peloponneſi. *Belvedere.*
Eluſates. pop. Galliae. *le pays d'Euſe en Gaſcogne.*
Epheſus. urbs Aſiae min. *Efeſo. Figena.*
Epidaurus. urbs Dalmatiae marit. *Raguſa. Dobrovicha.*
Epirus. regio Graeciae. *Chimera et Larta.*
Eſſui. pop. Gall. *ceux de Seez.* ſed *potius creditur corruptum ex* Aedui.
Euſubii. creditur corruptum ex *Unelli* vel *Lexovii.*

F.

Fanum. urbs Umbriae, in Italiâ. *Fano.*
Frentani. pop. Italiae.

G.

Gabali. pop. Galliae. *le pays de Gévaudan.*
Gaditani. pop. Hiſpan. *ceux de Cadis.*
Galli.
Gallograecia. regio Aſiae min. *Galatia.*
Garites, pop. Galliae. *le pays de Gavre* ſive *Gavardan.* al. *Agennois.*
Garoceli *ſive Graioceli.* pop. Galliae. *ceux de Mont Cenis.* al. *de la Val de Morienne.* al. *du Mont Geneure.*
Garumna. fluv. Galliae. *la Garonne.*

Garumni. pop. Galliae circa Garumnam.
Gebenna. *Montagnes de Cevennes.*
Genabum. opp. Galliae. *Orleans.*
Geneva.
Genuſus. fluv. Macedoniae.
Gergovia, Boiorum et Arvernorum. urbes
Galliae. incertum.
Germania.
Getuli. pop. Africae.
Gomphi. opp. Theſſaliae. *Gonfi.*
Gordunii. pop. Belgii. *Gandavenſes.* al.
ceux de Courtray. incertum.
Graiocelii. vide Garocelii.
Grudii, Nerviorum clientes. pop. Belgii.
ceux de Bruges. al. *de Louvain*.

H.

Heliacmon. fluv. Macedoniae.
Harudes. pop. Germaniae. neſcitur.
Helvetii. *les Suiſſes.*
Helvii. pop. Galliae. *le pays de Vivarez.*
Heraclea Sentica. oppid. Macedoniae.
Hercynia ſilva, in Germania. *Foreſt de
Boheme*. olim multo amplior.
Herminius, mons Luſitaniae. *Monte Armino*. al. *Monte della Strella.*
Hibernia.
Hippo. urbs Africae. *Bona.*
Hiſpalis. urbs Hiſpan. Baet. *Sevilla.*

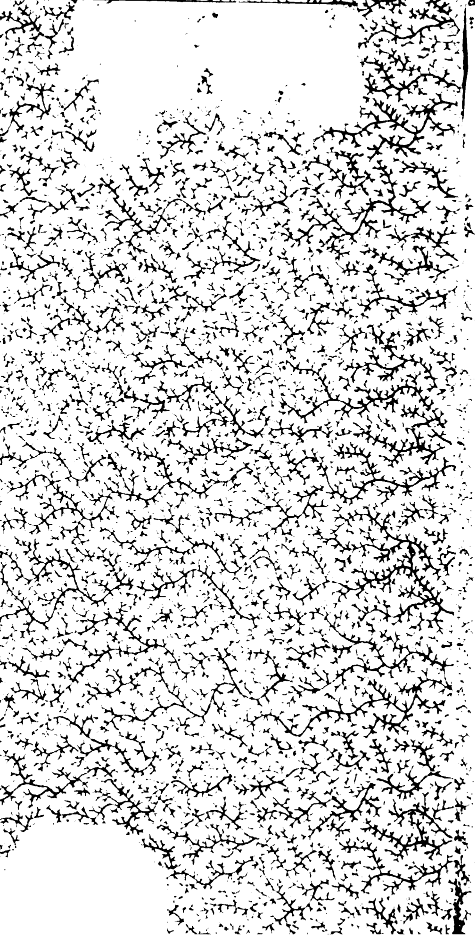
Verſaonenſes, *vide* Urſaonenſes.
Veſontio. urbs Galliae. *Bezançon.*
Vettones. pop. Hiſpan. *Extremadura.*
Vibo ad fretum. oppid. Italiae. prope fretum Siculum.
Vienna. urbs Galliae Narbonenſis. *Vienne en Dauſinè.*
Ulla *ſive* Ulia. oppid. Hiſpan. Baet. *Monte major.* al *Vaena.* al. *Velia.*
Unelli. pop. Galliae. neſcitur.
Vocates. pop. Galliae. in finibus Lapurdenſium. *Buchs.* incertum.
Voconti. pop. Galliae. *ceux de Die en Dauſinè. et de Vaiſon au Comtat de Veniſſe.*
Vogeſus. *le Mont de Vauge en Loraine.* al. *de Faucilles.*
Volcae Arecomici et Teſtoſages. pop. Galliae. *le bas et le haut Languedoc.*
Urſao. oppid. Hiſpan. Baet. *Oſſuna.*
Uſceta. opp. Afr. neſcitur.
Uſipetes. pop. German. incertum.
Utica. urbs Africae, *Biſerte.*
Uxellodunum. oppidum Galliae. incertum. quibuſdam *Uſſoldun.*
Uzita. opp. Afr. incertum.

X.

Xantones, *vide* Santones.

Z.

Zama. urbs Afr. *Zamora.*
Zetta. opp. Africae marit. *Zerbi.*
Ziela *ſive* Zela. urbs Ponti.

BDUU2 71914

REFER

ok is under
taken from

19